

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DÜŞÜNCESİ DERGİSİ'NİN SOSYOLOJİK
AÇIDAN TAHLİLİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN **HAZIRLAYAN**
Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU Kübra GÜZEL

MALATYA- 2021

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK DÜŞÜNCESİ DERGİSİ’NİN SOSYOLOJİK AÇIDAN
TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kübra GÜZEL

**Danışman
Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU**

MALATYA-2021

ONUR SÖZÜ

Hocam Prof. Dr. Hacı Bayram KAÇMAZOĞLU danışmanlığında hazırlamış olduğum *Türk Düşüncesi Dergisi'nin Sosyolojik Açıdan Tahlili* başlıklı çalışmam akademik kurallara ve etik davranışlara uygun bir şekilde tarafımca yazılmıştır. Çalışmada faydalandığım eserler kaynakça ve metin içerisinde kurallara uygun bir şekilde gösterilmiştir.

Kübra GÜZEL

ÖNSÖZ

Dergiler yayımlandıkları dönemin fikir hayatını yansıtan kaynaklardır. Türk Düşüncesi’de yayınlandığı dönemin bilim anlayışını gösteren ve sosyolojik yapısını yansıtan bir dergidir. Bu nedenle, 1950- 1960 döneminin bilim anlayışını ve toplumsal atmosferini anlamak için Türk Düşüncesi Dergisi’ni çalıştık.

Tez çalışmamın konusu başta olmak üzere çalışma süresince rehberliğini ve yardımını esirgemeyen, çalışmamın son zamanlarında beni dizinin dibinden ayırmadan katkılarını sağlayan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Hacı Bayram KAÇMAZOĞLU’na, yüksek moral ve motivasyonunu eksik etmeyen sayın hocam Do. Dr. Mustafa SOLMAZ’a, kaynakları edinmeme yardımcı olan değerli arkadaşım Elif Özlem ULUKAN’a bütün eğitim hayatım boyunca desteklerini her zaman hissettiğim annem ve babama, kıymetli abim Yaşar GÜZEL’e ve sevgili dostum Perihan AY’a teşekkürlerimi sunarım.

Kübra GÜZEL

Haziran-2021

ÖZET

Türk Düşüncesi Dergisi, yayın hayatına 1953 -1960 yılları arasında devam etmiş, DP iktidarı ile iyi ilişkiler içerisinde olmuş, kadrosunda Peyami Safa, Hilmi Ziya Ülken, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Cahit Tanyol gibi önemli sosyolog ve yazarları bulundurmuş, sosyolojik içerikli bir dergidir. Yayınladığı dönemin fikir hayatını canlı bir şekilde yansıtmayı, önemli sosyologlara kadrosunda yer vermesi ve yayınlandığı dönemin mistisizm temelli bilim anlayışını yansıtmayı Türk Düşüncesi Dergisi'nin inceleme sebeplerindendir. Bu çalışmanın temel amacı; 1950- 1960 yılları arasında hakim olan bu bilim anlayışını benimsemiş milliyetçi – muhafazakar düşüncenin o döneme ait genel kabullerine, tezlerine, ulaşmak, bilgi sahibi olmaktır. Bu doğrultuda dergide kaleme alınan fikir yazıları incelenmiş ve dergideki fikirleri destekleyen farklı kaynaklardan yararlanılarak çalışma tamamlanmıştır. Sonuç olarak Türk Düşüncesi Dergisi, yayınlandığı dönemin bilim anlayışını ortaya koyan, sosyal yaşamı ilgilendiren, topluma misyon yükleyen, din, dil, kültür, gelenek gibi değerleri milli manevi bir perspektifle inceleyen, inkılap- muhafazakarlık, Doğu – Batı, geçmiş – gelecek gibi konuları sentezleyen, komünizmi kesin bir dille reddeden, masonluğu eleştirmiş önemli bir kaynaktır.

Anahtar Kelimeler; Türk Düşüncesi Dergisi, Dergicilik, Doğu – Batı Sentezi, Batılılaşma, Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İnkılap, İrtica

ABSTRACT

The Journal of Türk Düşüncesi continued its publication life between 1953 and 1960, had good relations with the DP government, and had important sociologists and writers such as Peyami Safa, Hilmi Ziya Ülken, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Cahit Tanyol in its staff. It is a sociological journal. The reason for the review of the Journal of Türk Düşüncesi is that it vividly reflects the intellectual life of the period it published, includes important sociologists in its staff, and reflects the mysticism-based science understanding of the period in which it was published. The main purpose of this study is; To reach the general acceptances and theses of the nationalist-conservative thought of that period, which adopted this understanding of science, which was dominant between the years 1950-1960, is to have knowledge. In this direction, the opinion articles written in the journal were examined and the study was completed by using different sources that support the ideas in the journal. As a result, the Journal of Türk Düşüncesi revealed the understanding of science of the period in which it was published, examined values such as religion, language, culture and tradition, which concern social life and assign a mission to the society, from a national and spiritual perspective, and introduced reforms-conservatism is an important source that tried to synthesize issues such as East - West, past - future, rejected communism firmly, and subjected Freemasonry to harsh criticism.

Key Words; Journal of Türk Düşüncesi, Journalism, East – West Synthesis, Westernization, Nationalism, Conservatism, Revolution, Reaction.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜŞÜNCE VE SOSYOLOJİ TARİHİ AÇISINDAN DERGİCİLİĞE KISA BİR BAKIŞ

1.1.Türkiye’de Dergicilik ve Sosyoloji.....	7
1.2. Türk Düşüncesi Dergisi’nin Amacı	17

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DÜŞÜNCESİ DERGİSİ’NDE YER ALAN MAKALELERİN SOSYOLOJİK AÇIDAN İNCELENMELERİ

2.1. Batılılaşma ve Medeniyet.....	20
2.2. Kültür ve Medeniyet	27
2.3. İnkılap	31
2.4. İrtica	42
2.5. Din ve Din Eğitimi.....	46
2.6. Doğu – Batı Sentezi	53
2.7. Dil ve Edebiyat.....	56
2.8. Türk Düşüncesi Dergisi’nin İnsan Anlayışı.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DÜŞÜNCESİ DERGİSİNDE SİYASİ İDEOLOJİLER

3.1. Siyasi İdeolojiler	68
3.1.1. Milliyetçilik ve Muhafazakarlık.....	68

3.1.2. Marxizm ve Komünizm	72
3.1.3. Masonluk	81
3.2.Kıbrıs	86

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DÜŞÜNCESİ DERGİSİ'İ FELSEFE VE TASAVVUFA YAKLAŞIMI

4.1. Türk Düşüncesi Dergisinde Felsefe	89
4.1.1. Egzistansiyalizm	89
4.1.2. Bergsonizm	91
4.1.3. Materyalizm'e Reddiye	92
4.2. Tasavvuf	94
SONUÇ	99
KAYNAKÇA	107

GİRİŞ

Türk Düşüncesi Dergisi birçok çağdaşı gibi yaşadığı dönemin fikir hayatına ışık tutmuş, yayınladığı dönem Türk düşünce hayatında etkili olmuş ve yön vermiş bir dergidir. Peyami Safa tarafından 1953 yılında çıkarılmaya başlanan dergi toplam 63 sayı ve 11 ciltten oluşmaktadır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra çıkarılan Türk Düşüncesi, DP iktidarının da içerisinde olduğu komünizm karşıtı milliyetçi ve muhafazakar bir dünya atmosferinde, Türkiye'de etkili olmuş bir dergidir. Kendini fikir ve sanat dergisi olarak tanımlamayan Türk Düşüncesi ideolojilere ağırlık vermiş ve kendi düşüncelerini desteklemek amacıyla sık sık tercüme makaleler yayınlamıştır.

Türk Düşüncesi'ni tez konusu olarak seçme amacımızı açıklayacak olursak; derginin Türk düşünce tarihindeki yerini ortaya koymak ve özellikle dergide sosyolojik açıdan yer alan makaleleri incelemektir. Türk Düşüncesi Dergisi, Türk fikir yaşamına farklı bir bakış açısı kazandırmak amacıyla yola çıkmıştır. Kendinden önce ve sonra çıkan birçok süreli yayını eksik bulmuş, onları tek yanlı ve dar görüşlü olmakla eleştirip, suçlamıştır. Dergi, Türk düşün yaşamını kafa karışıklığından kurtarmayı vaat ederek sentezci bir anlayış benimsemiştir. Bu bağlamda bizde yayımladığı makaleler ile Türk düşünce alanında 1950'li yıllarda etkili olan bu dergideki görüşleri incelemeye, tez konusu olarak çalışmaya değer bulduk.

Türk Düşüncesi Dergisi'ni seçmemizin bir diğer nedeni, dönem koşulları göz önüne alındığında fikir hayatını canlı bir biçimde yansıtabilen, doğrudan sosyoloji içerikli bir dergi olmasıdır. Bunun göstergesi dönemin önde gelen iki sosyoloğu Hilmi Ziya Ülken ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun derginin çekirdek kadrosunda yer almaları ve dergide çok sayıda makale yayınlamalarıdır. Bu sosyologların yanı sıra dönemin önemli sosyal bilimcileri ve yazarları da dergide yer almışlardır. Türk Düşüncesi Dergisi, dönemin düşün dünyası üzerinde fikirleri ile etkili olurken farklı kesimlerden eleştirilere de maruz kalmıştır. Dönemin birçok düşünce insanı tarafından eleştiri almış, farklı sayılarında bu eleştirilere cevap vererek polemige girmekten çekinmemiştir. Batı'ya karşı iyimser bir tavır takınan Türk Düşüncesi, Marksist anlayışı kesinlikle reddetmiş, Batı'nın maddeciliğini değil, sezgiciliğini ön plana çıkarmıştır. Derginin genel çerçevesi Doğu - Batı sentezi etrafında şekillense de Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar göz önüne alınarak; eğitim, din, kültür, milli benlik, değişim, ideoloji, felsefi akımlar gibi meselelere

de eğilmiş, bu meseleleri de Batılılaşma ekseninde ele almıştır. Bütün bu konuları aktif bir biçimde, dönem yazarlarının perspektifinden açıklayan Türk Düşüncesi, DP döneminin uzun soluklu dergilerinden biridir.

Bir derginin nitelikli sayılabilmesi için, fikir yönünün ağır basması, bir ideale sahip olması, magazinsel havadan uzak durması ve en önemlisi de yazar kadrosunun yetkin ve bilgili düşünürlerden oluşmasıdır. Türk Düşüncesi Dergisi'ne bakıldığında bu sayılan ilkelerin tamamını kendinde topladığı görülmektedir. Dergilerin en bariz özelliği dönemin cereyanları ile var olmak ve o cereyanlardan hem etkilenmek hem de onları etkilemektir. Türk Düşüncesi bu özellikleri taşımasının yanı sıra hem tarihe dayanmış hem de geleceğe atıflarda bulunarak daha iyi koşullarda yaşanabilir bir Türkiye'nin ve dünyanın nasıl mümkün olabileceğini tasvire çalışmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, öncelikle dergilere, dergilerin fikirler üzerindeki etkilerine yer verilmiş, dergilerin ve dergiciliğin Türk düşünce dünyasının gelişmesinde ve şekillenmesindeki rolü üzerinde durulmuştur. Dergilerin, Türkiye'de sosyolojinin yerleşmesinde, yaygınlaşmasında ve gelişmesindeki etkilerine dikkat edilmiş, önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra bu tezin asıl çalışma konusu olan Türk Düşüncesi'nin amacı ve programı açıklanarak tez çalışması için bu dergiyi tercih etmemizin sebebi anlatılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türk Düşüncesi sosyolojik boyutu ile ele alınmıştır. Derginin, 1950- 1960 dönemi koşulları içerisinde, hangi konulara eğildiği, bu konular hakkında dergi yazarlarının nasıl bir sosyal düşün atmosferinin temsiliyetini yansıttıkları ve takındıkları tavırlara değinilmiştir. Türk Düşüncesi Dergisi ilk sayısından itibaren Batı Medeniyeti ve Batı Medeniyetinin geçirdiği buhran üzerinde durmuş, yayın hayatı boyunca sık sık bu konu hakkında makalelere yer vermiştir. Türk toplumunun Batı tekniğini uygulamada neden istikrar sağlayamadığı ve neden yanlış bir Batılılaşma sürecine girdiği Türk Düşüncesi'nin kendi çizgisi doğrultusunda açıklanmıştır.

İkinci bölümün diğer bir başlığı kültür ve medeniyet kavramlarıdır. Bu iki kavram dönem koşullarının getirdiği karmaşadan payını almıştır. Türk Düşüncesi Dergisi çerçevesinde kültür ve medeniyet kavramları açıklandıktan sonra iki kavram arasındaki ilişki ve farklılıklara, aralarında oluşan karmaşanın ortadan kaldırılmasına yönelik

tanımlamalara yer verilmiştir. Ayrıca derginin birçok fikir yazısında kendini gün yüzüne çıkaran Doğu – Batı çatışması veya sentezine de ayrı bir başlık ayrılmıştır.

Yine bu bölümde, Türk Düşüncesi için kendisine özel sayı çıkartacak kadar elzem meseleler olan inkılap konusu derginin çizgisi doğrultusunda açıklanmıştır. Derginin, inkılap, değişim, yenilik, kavramlarını açıklama çabalarına ve inkılapları nasıl bir temele oturtmak gerektiğine, inkılap anlayışındaki yanlış anlamalara, eski ve yeni kavramları arasındaki uyuma ve uyuşmazlıklara yer verilmiştir. Bu başlıkta, derginin sürekli yazarları haline gelen çekirdek kadrosunun yanı sıra, yabancı fikirlerden tercüme edilen makalelere de başvurulmuştur. İnkılaplara tek bir perspektiften bakmayan Türk Düşüncesi Dergisi'nin inkılap konusundaki karşıt görüşlerine, savunduğu ve eleştirdiği fikirlerine değinilmiştir.

Bölümün bir diğer başlığı irticadır. İrtica, yobazlık ve muhafazakarlık kavramları tanımlanmış ve inkılap karşısındaki tavırlarına değinilmiştir. Daha sonra Batı'da ve bizde irtica anlayışı açıklanarak Osmanlı'dan itibaren gerçekleşen irtica hareketlerinin nedenleri sorgulanacaktır.

İkinci bölümde Türk Düşüncesi Dergisi'nin de toplumsal anlamda irdelenmeye değer gördüğü din, din eğitimi, laiklik, hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Türk Düşüncesi, din konusu ile ilgili doğrudan bir sayı çıkarmamış olsa dahi birçok sayısında konu ile alakalı makaleler yayınlamıştır. Derginin önde gelen yazarlarından, sosyolog ve eğitimci, İ. Hakkı Baltacıoğlu ve din konusunu ele alan diğer dergi yazarların makaleleri incelenmiştir. Dergi yazarlarının, din konusunda uygulanan politikaları, dinin ehil kişiler tarafından ele alınmaması, okullarda verilen din derslerinin yetersizliği, Kuran'ın Türkçeye uygun şekilde tercüme edilmemesi, bilim insanlarının ve devletin bu konu üzerinde yeterince durmamasından kaynaklanan sorunları ve bu sorunların çözümlerine yönelik fikirleri gündeme getirdiği görülmüştür. Ayrıca dergideki makalelerde din, millet, ırk, dil arasında bir bağ olduğu ayetler yolu ile kanıtlanmaya çalışılmaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde yer alan ve derginin en önemli konusu, Doğu – Batı sentezidir. Dergi yazarları, daha ilk sayısından itibaren doğru bir Batılılaşma sürecinin nasıl olması gerektiğini en iyi şekilde izah etmeye çalışacaklarını söylemiş ve programlarını bu doğrultuda oluşturmuştur. Bu bölümde derginin, salt Batı

medeniyetinden etkilenen Doğu medeniyeti tasavvuru değil, aynı zamanda Doğu medeniyetinden asırlar önce etkilenmiş ve 20. yüzyılda tekrar Doğu medeniyetinin manevi yönüne, kendini buhrandan kurtarmak için odaklanmış bir Batı anlayışı vardır.

İkinci bölümde incelenen konulardan biri de dil üzerine yapılan tartışmalardır. Öncelikle, Peyami Safa'nın Türkçe dili konusundaki görüşleri, çelişkileri, Türkçenin, diğer dillerle olan ilişkileri, bu ilişkilerin nasıl olması gerektiği gibi konular ele alınmıştır. Peyami Safa'dan sonra, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun dili toplumsal açıdan inceleyen, bir kurum gibi değerlendiren, dil geleneğinin ne olduğuna dair görüşlerine yer verilmiştir. Dergideki birçok mesele gibi edebiyat konusu da Batılılaşma eksenini etrafında kaleme alınmıştır. Divan Edebiyatı ve Tanzimat Edebiyatı karşılaştırmış, Tanzimat eserlerinin kültürü, gelenekleri, değerleri, günlük hayatı yansıtmaktan nasıl uzaklaştığı açıklanmıştır.

Bu bölümün son başlığında “insan” olgusu, Türk Düşüncesi Dergisi perspektifinden açıklanmıştır. Öncelikle Peyami Safa'nın bakış açısıyla insanoğlunun karmaşık yapısı ve kendi kendini anlamlandıramaması, anlamlandıramamanın evrim teorisiyle bağdaşması, anlam karmaşası içerisinde Doğu ve Batı medeniyetlerinin insana yüklediği anlam ve önem izah edilmiştir. İnsan konusunda özellikle Hilmi Ziya Ülken'in tarih boyunca, insanın hangi evrelerden geçtiği, kendine, çevresine ve dine nasıl bir anlam yüklediği konuları üzerinde durulmuştur. Son olarak İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun açıkladığı insan şahsiyeti ve Türkiye'de arzu edilen yeni adamın nasıl inşa edileceğine dair görüşleri incelenmiştir. İkinci bölümde genel anlamda Türk Düşüncesi Dergisi, Batı medeniyetinin yaşadığı sorunlar, Türkiye'deki kurumlar üzerindeki etkileri hakkındaki görüşlerini ortaya çıkarmıştır.

Türk Düşüncesi Dergisi'ni ele aldığımız çalışmamızın üçüncü bölümünde, siyasi ideolojiler ve Kıbrıs meselesi incelenmiştir. Bölümde öncelikle ideolojinin ne olduğu kısaca açıklanmış ve daha sonra dergi içerisinde yer verilen ideolojilere ilişkin görüşler özetlenmiştir.

Türk Düşüncesi Dergisi ve kurucusu; Peyami Safa'nın ana istikameti olan “Milliyetçilik ve Muhafazakarlık” konusu üçüncü bölümün ilk başlığıdır. Milliyetçilik ideolojisi ve millet kavramının tanımlaması yapıldıktan sonra dergi ve dergi yazarlarının

önemli eserleri ile desteklenerek Türk Milliyetçiliği açıklanmıştır. Daha Sonra muhafazakarlık konusu incelenmiştir.

Üçüncü bölümün ikinci başlığı Marxizm ve Komünizmdir. Dergide öncelikle Marksizm'in tanımlaması yapılmış, daha sonra hem yerli hem de yabancı yazarların Marxizm ve Marksistler üzerine kaleme aldığı düşüncelerine yer verilmiştir. Bu başlıkta, Marksizm'in proletarya, burjuvazi, iktisat, ahlak, din gibi konuları üzerine nasıl eğildiği açıklanırken, dergi çerçevesinde yazılan eleştiriler incelenmiştir. Marx'ın hayali olan komünizmin tarihsel dayanakları, komünistlerin beklentileri konusunda öne sürülen eleştirileri, derginin komünist ideoloji ile neden ters düştüğü ve Türkiye'nin komünizm ile ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Bölümün diğer başlığı, Türk Düşüncesi'nin tarafsız bir şekilde yaklaşmayı amaçladığı masonluktur. Bu bölümde masonluğun kısaca tarihçesine değinildikten sonra sırayla amacı, felsefesi, farklı ülkelerin ansiklopedilerindeki tasvirleri özetlenmiştir. Daha sonra masonluğun Türkiye'deki konumuna, Türk Düşüncesi yazarlarının ve Mustafa Kemal Atatürk'ün masonluğa bakış açısına değinilmiştir. Böylelikle üçüncü bölümün büyük bir kısmını oluşturan olan, siyasi ideolojiler konusunda derginin görüşlerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümün son başlığı Kıbrıs sorunudur. Türk Düşüncesi Dergisi, Kıbrıs konusuna özel sayı çıkaracak kadar önem vermiş, sayıyı milli bir heyecanla hazırlamıştır. Selim Sarper'in 1954 yılında katıldığı genel kurul toplantısında yapmış olduğu konuşmaya yer veren dergi, Kıbrıs'ın Yunanistan ile hiçbir bağı olmadığını savunmaktadır.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde dergide yer alan felsefi akımlara ve tasavvuf düşüncesine yer verilmiştir. Felsefi akımların açıklanması ile başlayan bu bölümde, dergide Peyami Safa'nın kalem aldığı iki makale üzerinde durulmuş Egzistansiyalizm akımının etimolojik tanımı ve kendi içinde gruplandırılması yapılmıştır. Daha sonra Bergsonculuk akımına geçilmiş ve bu bölümde de Peyami Safa ve Hilmi Ziya Ülken'in Bergson üzerine yaptığı tartışma üzerinde durularak Safa tarafından Bergson'un neden tek bir kalıba sokulamayacağı yönündeki görüşleri incelenmiştir.

Materyalizm'e Reddiye başlığında ise Hilmi Ziya Ülken'in "Tarihi Maddeciliği Reddiye" adlı kitabının özeti şeklinde verilen makaleden yola çıkılarak Tarihi Maddeciliğin nasıl bir akım olduğu açıklanmıştır. Tasavvuf başlığında, Asya kıtasına göç eden erenlerin kurmuş olduğu tarikatlardan, bu tarikatların çevrelerinden ve etki alanlarından, bahsedilerek bölüm tamamlanmıştır.

Çalışmamızın yöntemi konusuna gelirsek; makaleler okundu, dergilere, dergilerin önemini anlatan yayımlara, dergi için önemli fikir adamlarının eserlerine ve farklı kaynaklara bakılmış ve literatür taramasından oluşan teorik bir çalışma hazırlanmıştır. Çalışma gereği 1953 ve 1960 yılları arasında yayın hayatına devam eden, Türk Düşüncesi Dergisi'nin bütün sayıları incelenerek ele alınan başlıca konular tasnif edilmiş ve bu konulara ait makalelerde dile getirilen fikirler üzerinden tez çalışması inşa edilmiştir.

Sonuç olarak giriş kısmında bölümleri nasıl ele aldığımızı açıkladık, çalışmanın başlıkları ve içeriği doğrultusunda bu bölümü oluşturduk. Dergilerin, düşün, bilim ve sosyoloji tarihi için önemini ortaya koyduk.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜŞÜNCE VE SOSYOLOJİ TARİHİ AÇISINDAN DERGİCİLİĞE KISA BİR BAKIŞ

1.1.Türkiye’de Dergicilik ve Sosyoloji

“Dergi hür tefekkürün kalesidir.”¹ Cemil Meriç bu sözleriyle dergilerin düşün ve yazın hayatı içerisinde önemli bir yeri olduğunu vurgular. Bu nedenle dergileri düşüncelerin ve fikirlerin özgürce dile getirildiği bir mecra olarak görür. Dergiler, düşünen, üreten zekaların ortak paydasıdır. “Eğer dergiyi tanımlamak mümkünse denebilir ki, kitap gibi sistemleşmiş fikri değil, sistemleşmekte olan fikri yayma aracıdır.”² Ele alınan konuların oluş halindeki fikirleri yansıtmayı, birden fazla fikri bir araya getirmesi dergilere dinamik bir yapı kazandırmaktadır.

“Kültür ve düşünme huyu kazandıran araçların başında kitaplar ve dergiler gelir.”³ Hilmi Ziya Ülken’inde belirttiği gibi kitaplar olmuş bitmiş olayları anlatırken dergiler değişen fikir akımlarına, zamana en önemlisi ülkenin içinde bulunduğu koşullara göre kendi yapısını yenileyebilen, okuyucu kitlesine etki ederek onların da fikir cereyanlarını değiştirebilen hatta çoğu zaman kitaba kaynaklık eden özgür fikirler bütünüdür. Kitaplar genellikle tek bir zihnin ürünü olarak ortaya çıkar, gelecek kaygısıyla kaleme alınır ve çözemedikleri meseleleri dergilere bırakırlar. Fakat dergiler hem birden fazla fikrin bir araya gelmesiyle hem de onların evrimleşmesiyle meydan gelirler.⁴ Her dergi uzun soluklu olma umuduyla yola çıkar. Dergiler, yayın hayatına uzun süre devam etmek istiyorsa, geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmalı ve kitlenin beklentisine göre seyrini değiştirmemelidir. Dergi yazarları okuyucu kitlelerinin kimlerden oluştuğunu, onların beklentilerini karşılamalıdır.

Çalışmamızın ana konusunu bir dergi oluşturduğundan kısaca dergilerin tarihçesine bakacak olursak; İlk dergiler 18. yüzyılda İngiltere’de basılmıştır. Batı’da basılan

¹ Meriç, Cemil; **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.102.

² Ülken, Hilmi Ziya, “Türk Düşüncesi ve Dergilerimiz”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, Ocak, 1954, s.82.

³ Safa, Peyami, “Hazıra Konuculuk ve Yaratıcılık” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 43, Eylül, 1957 s.2.

⁴ Ülken, a.g.m, s. 82- 83.

dergilerin bir kısmı kısa soluklu olurken bir kısmı yarım asrı geçen dönemler boyunca yayın hayatına devam etmiştir. Uzun soluklu ve kısa soluklu dergilere sahip olmak Batı'daki düşün hayatının ne kadar canlı olduğunun birer ispatıdır. Toplumumuzda da aynı durum söz konusudur. Kimi dergiler kısa süre yayın hayatına devam ederken kimi dergiler ise uzun dönem kendini var edebilmiştir. Bu durum Türkiye'de düşün yaşamının ne kadar canlı olduğunu kanıtlamaktır.⁵

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde basılarak yayın hayatımıza giren dergiler, Batının etkisi ile ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, basılan ilk dergiler Batılı dergiler gibi genellikle bilimsel içerikli olmuştur. Matbaanın gelişmiş olmamasının sonucu olarak ilk çıkan dergiler, gazete ve kitaptan net çizgilerle ayrılmamış, daha sonra Avrupa medeniyeti ile etkileşimimiz arttıkça, 2. Abdülhamit döneminde dergi, gazete ve kitap arasındaki sınırlar netleşmiştir. Diyojen, Dağarcık, Kırk Anbar, Dolap, Medeniyet, Afifab-ı Maarif gibi dergiler genellikle Avrupa bilimini ve tekniğini öven, Avrupa'yı yücelten, icatlarına hayranlık besleyen, bilimini öğretmeye çalışan dergilerdir.⁶

Dergiler baskı dönemlerinde eskisi kadar özgür makaleler yayınlamamıştır. "Avrupa'ya kaçan jön Türkler hürriyetçilik ve milliyet fikirlerini Meşveret, Mizan ve Hürriyet gibi dergilerde yayınlıyordu."⁷ Abdülhamit baskısına rağmen bazı dergiler Batı medeniyetini övmeyi, pozitivistimin savunuculuğunu yapmaya devam etmişlerdir. Bu dönemde kimi dergiler yayın hayatına başlamış kimi dergiler ise medya sansüründen veya maddi yetersizliklerden dolayı yayın hayatına son vermiştir.⁸

En parlak dönemi 2. Meşrutiyet olarak kabul edilen dergiler, hitabet kürsüsü haline gelmiş, bu dönemde en geniş okuyucu kitlelerine ulaşmıştır. Ancak 1928 Harf devriminin gerçekleşmesi ile bir kısım okuyucusunu kaybeden dergiler sermaye bulmakta zorlanmış, devletten yardım beklemiştir. Bu kısımda asıl sorumluluk artık Cumhuriyet aydınlarına düşmeye başlamıştır. Eski halin kalıntılarını bir an önce yok etmeli ve yeni hale önce dergileri sonra okuyucuları alıştırmalıdır.⁹

⁵Ülken, "Türk Düşüncesi ve Dergilerimiz", s. 82- 87.

⁶Ülken, a.g.m., s. 84.

⁷Ülken, a.m., s. 84.

⁸Ülken, a.g.m., s. 84 – 86.

⁹Meriç, a.g.e., s. 103.

Dergicilik 1950'li yıllarda dönem koşulları göz önünde bulundurulduğunda en çok maddi yönden problem yaşamıştır. Bir derginin kendini devam ettirebilmesi için iyi bir sermayeye sahip olması ya da sermaye sahiplerinden destek alması gerekmektedir.¹⁰ Dergiler maddi zorlukları aştıkları ölçüde devam etmiş ve başarılı olmuşlardır.

Dergicilik 1960'lı yıllarda Batıyı ve Batılılaşmayı savunan, milliyetçilik etrafında toplanan, İslami bir bakış açısıyla yayın hayatına dahil olan, Marksizm'i öne çıkaran, sosyalizm ile Kemalizm'i sentezleyen ve kısmi bir özgürlük atmosferi yakalayan bir süreci yaşamıştır. 1960'lı yıllarda; Sosyalist, Kemalist, Türkçü, İslamcı, muhafazakâr, Marksist, liberal dergiler yayınlanmıştır. Bu dergiler, hitap ettikleri okuyucu kitlelerine düşünsel açıdan yön verirken, farklı kesimlerinde eleştiri odağı olmuştur. Toplumumuzda bu kadar farklı fikirlere ait dergilerin bulunması, toplumda dinamik bir fikir hayatının olduğunu da kanıtlamaktadır.

Peyami Safa'ya göre dergilerin uzun soluklu olabilmesi için bir ana düşünceye sahip olması gerekmektedir. Herhangi bir ana düşünce etrafında toplanmamış dergiler kısa soluklu olmaya mahkumdur. Osmanlı 2.Meşrutiyet döneminde dergiler, fikir hayatında fırtınalar koparmıştır. Batıcılığı İçtihat, İslamcılığı Sebilürreşad, Türkçülüğü Türk Yurdu, milliyetçiliği Yeni Mecmua savunmuş, dönemin koşullarını çok iyi aktarmış, fakat toplumumuzun tek cepheden bakarak ilerleme kaydedemeyeceğini unutmuşlardır.¹¹

Sol fikir dergiciliğini yeren Peyami Safa, bu dergilerin uzun süre yayın hayatına devam edemediğini, sadece Kadro'nun bu dergilerden farklı olduğunu vurgulamıştır. Bunun sebebinin ise düşüncelerini sistemli bir şekilde okuyucu kitlesine sunmuş olmasından kaynaklandığı kanısındandır. Fakat onun da Marksizm'e çalan metodu kendini Komünizmden ayıramadığı için milli ve siyasi baskılara uğrayarak kapanmıştır.¹²

Peyami Safa, yayın hayatını uzun dönem sürdürebilmiş, çıktığı dönemde ses getirmiş, belirli kitleleri temsil etmiş ve yazar kadrosunda dönemin önemli fikir adamlarına yer vermiş dergilerin akıbetine Türk Düşüncesi Dergisi'nde kısaca

¹⁰Ülken, "Türk Düşüncesi ve Dergilerimiz", s. 83.

¹¹"Program", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Aralık, 1953, s.1.

¹²"Program", **Türk Düşüncesi Dergisi**, s. 1.

değirmiştir. Bu dergilerden bir kısmının, yayın hayatını doldurduğunu, bir kısmının, benimsediği ideolojiden dolayı kısa bir yayın hayatının olduğunu, başka bir kısmının ise yeterli okuyucu kitlesine erişemeyerek yayın hayatına veda ettiğini beyan eder.

Türkiye tarihinde, sosyoloji dönem dönem farklılıklar göstermiştir. Sosyolojinin bu farklılıklarını anlayabilmenin en iyi yolu ise o dönemde yayınlanan dergileri incelemektir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi dergiler yayımlandıkları dönemleri en net şekilde yansıtan yayınlardır. Fikir akımları ile ortaya çıkan dergiler olduğu gibi Türkiye’de sosyolojik düşünmenin yerleşmesini sağlayan, doğrudan sosyoloji yapmış Ulum- u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası, Meslek-i İctima, İş ve Düşünce dergileri de vardır.¹³

Biz, bu bölümde; Türk Yurdu, İctihat, Sebilürreşad, Kadro gibi dergilere, doğrudan sosyoloji yapan ve Türkiye tarihinde çıktıkları dönem ses getirmiş diğer dergilere kısaca değineceğiz. Türkiye’de neredeyse tam anlamıyla felsefi bir hareket olarak nitelendirilecek, pozitivist bir bakış açısına sahip dergi, Ulum- u İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası’dır. 2. Meşrutiyet’in ilanından sonra 1908’de yayın hayatına başlayan dergi 1911 yılına kadar 27 sayı çıkarmıştır. Derginin kurucuları Ahmet Şuayb, Mehmet Cavit, Rıza Tevfik’tir. Derginin amacı milletin sosyal ve iktisadî eğitimini iyileştirecek, millete bu konularda hizmet fikri kazandırmaktır. Derginin amaç doğrultusunda ekonomik ve sosyal konulara değindiği, bu içeriklere sahip makaleler yayımlandığı anlaşılmaktadır. Dergide Ahmet Şuayb sosyal bilimlere, Mehmet Cavit ekonomik sorunlara, Rıza Tevfik felsefi konulara eğilerek makalelerinde yer vermiştir.¹⁴

İctihat Dergisi Dr. Abdullah Cevdet tarafından 1911 yılında kurulmuş, Batı yanlısı bir dergidir. Dergi, yayımlandığı dönem Batının en alevli savunuculuğunu yapmış, 28 yıl boyunca yayın hayatına devam etmiş, Batı ile aynı olmayı savunmuş ve Batıcılık anlayışını istikrarlı bir şekilde devam ettirmiştir. Toplumda meydana gelen; sosyal, siyasal, ekonomik, teknik vs. bütün problemleri, Batı ile aynı metotları kullanarak

¹³Ercan, Recep, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011, s.183.

¹⁴Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992, s. 159- 161.

çözümüne kavuşturmayı bir öneri olarak sunması, çağdaşları tarafından yoğun eleştire maruz kalmasına sebep olmuştur.¹⁵

Sebilürreşad Dergisi, 1908 yılında yayın hayatına başlamış, iki kez kesintiye uğramış ve toplamda bin sayı yayın yapmıştır. 1908 – 1912 yılları arasında Sırat – ı Müstakim adıyla yayımlanan dergi 7 cilt, 641 sayıdan oluşmaktadır. Yazar kadrosunda Gaspralı İsmail, Halim Sabit Bey, Ayaz İshaki, Ahmed Agayef, Yusuf Akçura gibi isimler vardır. İslam dininin Arapça değil Türkçe bir şekilde halka öğretilmesini istemiş, Kuran’ın ve hutbelerin Türkçe okunmasını istemişlerdir. Sebilürreşad Dergisi’nin ilk döneminde yalın bir İslamcılık değil aynı zamanda Türkçülük, milliyetçilik, Turancılık, Batılılaşma konularının da işlendiği görülmektedir. Dergi, Türk – Müslüman toplumlarını birleştirici bir tutuma sahiptir. Çünkü sadece Türkiye sınırları içinde kalmayarak Türk – İslam dünyası tarafından ilgi ile takip edilen bir dergi olmuştur.¹⁶

Sebilürreşad Dergisi yazarları, İslami değerlerin milli kültür ile birleşmesi gerektiğini Türklerin İslam dünyasının en sağlam savunucusu olduğunu ve İslam’ı ileri götürecek daha geniş yayılma alanı sağlayacaklarını söylemişlerdir. Dergi, daha sonra milliyetçilik fikrinin Osmanlı toplumsal yapısına uygun olmadığını belirterek fikir değişikliğine gitmiş, İslam’ın tüm milletleri birleştirecek olan birlik fikrini benimsemiştir.¹⁷

1912 -1925 yılları arasında Sebilürreşad adını alan dergi, birinci bölümü fen ve bilim ikinci bölümü siyasetten olmak üzere toplam iki kısımdan oluşmaktadır. Trablusgarp ve Balkan savaşlarıyla birlikte Osmanlı Devleti siyasi, sosyal ve askeri açıdan en sıkıntılı dönemini yaşamaktadır. Bu dönemde bazı yayın organlarının halk kitleleri üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Sebilürreşad bu dönemde vatanın yanında bulunmuş, Müslümanların sorunlarını dile getirmiş, hatta bunu kendine görev edinmiştir.¹⁸

¹⁵Cevdet, Abdullah, “Peyami Safa’ya Mektup”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Aralık, 1953, s. 29- 30.

¹⁶Efe, Adem, “Sebilürreşad”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV İslam Ansiklopedisi)**, Cilt:36, İstanbul, 2019, s. 251 – 253.

¹⁷Efe, Adem, “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad,” **Merife Dergisi**, Sayı: 2, Güz, 2008, s.168.

¹⁸Efe, a.g.m., s. 162- 164.

Sebilreşad 1925 yılında Takriri Sükûn kanunun çıkması ile birlikte kapatılmış ve tam 22 yıl sonra 1947’de tekrar yayın hayatında devam etmiştir. Bu dönemde siyasal İslam ile birlikte popülizm kazanan derginin kadrosunda yer alan İslamcı yazarlar, ülkede Müslümanların dinlerini istedikleri gibi yaşamadığını vurgulamışlardır. Dergi, din ve vicdan hürriyetine, insan haklarına, demokrasiye ve laikliğe aykırı ne kadar kanun varsa Büyük Millet Meclisi’nin bunları kaldırmasından yanadır.¹⁹

2. Meşrutiyetten sonra milliyetçi dernekler Türk milliyetçiliği ile ilgili araştırmalar yapmaya başlamıştır. 1911’de kurulan Türk Yurdu Derneği’nin de nihai amacı Türk milliyetçiliği hakkında tarihsel araştırmalar yapmaktır. Türk Yurdu Dergisi, 1911 yılında yayın hayatına başlamış, 1912 yılında kurulan Türk Ocaklarının resmi yayın organı olmuş ve günümüze kadar ilkelerinden taviz vermeden devamlılığını sürdürmüştür. Milli bir kültür ve şuurla tam 90 yıldır Türkçülük hareketinin sözcülüğünü yapmaktadır. Dergide, edebiyat, fikir, sanat, felsefe, sosyoloji, coğrafya, müzik vs. her türlü yazını kendi bünyesinde bulundurmakta, maddi manevi hayatın bütün detaylarını kapsayan makalelere sayfalarında yer vermektedir. ²⁰

Türk Yurdu Dergisi, Türk Derneği tarafından çıkarılan bir dergidir. Yusuf Akçura Türkçülük adlı eserinde Türk Derneğinin görevini şu şekilde aktarmıştır; “*Türklerin birbirleri ile tanışmaları için Türk dünyasının her tarafında olup geçen ve özellikle kardeşler arasında sevinç veya kederi gerektirecek olaylar ile Türk dünyasının ötesinde berisinde ortaya çıkan fikir akımları kayıt olunacak ve Türk ırkının çeşitli kavmiyetlerinde doğan edebiyatı ırkın bütün fertlerine bildirmek için çalışacaktır*” ²¹ Bu sözlerden, Türk Yurdu Dergisi’nin bu amaç doğrultusunda ilerlediğini manasını çıkarmak yanlış olmayacaktır.

Kronolojik sıraya göre Türk sosyolojisi için önemli bir diğer dergi Meslek-i İçtima’dır. 1918 yılında Prens Sabahattin’in fikirlerinin devam etmesi için bir dernek kurulmuştur. Dernek, Le Play’in savunucuları olarak ülkede en önemli konuyu sosyal kuruluşun yetersizliğinde görmüştür. Bu fikri benimseyenlere göre Türkiye’de

¹⁹Efe, a.g.m., s. 167- 172.

²⁰Tuncer, Hüseyin, “Türk Yurdu”, ²⁰ **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** (TDV İslam Ansiklopedisi), Cilt: 41, İstanbul, 2012, s. 550- 551.

²¹Akçura, Yusuf, **Türkçülük- Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, (Yayına Hazırlayan: Sakin Öner), Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1978, s. 209.

müteşebbis ve üretici insan yetişmiyordu. Türkiye’de sadece memur sınıfı ve girişimden uzak çiftçi yetiştirilmesi yanlış bir politika olmuş ve denenen bütün batılılaşma hareketlerini sonuçsuz bırakmıştır.²² Mehmet Ali Şevki 1919 yılında monografik denemeler yapmak ve bahsi geçen meseleleri ele amacıyla dernek ile aynı ismi taşıyan bir dergiyi çıkarmaya başlamıştır. Dergideki makaleler ele alındığında Le Play’ın bireysel teşebbüsü, aile, ekonomik dengesizlikler ve bu dengesizlikleri düzeltmek için devlet müdahalesine gerek olmayan sadece özel teşebbüs ile kalkınmanın sağlanacağı fikri ön plana çıkmaktadır. Derginin ana amaçlarından biri ise sosyolojinin bilimsel verilerini toplumsal problemlerimize uygulamak ve toplumsal problemleri saptayarak çözüm sağlayan sosyolojik görüşleri topluma tanıtmaktır. Yazar sayısı bakımından fazlasıyla fakir olan dergi ancak 6 sayı çıkarabilmiş, Temmuz 1920 yılında yayın hayatına son vermiştir.²³

Kadro Dergisi 1932 – 1934 yılları arasında toplam 36 sayıdan oluşan aylık fikir dergisidir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmayıl Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge tarafından yayımlanmıştır. “Kadro dergisi, liberal kalkınma yolunun artık işe yaramadığının görülmesi ve Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılması üzerine yönetici kadrolar tarafından liberalizme karşı ‘halkçılık’ ve ‘devletçilik’ anlayışlarının geliştirilmeye çalışıldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır.”²⁴ Kadro dergisinin kurucu ismi Şevket Süreyya Aydemir’in ideolojik hayatı oldukça geçişlidir. Sırasıyla Osmanlıcılık, Türk milliyetçiliği, Turancılık ve Sosyalizm ideolojilerinden geçen Aydemir, Kadro Dergisi’ni yayımlayarak inkılap hareketlerinin destekçisi sol Kemalist bir çizgi benimsemiştir.²⁵

Kadro yayınlandığı dönemin sadece fikir hayatına değil, siyasi ve ekonomik yapısına da damgasını vurmuştur. Derginin kadrosu göz önüne alındığında Yakup Kadri Karaosmanoğlu hariç hepsinin Marksist bir geçmişe sahip olduğu görülür. Marksizm’in tarihsel materyalizm yöntemi ile otoriteyi sentezlemek isteyen Kadro yazarları, 1929 Dünya Ekonomik Krizinden sonra birçok devletin izlemiş olduğu, devlet destekli

²²Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s. 206.

²³Ercan, a.g.e., s. 188- 191.

²⁴Demirci, Fatih, “Kadro Hareketi ve Kadrocular”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 15, 2006, s. 40.

²⁵Yılmaz, Eray, “Şevket Süreyya Aydemir ve Milli Sol Yaklaşım”, **Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 16, Güz, 2012, s. 94.

ekonomi modelini gerekli görmüş ve sadece ekonomide değil bütün alanlarda devlet kontrolünü savunmuştur.²⁶

Kadro Dergisi, Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda kurulmuş ve inkılap hareketini eğitim vasıtasıyla genç nesillere nasıl aktaracağı üzerinde durmuş bir dergidir. Devletin ideolojisinin toplum tarafından biran önce benimsenmesinin gerekliliğini vurgulayan Kadro Dergisi entelektüel bir portre ile bu ideolojinin en temel hususlarını, gerçeklerini, ilkelerini kitlelere ulaştırmayı kendine hedef edinmiştir. Kendilerini inkılabın temsilcisi olarak gören kadrocular inkılabın temelini oluşturarak toplumun bütün kesimlerine nüfuz etmesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁷

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu tarafından 1934 yılında çıkarılmaya başlanan, sosyolojik açıdan önemli olan bir diğer fikir dergisi İş ve Düşünce'dir. 1973 yılına kadar toplam 278 sayı çıkaran derginin ilk 160 sayısı "İş" adıyla yayımlanırken, 161. sayıdan itibaren ise "İş ve Düşünce" ismini almıştır. Genel anlamda İçerisinde ekonomik, sosyolojik, felsefi, hukuki, siyasi, kültürel denemelere, çevirilere, araştırmalara, ülke sorunlarına yer verilmiştir. Daha özel anlamda ise Ziya Gökalp, Mehmet İzzet, Mehmet Şekip Tunç, Namık Kemal, Erzurum, Medeni Kanun'un, Zonguldak Havzası, Kooperatifçilik, Gazetecilik Mektebi gibi konularda eğilmiştir.²⁸

1950 – 1960 dönemlerinde, mevcut hükümetin baskısı nedeniyle fikir özgürlüğü sınırlıydı. Sol görüşlere kesinlikle yer verilmiyordu. Bu durum dönemi oldukça sığlaştırıyor, Atatürk ilke ve inkılaplarının devamlılığının sağlanması ihtimalini ortadan kaldırıyor. 1960 dönemi ise fikir özgürlüğü açısından daha olumlu özellikler yansıtmaktadır. Her türlü görüş kendini ifade edebilme ortamına sahiptir. Özellikle Kemalist çizgideki aydınlar Atatürk devrimlerini topluma yerleştirmeyi amaç edinmiş ve Mustafa Kemal Atatürk milliyetçiliğine dayanan halkçılığı benimsemişlerdir.²⁹

Türk düşünce tarihinde Cumhuriyetten sonra önemli bir yere sahip olan bir diğer dergi ise Yön Dergisidir. Dergi, 1961 -1967 yıllarında toplam 222 sayı yayımlanmıştır. 27 Mayıs askeri darbesinden sonra çıkarılan dergide en çok söz sahibi olan ve yazı işleri

²⁶Demirci, a.g.m., s. 35- 39.

²⁷Yılmaz, a.g.m., s. 95– 101.

²⁸Ercan, a.g.e., s. 191- 195.

²⁹Kaçmazoğlu, H. Bayram, **Türk Sosyolojisinde Temalar 2**, Doğu Kitabevi, 2019, İstanbul, s. 109- 114.

müdürü Doğan Avcıoğlu'dur. Kurucuları arasında Cemal Reşit Eyüpoğlu ve Mümtaz Soysal vardır. Dergi Basıldığı günden itibaren yoğun bir ilgiyle karşılanmış, ilk sayısı 20 bin ikinci sayısı 50 bin basmıştır.

1960'lı yıllarda ülkemizde dergicilik sol düşünceye daha geniş bir alan açmıştır. 27 Mayıs darbesini Türkiye'nin geleceği açısından olumlu bir hamle olarak değerlendiren Yön kadrosu, sadece bir dergi olarak kalmamış aynı zamanda sol ideolojinin şekillenmesinde etkili olmuştur.³⁰ Kemalist Sosyalizm anlayışının savunuculuğunu yapan dergi, liberalizmin Türkiye'de kalkınmayı sağlayamayacağını, kalkınmanın ancak devlet destekli sosyalist bir anlayışla mümkün olabileceğini savunmuştur. 27 Mayıs darbesinden sonra, sol kesim için bir okul görevi gören Yön dergisi, ilk sayısında kendini dergi kapağında "çıkamazdan kurtuluş yolu" olarak tanımlamış, başlangıçta 156 aydın tarafından imzalanan "Bildiri" yazısı ile aydınların ortak fikirlerini duyurmuştur.

Yön Dergisi'nin sosyalizm anlayışı milliyetçiliğe dayanmaktadır.³¹ "Çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini kökleştirmenin yegâne yolu hızlı bir şekilde kalkınabilmektir."³² Türkiye; demokrasi, ekonomi, sosyalizm, Atatürkçülük, kapitalizm, köy, eğitim gibi konularda kendini geliştirdiği, ilerlettiği ölçüde bulunduğu buhrandan kurtarılabilir.

Yön Dergisi sadece tek taraflı bir etkileşim kurmamış, aynı zamanda okurlarından da dönütler almıştır. İkinci sayısından itibaren "Yöne Mektuplar" adlı köşesinde okurlarından gelen kısa mektuplara yer vermiştir. Ayrıca Yön Dergisi, Atatürkçülük, faşizm, milliyetçilik, sosyalizm, liberalizm, komünizm, kapitalizm gibi siyasi kavramlar üzerine kaleme alınan yazılara sayfalarında yer vermiş, teşkilatçı ve rasyonalist yapıda bir dergidir. 1961 Anayasanın sunmuş olduğu özgür ortamdan faydalanarak hükümeti rahat bir şekilde eleştiren ilerici bir dergi olarak nitelendirilen Yön tıpkı Kadro Dergisi gibi siyasi koşulların azametini uğramış, siyasi yapının müsaade ettiği ölçüde varlığını devam ettirebilmiştir.

³⁰Ercan, a.g.e., s. 112.

³¹Kaya, Yakup; "Kadro ve Yön Hareketlerinin İdeolojik Analizi", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2018, s. 575.

³²"Bildiri", **Yön Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, Aralık, 1961. s. 13.

“Aylık Sosyalist Kültür Dergisi” Birikim, 1 Mart 1975’te Kurucusu Murat Belge önderliğinde yayın hayatına başlamıştır. Dergide dönemin siyasi olayları, sanat ve felsefe temelli bir bakış açısıyla ele alınmıştır. ³³ Birikim, ilk sayısında yayınlanan “Çıkarken” adlı yazısının sonuç bölümünde amacını şöyle özetlenmiştir;

“Teorinin büyük ustalarının ışığında kendi sorunlarımız, hedeflerimiz, kendi toplumsal bütünlüğümüz açısından, kendi teorik dünyamızı kurmak; Bunu yaparken yönetimi, bilimsel teoriyi aynı anda hem kavramak, hem uygulamak, hem de açıklamak; yöntemi soyutta değil, olması gereken yerde, somutun içinde bulunmak; Geçmişin ve bugünün kültürünü araştırmak, eleştirmek ve böylece geleceğin kültürel temellerini şimdiden kurmak,; sosyalist kültürü bir yaşama sorunu olarak ele alıp işlemek,; Bütün bunların üstesinden gelecek aydın kadronun oluşmasına katkıda bulunmak için mümkün olan her türlü çabayı harcamak.” Türkiye’de bu sayılanların yapılmasının zorunlu olduğunu savunan dergi yazarları, Birikim’in bir okul halini alması durumunda bu hedeflerin en azından birkaçına ulaşılabileceğini savunur. ³⁴

1980 – 1989 yılları arasında yayın hayatına ara veren Birikim Dergisi, 1989’da hayatına dönmüş. Ve Türkiye’nin en köklü sosyalist dergisi olarak devamlılığını sürdürmektedir. Dergi, ilk yayın döneminde Marksist eserleri tekrar yorumlama yoluna giderek Marksist kavramlara ağırlık vermiştir. 1989 yılında başlayıp günümüze kadar devam eden yayın süresi boyunca siyasetin toplumsallaşması üzerinde durmuş, pratikten mahrum bir teorinin mümkün olmadığını kendisine ilke edinmiştir. Birikim Dergisi yayın hayatına devam ederken sosyalizm sorunlarının yanı sıra; ekonomi, ideoloji, kültür, tarih, demokrasi gibi konuları da ele almıştır. ³⁵

1980 yılından sonra çıkmaya başlayan bir başka dergi *Türkiye Günlüğü*’dür. Bu derginin amacı düşünce gözetmeksizin Türkiye’nin sorunlarına eğilen, çekişmelerden ziyade fayda sağlamak amacıyla olan, bütün görüşlere sayfalarında yer vermektir. Hiçbir dar kalıbı ve ideolojiyi kendine düstur edinmeyen dergi, vatana saygısızlık etmeyen, sosyolojiye, dine, felsefeye, hukuka, siyasete ait, Türkiye gündeminde yer etmiş her fikri

³³Ercan, a.g.e., s. 119.

³⁴“Çıkarken”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 1, Mart, 1975, s. 6.

³⁵Ercan, a.g.e., s. 123- 126.

ve doğruyu alabileceğini söyler. Derginin başlıca konuları, fikir ve kùltùr çerçevesinde, Kemalizm, tarih, eşitlik, etnisite, sivil toplum, özgùrlùk, insan hakları, laiklik, milli kùltùr ve gelenekler gibi konulardır.³⁶

Görùldüğü üzere Türkiye’de dergicilik 150 yıllık gibi kısa bir tarihe sahip olmasına rağmen, birçok düşünceyi, sosyolojik eğilimi temsil edecek dergiler yayınlanmış, kimi uzun soluklu olurken kimi, kısa sürede yok olmuştur. Bu bağlamda dergiler, sosyolojik görüşlerin ve araştırmaların da yayımlandığı birinci el kaynaklar olma özelliğini de taşımaktadırlar. Topluma, dünyaya, ÷lke sorunlarına dair fikri, görüşü olan herkes, düşüncelerini rahatlıkla dile getirmişlerdir. Bu bağlamda da dergiler sosyoloji tarihi ačíısından en temel kaynaklar arasında yerlerini almışlardır.

1.2. Türk Düşüncesi Dergisi’nin Amacı

Tezimizin konusu olan Türk Düşüncesi Dergisi’ne gelirsek dergi, Türk sosyolojisinin önde gelen kaynakları arasında yer almakta, dergideki yazılar bir dönem sosyolojide tartışılan konulara ışık tutmaktadır. Türk Düşüncesi Dergisi aylık fikir ve sanat dergisidir. 1953 yılında Demokrat Parti döneminde yayın hayatına başlayan derginin kurucu ismi Peyami Safa’dır. Peyami Safa, Hilmi Ziya Ülken, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Elif Naci, Mustafa şekip Tunç, Cahit Tanyol gibi dönemin önde gelen sosyologları ve düşünürleri derginin yazar kadrosundadır. Derginin fikir ve edebiyat olmak üzere iki perspektifi vardır. Peyami Safa, Hilmi Ziya Ülken, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Cahit Tanyol gibi önemli isimler dergide fikirleriyle ön plandadır.

Peyami Safa, 2. Meşrutiyet’ten bu zamana kadar çıkan fikir dergilerinin kùltùr hayatımızın içinde bulunduğu kaybolmuşluğa ışık tutacak, ÷lkeyi bu fikir karmaşasından kurtaracak, kendimize has değerleri, taklitlerden ayırt edebilecek kudrette olmadıkları için Türk Düşüncesi’ni çıkardığını söylemiştir. Avrupa’nın çoktan geride bıraktığı medeniyet anlayışını aşamamış Garpcı ve devrimci fikir adamlarının bizim milli kaderimizle ilgili bir tahlil yapamamış olması, Safa’yı sentezci bir anlayışla Türk Düşüncesi Dergisi’ni çıkarmaya itmiştir.³⁷

³⁶Ercan, a.g.e., s. 122- 123.

³⁷Program”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, s. 1.

Peyami Safa dergiye ciddi bir misyon yükleyerek yola çıkar. İlk sayısında kaleme alınan “Program” adlı yazıda derginin amacı ve izleyeceği yol anlatılmaktadır. Yazıdan anlaşıldığı üzere dergi, sentezci bir yaklaşımla, Doğu – Batı, geçmiş – gelecek, maneviyat - teknik, inkılap- muhafazakarlık, meselelerini dönemin mistik havası ekseninde ele alacaktır.

Türk Düşüncesi’nin üzerinde durduğu en mühim meseleler arasında Batılılaşma vardır. Dergiye göre Batı’nın 19. yüzyılda sahip olduğu bilim anlayışı çökmüş, salt pozitivist, mistisizmden uzak bir bilim anlayışı Batı’yı buhrana sürüklemiştir. Batı bilimi kendini buhrana sürükleyen, dar perspektifinden sıyrılmış, yeni ufuklar arayan diyalektik bir gelişme içerisine girmiştir. Türk Düşüncesi Batı’nın bu diyalektik yapısını gören, hakikatin peşinde olan düşünürlere ışık tutmayı kendine görev saymıştır. Dergide; Batı medeniyeti, Batılılaşma, kültür, medeniyet, dil, din, muhafazakarlık, milliyet, inkılap gibi toplumu yakından ilgilendiren meselelere yer verilmiştir. Derginin yayın hayatına başlamasından itibaren üzerinde durduğu konu yanlış batılılaşmadır. Peyami Safa, 19. yüzyılda Batıda benimsenen pozitivist bir anlayışın Batı medeniyetini buhrana sürüklediğini, bu nedenle bu tür bir medeniyetin bizim iç dinamiklerimizde olumlu bir etki yaratmayacağını, bunun yerine teknikle maneviyatı birleştiren sentez anlayışı ile gerçek bir medeniyetin kurulabileceğini belirtir.³⁸

Türk Düşüncesi Dergisi Batı tekniğinin günlük hayatı kolaylaştırdığını kabul etmiş, fakat insanoğlunu mutlu etmeye yetmediğini savunmuştur. Çünkü makina insana bir medeniyet sunamamıştır. Makine medeniyetinde, pozitivistimden başka insanı tatmin edecek bir mistisizm yoktur. Safa, derginin 14. sayısında Mevlâna için kaleme aldığı yazısında, Batı’nın artık sadece pozitivist bakış açısıyla yetinmediğini mistik öğelere kaydığını vurgulayarak Türk Düşüncesi Dergisi’nin yolunun Mevlana’nın yolu olduğunu söylemiştir.

Peyami Safa, Türkiye’nin içinde bulunduğu problemin iktisadi, ekonomik ya da siyasi temelli olmadığı kanaatindedir. Safa’ya göre Türkiye’de ahlaki bir yozlaşma başlamış ve bu ahlaki yozlaşma neredeyse her alanda giderek etkisini göstermeye

³⁸Safa, Peyami, “Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Aralık, 1953, s. 4-5.

başlamıştır. Türk Düşüncesi Dergisi ise Türkiye’deki bu manevi problemi ana davası olarak görmüştür. Bu problem ile mücadele etmeyi, en azından okurlarını bu konu hakkında bilgilendirmeyi kendine görev edinmiştir. Türk Düşüncesi Batı’yı sadece siyasi ve bilime dönük özellikleriyle değil, bütün yönleriyle ele almaya çalışmıştır.

Türk Düşüncesi Dergisi, dönemin önde gelen milliyetçi muhafazakâr sosyologları, Hilmi Ziya Ülken, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Cahit Tanyol gibi isimleri yazar kadrosunda bulundurması sebebiyle sosyolojik açıdan önemli bir dergidir. Doğu- Batı sentezi, inkılap, irtica, din, muhafazakarlık konularına açıklama yoluna giden dergi, Marksizm, komünizm, tarihi maddecilik gibi meseleleri de sert bir şekilde eleştirmekten çekinmemiştir. Türkiye’de komünizm rüyasına kapılan gençleri uyarmayı kendine görev edinerek komünistlerin tespitine ilişkin söylemlerde bulunmuş, onları uzak durulması gereken bir grup olarak tasvir etmiştir. Kıbrıs hakkında Türkçe eserler verilmemesini eleştirmiş yine gençleri Kıbrıs konusunda bilinçlendirmek amacıyla Kıbrıs’ta yaşayan Türklerin sorunlarını kaleme alan özel bir sayı çıkarmıştır.

Bir diğer yandan Türk Düşüncesi, kendini köklü bir dergi olarak tanımlamaktadır. Peyami Safa, bazen dergiye gelen eleştirilere, kaleme aldığı makalelerle cevap vermiştir. Safa’nın kaleme aldığı bu yazılardan anlıyoruz ki Türk Düşüncesi, magazin tarzından uzak, fotoğraf, karikatür, resim gibi göze hitap eden, dergiyi daha çekici hale getiren unsurlara yer vermemiştir. Bu nedenle okuyucu kitlesinin düşüncelerini sömürmeden iyi bir okuyucu kitlesine sahip olduğunu iddia etmiştir.³⁹

Sonuç olarak Türk Düşüncesi Dergisi’nin amacı toplumda problem haline gelen meseleleri ele alarak milliyetçi - muhafazakâr bir çizgide aydınlatmaya çalışmaktır. Ancak birçok derginin mürekkep ve kâğıt bulmada sıkıntı yaşadığı dönemde Türk Düşüncesi Dergisi’de bu yokluğu yaşamıştır. Peyami Safa, derginin 27. sayısında yazmış olduğu bir makalede derginin hala maddi sıkıntılar içerisinde olduğunu, bu nedenle arzu ettiği programı hala hayata geçiremediğinin altını çizmiştir.

³⁹Safa, Peyami, “Teşekkür”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, Ocak, 1954, s. 81.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DÜŞÜNCESİ DERGİSİ'NDE YER ALAN MAKALELERİN SOSYOLOJİK AÇIDAN İNCELENMELERİ

2.1. Batılılaşma ve Medeniyet

Dergi medeniyet konusuna önce tanım yaparak giriş yapıyor. Buna göre her medeniyetin kendine ait değerleri vardır. “İnsanı hayvandan, nebat ve maddeden ayıran, onlara üstün kılan kuvvetler ve değerler, düzeninin temelini teşkil eder.”⁴⁰ Geçmişten günümüze birçok medeniyet var olmuş, diğer medeniyetlerle etkileşime girerek VEYA girmeyerek varlığını devam ettirmiş ya da yok olmuştur.

Derginin önde gelen yazar sosyologlarından Hilmi Ziya Ülken, bazı etnologlar ve antropologlar, birçok kültürün olduğunu, bunların yirmiyeye otuza kadar çıktığını belirtir. Ancak üzerinde durulması gereken dört esaslı medeniyetten bahseder. Uzakdoğu (Çin) 2. Hindu 3. Mezopotamya – İran 4. Mısır – Akdeniz medeniyetleridir.⁴¹ Bu medeniyetlerin ortak paydası ise mistisizmdir. Hepsinin temelinde bir kutsala inanma vardır. Fakat bizim ele alacağımız Batı medeniyeti bu medeniyetlerden ayrılmaktadır. Çünkü bu medeniyet temellerini Yunan mitolojisine dayandıran ve kendini var etmeye skolastik düşünceye savaş açmakla başlayan bir medeniyettir.⁴² “Modern çağ akılla imanın (veya vicdanın) sınırlarını ayırmaya çalıştı, vicdanın üstünlüğünü kabul etmekle beraber, (tecrübe içinde gelişen zekâ manasındaki) akli kendi işinde muhtar bıraktı.”⁴³

Dergide Batılılaşma ve medeniyet üzerinde en çok duran ve bu iki konu arasında bağ kuran isim Peyami Safa’dır. Safa, Batı Medeniyetinin bizim kendi tasavvurumuzdan çok farklı olduğunu açıklamaya çalışmış, bu medeniyetin toplumumuzca yanlış anlaşıldığını öne sürerek günlük hayatı kolaylaştıran teknikten ibaret bir mesele olmadığını vurgulamıştır. “Çünkü bu tekniğin devrim anlayışı ile kendini çevrelemiş doğruya bağlı ilim, sanat ve iyiye bağlı din ve ahlak değerlerini unutturan yeni bir değer

⁴⁰Ülken, Hilmi Ziya, “Medeniyetimizin Değerler Sistemi”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı.1, Aralık, 1953, s. 13.

⁴¹Ülken, a.g.m., s. 14.

⁴²Ülken, a.g.m., s. 14- 15.

⁴³Ülken, a.g.m., s. 15.

kategorisi oluşturmuştur”⁴⁴ Oluşturulan bu yeni kategori Batı medeniyetini yanlış anlamamıza sebep olan asıl konudur.

Peyami Safa’ya göre biz, Batı kültür ve medeniyetinin sadece günlük hayatı kolaylaştıran yanlarını taklitçi bir biçimde almışız. Herhangi bir temele dayanmayan, toplumumuzda karşılığı olmayan Batı kültür ve medeniyet anlayışının sosyal yaşamımıza nüfus etmeden sadece sonuç vermesini beklemek bizi geriliğe mahkum etmiştir. Batı medeniyetinin kendi içerisinde belirli koşullarda, hangi aşamalardan geçip şimdiki halini aldığına aldırış etmeden, sunduğu tekniği kopya etmenin bizi bulunduğumuz gerilikten kurtarması beklenemez. Bir kesim aydının Batı’yı sadece bilimsel manada tanımak, Batı’da bir kültürel hayatın, medeniyetin ve dinin olduğunu görmemek Batı medeniyetini tamamıyla teknikten ibaret sanma yanılgısı bizi materyalizme sürüklemiştir. Türk toplumuna ait değerler sistemi ile Batı medeniyetinin sahip olduğu değerler sistemi birbiriyle uyumlu değildir. Batı medeniyetini bir ağaca benzeten Peyami Safa, aydınlarımızın ağacı yetiştirmeden, meyvelerini toplamaya talip olduklarını belirtmektedir. Onu yetiştiren şartların bulunmadığı çevrelerde ilim, bizde olduğu gibi tercüme halinde kalmaktadır.⁴⁵

Peyami Safa’ya göre Batı Medeniyeti bir buhran içindedir. Batı buhranının en büyük kanıtı ise 20. yüzyılda farklı toplumlarda yaşanan devrimlerdir. “Bu devrimler (Rusya’da 1917’de, İtalya’da 1922 – 1924 yılları arasında, Türkiye’de 1923’de, Almanya’da 1933 – 1945 yılları arasında, Portekiz’de 1933’de, İspanya’da 1936’da, Çin’de 1928 – 1949 yılları arasında, Arjantin’de 1933’de) Batı medeniyetinin Rönesans’tan itibaren ortaya çıkan bireyci yapısına ve kişisel mülkiyet anlayışına isyandır.”⁴⁶

“Evrensel bir akla inanışın insana yaramaz, onun ferdi faaliyetlerini koruyamaz hale gelmesinden doğan buhranın sebebi ilmin insan ölçüsünde olmamasıdır.”⁴⁷ Bir medeniyeti oluşturan dil, din, kültür, eğitim, siyaset, ahlak gibi birçok unsur vardır.

⁴⁴Safa, “Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti”, s. 5.

⁴⁵Safa, Peyami, “Geriliğimizin sebepleri”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 35, Ocak, 1957, s. 17-18.

⁴⁶Safa, Peyami, “Biraz Daha Aydınlik”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 4, Mart, 1954, s. 241.

⁴⁷Safa, Peyami, “Batıyı Niçin Yanlış Anlıyoruz?”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 55, Nisan, 1959, s.2.

Medeniyetin kümülatif bir şekilde sorunsuzca ileriye dönük olması için bu unsurların arasında boşluklar olmamalı herhangi biri ihmal edilmemelidir. Batının medeniyet buhranını yaşamasının en temel nedeni aklı, bilimi ön plana çıkarırken manevi değerleri göz ardı etmiş olmasıdır. Batı teknik açıdan büyük hamleler yapmış fakat manevi açıdan bir boşluğa düşmüştür. Yaşanan boşluk sosyal hayat, politika, kültür, ilim ve sanatta kendini göstermiştir.

Peyami Safa'ya göre politikanın buhran üzerindeki etkisi dengesiz bir şekilde büyüyen global ekonomilerdir. Para birimlerinin farklı olması, rekabetin artması ekonomik manada bir krizi beraberinde getirmiştir. Yine 20. yüzyılda meydana gelen birinci ve ikinci dünya savaşları bu buhranın tetikleyicileridir. Kültürel bozulmanın sebebi ise maddi ve manevi değerlerin arasında oluşan boşluktur.

19. yüzyılda yaşanan Sanayi inkılabı Batı'da meydana gelen birçok sosyo - ekonomik olayın sonucudur. Türk Düşüncesi Dergisi meydana gelen sosyo – ekonomik olayın asıl sebebine inmek, yani insanın manasını anlamak gerektiğini açıklamıştır. İnsanın manası tek bir perspektife sığmayacak kadar geniş, tarih, tabiat ve coğrafya ile iç içedir. İnsana ait olan her şeye cevap verecek olan ilim ise felsefedir. Büyük bir medeniyet olmak isteniyorsa öncelikle büyük filozoflar yetiştirilmelidir. Türk medeniyeti Farabi gibi bir filozof yetiştirmişken, yaptığı Arapça- Fransızca çevirilerle bir taklit batağına düşmüştür.⁴⁸ Bu sözlerden tercümenin zararlı bir faaliyet olduğu anlaşılmamalıdır. Çünkü medeniyetler arası temas taklitçiliğe kaçmadığı ve temasta bulunduğu millete kendi milli benliğini hatırlattığı ölçüde faydalıdır. Fakat Türk Düşüncesi'ne göre Türk medeniyetinin tercüme anlayışı taklidi aşamamış ve kendine fayda vermemiştir.

“Buhranın ilimdeki işaretleri 20. yüzyılın başından beri, fizik, matematik ve lojik gibi temel bilgilerin prensiplerinde vukua gelen büyük değişikliklerin sebep olduğu tartışmalardır.”⁴⁹ Peyami Safa, Batı'nın ilim anlayışının temelden sarsıldığını vurgulamış ve bunu yaparken kendisiyle aynı düşünceleri savunan Spengler, Romain Roland, Bruneteire, Berdiaeff, Toynbee gibi Batı düşünürlerinden örnekler vererek görüşünü kanıtlama yoluna gitmiştir. Bilimin sürekli ve değişmez olduğu kanısı yıkılmış, ilmin

⁴⁸Safa, “İnsanın Yeni Manası”, s. 161- 164.

⁴⁹Safa, “Biraz Daha Aydınlık”, s. 242.

kâinatı açıklayacak kadar muteber olmadığı anlaşılmıştır. Felsefe artık dogmatik yapısından sıyrılmaya başlamıştır.⁵⁰

20. yüzyılda Batı, aklı artık fiziğin, matematiğin en özünde bilimin değişmez bir teoriden ibaret olmadığını fark etmiştir. Bilimsel bilginin kesin ve değişmezlik ilkesi saf dışı kalmıştır. İnsan aklının artık her şeye muktedir olamayacağını bu gelişmeler sayesinde Batı insanı fark etmiştir. Batının 19. yüzyıldan itibaren kendine vermiş olduğu kültür ve medeniyet anlamı tamamıyla değişmiştir.⁵¹

Peyami Safa, Batı buhranını bir çağın sonu ya da başlangıcı olarak değerlendirmiştir. Çünkü meydana gelen bu sancılı süreçte Batı, insanın sadece kendine yetemeyeceğini, insana yüklenen faziletin temelden sarsıldığını anlamıştır. Böylelikle Batı 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir değişime girmiştir. 11. Yüzyıldan Rönesans'a kadarki dönemde insan sadece kutsal varlıklara inanmış, bütün gücü göklerde aramıştır. Rönesans'tan itibaren kendi kudretine ve aklına inanan bireyi artık yeni bir değişim beklemektedir. Pozitivizm, yerini mistisizme bırakmaya başlamıştır.

Medeniyetler dönem dönem buhranlar geçirmiş ve bu buhranlar tarihte sıçramalara sebep olmuştur. Türk Düşüncesi Dergisi'ne göre Batı insanı önce gözünü gökyüzüne dikmiş, dünyayı göktekinde ve kendinden ibaret sanmıştır. Her şeyin hakimi ve yaratıcısı olarak göktekini görmüştür. Rönesans ile insan gözünü yeryüzüne yani doğaya çevirmiştir. İnsan kendi kudretini fark etmiş, akıl ile doğaya hâkim olabileceğine bilimin kesin sonuçlarına inanmıştır. Fakat bu düşüncede bir süre sonra hükmünü yitirmiştir.

Peyami Safa'ya göre Batı'nın ilerleyebilmesi için pozitivizmin dar ufkundan kurtulması gerekmektedir. Çünkü Orta çağda toplumlar, pozitif bilimleri göz ardı ederek kilise ile sıkı bir bağ içerisinde bulunmuş ve benzer bir yanılgıya düşmüştür. İnsanlığı bu yanılgıdan kurtaran, bilimin ve ilerlemenin önem kazanmasını sağlayan, Batı'nın hızlı bir şekilde ilerlemesine zemin oluşturan, insanın zekasını keşfetmesini ve skolastik düşüncenin çeperlerini yıkmasına vesile olan sancılı süreç Rönesans hareketleridir. Türk

⁵⁰Safa, "Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti", s. 4-8.

⁵¹Safa, Peyami, "Yirminci Asrın Manası", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Aralık, 1953, s. 74.

Düşüncesine göre Batı bu kez de pozitivistimin dar çeperlerinden kurtulmuş, aklın ve bilimin her şeyi açıklamada yeterli olmadığını görmüştür.

Orta çağ da skolastik düşünceye karşı çıkan isyanlar, 20. yüzyılda Batı'nın bilimden ibaret, maneviyatı reddeden yapısına karşı çıkmış ve Batı farklı bir buhranın içerisine düşmüştür. 19. yüzyılın pozitivist anlayışı artık Batı medeniyetine yetmemektedir. Böylece Türk Düşüncesi Dergisi'ne göre Batı Medeniyeti 20. yüzyılda tekniğin ve maneviyatın başrolde olduğu bir mücadeleye tutuşmuştur. Bu mücadeleyi iki unsurdan birinin yenmesi Batıyı bulunduğu buhrandan kurtaracak değildir. Çünkü maneviyat bilimin ve tekniğin sunmuş olduğu kolaylıkları sağlayamadığı gibi insanın hükmetme kabiliyetini de cevap veremez. Nitekim bilimde doğada var olanı anlamak üzerine kurulu olmadığı için, topluma bir değerler sistemi oluşturacak değildir. "Problemin hali, bu çatışmanın, insana verilecek yeni bir mananın ışığında tekniği ve manevi değerleri uzlaştıran bir senteze varılmasındadır."⁵² Çünkü bu iki gerçeklikten birinin zafer elde etmesi, Batıyı düşmüş olduğu buhrandan kurtaramayacak, aksine olduğu durumu muhafaza edecek ya da yeni bir buhranın inşasına zemin hazırlayacaktır.

Türk Düşüncesi Dergisi'ne göre Batı'nın, manevi bir buhran içerisinde olmakta ve kendine çıkış yolları aramaktadır. Türk bilim insanlarının yanılgısı ise Batı'yı çıkmaza sokan bilim anlayışından Türkiye'yi kurtarmasını beklemeleridir. Batı'da büyük bir problem haline gelen bu durum beklentileri karşılayamamış, Türk aydınlarını hüsrana uğratmış ve Türk toplumunun kanayan yaralarına çare olamamıştır. Çünkü Türk kültür ve medeniyeti, hiçbir zaman Batı medeniyeti ile paralel bir fikir seviyesinde ilerlememiştir. Batının problemleri, buhranları, tekniği, inkılapları vs. kendine hastır. Bu olguların sebepleri, çözümlerini meydana getirmiştir. Ancak hepsi belli bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkmış biranda peyda olmamıştır. Bu nedenle Türk toplumunun, aynı süreçleri tamamlamadan, sadece sonucu alıp problemlerine çözüm üretmesi beklenemez. Türk Düşüncesi Dergisi bu fikri savunurken Batının yaşadığı problemlerin, bütün insanlığı ilgilendirdiğini, milletlerin kaderini belirlemede asla atlanılmaması gereken bir husus olduğunu ortaya koyar.

⁵²Safa, Peyami, "İnsanın Yeni Manası", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı: 3, Şubat, 1954, s.163.

Türk Düşüncesi'nin yazarlarından İbnutayyar Semahaddin Cem'e göre Batı medeniyeti, İslam'a borçludur. Hayranlık beslenen, gıpta ile bakılan ve muasır medeniyet seviyesi olarak kabul edilen Batı medeniyeti, bugün ki halini Haçlı seferleri ve İstanbul Fethi'ne borçludur. Haçlı seferleri esnasında, Hristiyan alemi İslam kültür ve medeniyetiyle tanışmış ve bu iki kültür arasında bir temas oluşmuştur. Batı elde ettiği bilgileri geliştirerek hızlı bir ilerlemeye kavuşmuştur. İslamiyet'in medeniyet dersi verdiği Avrupa modern bir hal almış, Doğu'dan aldığı medeniyet temeli ile Doğuyu kendine muhtaç etmiştir.⁵³

Modern Batı Yunan'da başlayan asıl 15. Yüzyıldan sonra gelişen hamleleri medeniyetin mukadder bitişinden farklı yeni bir yükselme hattı çizmektedir. Haçlı seferleri esnasında Batı, Doğu'dan almış oldukları ile yeni bir medeniyet inşa etmiş ve yükselişe geçmiştir. Batı böylelikle 15. yüzyılda skolastik düşüncenin sınırlarını aşmış, akli her şeyin üstünde tutmuştur.⁵⁴ Peki Batı'nın bu muteber seviyeye gelmesinde neredeyse hoca konumunda olan Doğu medeniyeti Batı'nın gerisine nasıl düştü? Batı'nın coğrafi keşifleri, sanayi inkılabı, sömürgeci anlayışı Doğu medeniyetini gerisinde bırakmasının en temel sebepleridir. Diğer bir yandan değişen sadece zaman değildir. Zamanla paralel olarak toplumsal değişme söz konusu iken Doğu medeniyeti bu değişimlere kapalı kalmış, sömürgeci anlayış ile arasına set çekmiştir. Bu durum ise Doğu'nun Batı tarafından istismar edilmesine ve Doğu medeniyetinin istenen seviyeye ulaşmasına engel olmuştur. Ayrıca İslam dünyasının Batı medeniyeti ile kurmuş olduğu lüzumsuz temaslar, kendi dini benliğini göz ardı ederek Batı'ya karşı bir hayranlık uyandırmıştır.⁵⁵

Oysaki “Avrupa'ya barut ile topu, çeliğin daha güzel imal tarzını, pusulayı, ucuza çıkan pamuk kağıdını ve el ile dizilen hurufat ve matbaayı (Gutenberg'den önce) İslamlar tanıtmıştır.”⁵⁶ Türk Düşüncesi Dergisi'ne göre Batı yegâne medeniyet demek değildir. Farklı medeniyetler elbette vardır ve Batı medeniyetine etkileri yadsınacak değildir. Bilimde kendini kanıtlamış, diğer medeniyetlere ışık tutan en derin düşünceler Doğu

⁵³Cem, İbnüttayyar Semahaddin, “İslam Medeniyetine Giriş”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 5 Sayı: 25, Aralık, 1955, s.7-9

⁵⁴Ülken, “Medeniyetimizin Değerler Sistemi”, s.15.

⁵⁵Cem, “İslam Medeniyetine Giriş”, s. 9- 11

⁵⁶Cem, a.g.m., s. 9.

medeniyetinden geliyor olsa dahi bu medeniyetler, Batı medeniyeti olmaksızın işlevlerini yerine getiremezler.

Peki, böyle bir Batı karşısında Türk toplumunun tutumu ne olmalıdır? Türk Düşüncesi Dergisi'ne göre öncelikle Avrupa medeniyetini tanımak gerekmektedir. Bir medeniyeti tanımadan onun hakkında kesin bir kanaata varmak yanlış olacaktır. Batı medeniyetini sevmek ya da sevmemek yargısına varmak öncelikle Batı medeniyetini tanımaktan geçmektedir. Avrupa'yı tanımadan nefret etmek yanlış bir tutum olduğu gibi hakkında fikir sahibi olmadan sempati beslemek de uygun olmayacaktır. Türk toplumu Batı medeniyetinin, kendi milletini bile hayran bırakacak ölçüde ilerlemiş olan, maddi yönlerini alabilir. Türk Düşüncesi'ne göre bu konuda Batı'yı takdir etmemek, ona imrenmemek yerinde bir yaklaşım olmaz.⁵⁷

Ahmet Mithat, Avrupa'ya dair maddi değerlerin birçoğunu yine Avrupa'da bulup, harfiyen taklit etmeyi savunmuştur. "Bir işi icra etmek için öncelikle gerekli olan düzeni onlar hayata geçirmişler ve tariki muvaffakiyeti katiyen tayin eylemişlerdir."⁵⁸ Fakat Batı medeniyeti maddi açıdan oldukça ileri olmasına rağmen bizim manevi değerlerimize oldukça zıt bir yapıya sahiptir. Dini, aile yapısı, toplumsal düzeni bizim sahip olduğumuz düzene, inanca ve hayat tarzına oldukça uzak bir yapıdadır. Bu nedenle, Ahmet Mithat Avrupa'dan nefretle bahsetmektedir. "Manevi anlamda ise Avrupa'yı nefretle baktığımız, manevi çöküntünün tamamını Avrupa'da bulacağız".⁵⁹ Sözü görüşünü tasdikler niteliktedir.

Türk Düşüncesi, toplum olarak nereye gidildiğini sorgular. Bu sorgulama iktisadi veya siyasi anlamda değildir. Burada üzerinde durulan konu ahlak yapısıdır. "Ahlaksızlığın bir veba gibi her gün sirayet dairesini genişleterek resmi ve gayri resmi çevrelere, teşekküllere ve şahıslara bulaştığını herkes az çok biliyor."⁶⁰ Peyami Safa, bu sözleriyle gidişatından korkulan unsurun toplumun ahlaki yapısında meydana gelen değişimden kaynaklandığını açıklamıştır. Toplumsal manada bir ahlaki bozulmanın gerçekleştiğini, kişilerin görevlerini etik bir şekilde yerine getirmediğini, hatta öyle ki sırf

⁵⁷Mithat, Ahmet, "Avrupa'yı Beğenelim mi Yoksa Ondan Nefret mi Edelim?" **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, Ocak, 1954, s.93- 96.

⁵⁸Mithat, a.g.m., s. 95.

⁵⁹Mithat, a.g.m., s. 95.

⁶⁰Safa, Peyami, "Nereye Gidiyoruz?", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 27, Şubat, 1956, s. 130.

bu bozulma yüzünden işinden istifa eden bireylerin olduğunu yaptığı gözlemler sonucunda kaleme almıştır. Toplumda gerçekleşen bu ahlaki çöküntüye dur diyecek olan aydınlardır. Aydınlar, kalem gücü ile Batı düşüncesinin bütün ayrıntılarını okuyucu kitlesine aktarmalı, milli birliği tehdit eden bütün tehlikelerden toplumu korumak için meselenin köküne inip bugüne sirayetlerine kadar detaylı bir inceleme yapmalıdır.⁶¹

Türk Düşüncesi Dergisi'nin de birinci sayısından beri özellikle üzerinde durduğu ve kendine amaç edindiği mesele bir sentez meselesidir. Biz Batı'nın sadece günlük hayatı kolaylaştıran tekniğini görüyor ve bu anlayış ile Batı'nın bütün meselelerinin çözüldüğü yanılgısına kapılıyoruz. Oysaki Batı'nın kendi içinde sorunları devam etmektedir. Özellikle insanın kendine yüklediği mana insan zihninde kendince sınırlanmıştır. Teknik ve maneviyatın aynı değere sahip olduğu yeni bir sentez anlayış ile Batı bu buhranı aşabilecektir.

Sonuç olarak Türk Düşüncesi'ne göre Doğu ve Batı medeniyeti sentezlenmelidir. Bir medeniyet diğeri, tamamen taklit etmemelidir. Bir medeniyet başka bir medeniyet ile temas kurduğunda kendi milli benliğini muhafaza etmelidir. Avrupa medeniyeti tek başına var olmamış o da tarihi arka planda diğer medeniyetlerin canlı geleneklerinden etkilenererek şu an ki konumunu kazanmıştır. Türkiye kendi milli ve manevi değerlerini bu yeni sentezin içine katmadıkça, Batı medeniyetinin geride kalan eski modeli önünde hayran ve onu taklitten başka hiçbir ideali olmayan, yaratıcılıktan mahrum bir seyirci halinde kalacaktır.⁶²

2.2. Kültür ve Medeniyet

Medeniyet kavramı üzerine konuşulduğunda arkasından gelecek mesele kültürdür. Kültür kavramı o dönem koşulları içerisinde ele alındığında dilden dile dolaşan fakat anlamı bir türlü öğrenilemeyen meseleler arasındadır.

Kültür ve medeniyet kavramlarını keskin sınırlarla ayırmayan, Hilmi Ziya Ülken tanımlama yaparken Ziya Gökalp'in kültür medeniyet ayırımına değinmiştir. Her aydının bildiği gibi Gökalp, kültürü milli, medeniyeti uluslararası bir kavram olarak tanımlar.

⁶¹Safa, "Nereye Gidiyoruz?" s. 129- 130.

⁶²Safa, İnsanın Yeni Manası, s.164.

Kültür, bir milletin dini, ahlakı, ekonomisi, dili, sanat anlayışı ile bir bütün oluştururken, medeniyet; aynı medeniyet dairesinde bulunan milletlerin, fikir hayatlarının uyumlu bir bütünü olmakla birlikte bu medeniyet dairesine mensup olan her bir milletin kendine ait kültürel değerlerini kapsar.⁶³

Bu Dönemin ünlü sosyoloğu ve derginin yazarı Ülken ise bu iki kavramı bir bütün olarak değerlendirmiştir. Ancak her bütünün maddi ve manevi iki yönü bulunmaktadır. Ülken, bu yönlerin ortak etkisi ve birbirinden farklılıklarını kısaca sıralamıştır. Başlıca birkaç tanımına bakacak olursak;

“1) Verasetle nesilden nesle geçenlere karşı, öğrenilen şeydir denir. 2) İnsanın tabii muhitte intibakını temin eden ve müesseseler, düşünce şekilleri, eşya suretinde görülen şeydir denir. 3) Nispeten eski olan Taylor’un tarifine göre bir cemiyetin üyesi olmak üzere kazanılmış bilgiler, inançlar, sanat, ahlak, kanunlar ve adetlerin mecmuudur. 4) Bir başka tarife göre insan sayesinde mevcut olan her şey kültürdür.”⁶⁴

Yukarıda verilen tanımlarda görüldüğü üzere Ülken, kültürü maddi ve manevi boyutuyla birlikte ele almış ve öyle tanımlamışlardır. Fakat daha farklı tanımlar vardır ki bunlar öncelikle maddi ve manevi değerleri birbirinden ayırmış daha sonra değerlerin manevi yönünü kültüre, maddi yönünü ise medeniyete atfetmiştir. Yani ilgili görüşler kültür ve medeniyet kavramlarını da birbirinden ayırmıştır.

Bu ayrımı net bir şekilde görebilmek için öncelikle kültür ve medeniyet kavramlarını, kullanım amaçlarını farklı fikir etkilerine göre arasındaki fark ve benzerlikleri açıklamak gerekir. Ülken, “Kültür ve Medeniyet” makalesinde Ziya Gökalp’in kültür ve medeniyet kavramlarını açıklama biçimini Alman düşün etkisine bağlar. “Almanlar kültür ve medeniyet kavramlarının birbirinin zıttı olduğunu söyleyerek; kültür kavramına manevi, sanatsal ve fikri bir mana yüklemiş, medeniyet kavramını onun karşısına koyarak sıradanlaşma, gelişme, teknik ve konforu kapsayan rasyonalist bir kavram olduğunu açıklamıştır.”⁶⁵ Ziya Gökalp’in kültür ve medeniyeti ayıran konunun; kültürün duygulardan, medeniyetin ise bilgiden kaynaklı olduğu fikri

⁶³Gökalp, Ziya **Türkçülüğün Esasları**, Ötüken Yay., İstanbul, 2018, S.46 – 48.

⁶⁴Ülken, Hilmi Ziya, “Kültür ve Medeniyet”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 13, Aralık, 1954, s.6.

⁶⁵Ülken, “Kültür ve Medeniyet”, s.6.

Alman düşünürlerin savını destekler niteliktedir. Ülken bu görüşün karşısına Fransız düşünürleri örnek vermektedir. Fransız düşünürlere göre kültür ve medeniyet kavramları beşeri hayatın gelişmesidir. Her iki kavramda beşeri hayattaki değerlere ve tekniğe ait olmalarıdır. Birinin maddi birinin manevi bir yöne salt ait olması söz konusu olmaz. Sadece maddi veya ondan ayrılmış manevi bir kültürden söz etmek mümkün değildir. Hilmi Ziya Ülken, kültür ve medeniyet kavramlarının kesin bir suretle birbirinden ayıramayacağını, böyle bir ayırımın söz konusu olması bu iki kavramı olduğundan farklı yapay bir tanımlama kalıbına sokacağını vurgulamıştır.⁶⁶

Kültür kavramını insandan ayırmak mümkün görünmemektedir. Çünkü insan var olduğu günden bu zamana kadar bir kültür çerçevesinde var olmuş, kültürü hem etkilenmiş hem de ondan etkilenmiştir. İnsanoğlu hayatı boyunca bir kültürün var olmasına yardımcı olurken aynı zamanda o kültürün nesnel yönleri ile çevrelenmiştir. Kùltürler hem dinamik hem de statik bir yapıya sahiptir. Kùltürler farklı bir kùltürle karşı karşıya geldiklerinde o kùltürden etkilenir ve o kùltürü etkiler. Baskın olan kùltürel yapı diğer kùltürü etkisi altına alabilir ve diğerine göre daha ezik kalan kùltür kendi varlığını koruyabileceği gibi baskın olan kùltürün taklitçisi konumuna geçebilir.⁶⁷

Türk Düşüncesi Dergisi, birçok konu ile tekniği bağdaştırdığı gibi kültür ile tekniği bağdaştırmaya çalışan bir düşünce içerisindedir. 1929 yılında gerçekleşen Dünya ekonomik krizinden sonra teknik kelimesi ülkemiz için sihirli bir hale gelmiştir. Teknik o kadar ön plana çıkarılmıştır ki insanlar eğitim tercihlerinde beşerî bilimleri bir kenara bırakarak genelde teknik temelli bilimlerin eğitime yönelmişlerdir. Teknik Türkiye şartları için gerekli ve önemlidir. Fakat tekniğe abanıp kalırken onun arka planını göz artırmak sadece hazıra konmak demektir. Hazıra konan bir memleket ise belki üretim yapabilir, fakat üretimi gerçekleştireceği teknik bakımından geride kalır.⁶⁸

“Makine tekniğinin gerektirdiği kültür, manevi ilimler kültürü ile paralel olarak gelişir.”⁶⁹ Türk Düşüncesi Dergisi yazarları kültür ve medeniyet kavramlarını ayrı birer kutup olarak ele almadığı için tekniğin başarılı olabilmesini kültürel bir arka plana sahip

⁶⁶Ülken, a.g.m., s. 5- 6.

⁶⁷Ülken, “Kùltür ve Medeniyet”, s. 8 – 9.

⁶⁸Safa “Hazıra Konuculuk ve Yaratıcılık”, s. 1 – 2.

⁶⁹Safa, a.g.m., s. 1.

olmasına bağlamıştır. Kültür ve medeniyet kavramlarını birbirinden ayırarak bu ikisini bazen birbirinin zıttı şeklinde konumlandıran tanımlamalara karşı çıkmışlardır. Kültür kavramının maddi ve manevi her şeyi içine aldığını fakat bu durumun medeniyet kavramını gereksizleştirmedığının altını çizmişlerdir.

Ziya Gökalp'in temel tezi, Kültürel açıdan güçlü bir millet medeniyet açısından güçlü bir milletle siyasi bağlamda karşı karşıya gediğinde kültürel anlamda güçlü olan millet geleceği yönündedir. Peyami Safa'ya göre Türkiye manevi bir boşluğun içerisinde. Bu manevi boşluk Türk milletini kendi öz benliğini kaybetmeye itmektedir. "Bir milleti yok etmek için askeri savaşlara gerek yoktur. Ona tarihini unutturmak, dilini bozmak, dininden soğutmak ve dolayısıyla manevi değerlerini soysuzlaştırmak ahlakını bozmak kafidir."⁷⁰

Kültür konusu anlaşılabacağı üzere medeniyet kavramından herhangi bir şekilde ayrı düşünülmemiş, bir medeniyetin vuku bulması için kültürel bir arka plana sahip olması da gerekmektedir. Birçok kültür çevresi Avrupa medeniyetini almak istemiş fakat bu konu başarısız olmuştur. Çünkü Avrupa medeniyeti salt teknikten ibaret değildir. Tekniği meydana getiren kültürün öncelikle toplum içerisinde yaşanılması gerekmektedir.⁷¹

Peyami Safa, kültür konusunu başka bir yönden ele alarak kültür ile bilgiyi ayırmıştır. Kültür ve bilginin aynı şeyler olmadığını, kültür olmadan bilginin bulunduğu ortama fayda sağlayamayacağını açıklar. Eğer somut bir kavram üzerinden açıklarsak; "Bilgi ampulün camı ve telidir; kültür bu camın ve telin ampul haline gelmesi, yanması ve ışık vermesidir."⁷² Buradan bilginin gereksiz olduğu manası çıkarılmamalıdır. Bilgi elbette edinilmeli fakat tek başına yeterli olmasını beklemek her anlamda başarıyı uzaklaştırmaktadır.

Peyami Safa'nın dergide kaleme aldığı makalelerden anlaşılıyor ki o dönemde üniversiteler kültür yuvası olarak görülüyor, üniversite hayatı bitince artık kültüre duyulan ilgi ve bilginin kültür ile sentezine bir son veriliyordu. Fakat Peyami Safa bunun tam aksini iddia etmiş, üniversitede edinilen bilginin, üniversite hayatından sonra kültürle

⁷⁰Safa, Peyami, **Eğitim Gençlik Üniversitesi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2018, s.199

⁷¹Ülken, "Kültür ve Medeniyet", s. 11– 112.

⁷²Safa, Peyami, "Bilgi ve Kültür" **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 45, Kasım, 1957, s. 1.

özdeşlik kuracağını, bu bilgi ile bireyler meslek hayatlarını icra ettiklerinde başarıya kavuşacağını söylemiştir.⁷³

Sonuç olarak Ülken'e göre Türkiye, Avrupa medeniyetinin tekniğini almak istemiş ve kültürel arka planı göz ardı etmiştir. Bu durumda toplumu yanlış bir Batılılaşma hareketi içerisine sürüklemiştir. Eski kültürün doğurmuş olduğu felsefe, dil, sanat vb. alanlarla yeni kültür sentezlenmeye çalışılmış fakat bu hamleler Batılılaşma yolunda bizi bir adım ileri götürememiş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü bu alanların hepsi yaşanmış süreçlerden doğan fikirlerdir. Bu süreçler yaşanmadıkça, sonuçları tatbik edilerek bir Batılılaşma elde edilemez.⁷⁴ Peyami Safa'ya göre ise Osmanlı kültürü artık son raddesinde olduğu için ondan sıyrılmak gerekmektedir. Bu yönüyle yapılan kültürel inkılabı haklı bulmuştur. Fakat bir kültür değişmesi gerçekleştikten sonra yerine gelmesi beklenen yeni kültürün tam şuur ve ışığında mümkün olacağını, değişme tarzının yine kültürden alınacağını savunmuştur. Bu yönüyle yapılan kültürel inkılabı haklı bulmuştur.⁷⁵ Bunların sonucunda kendi milli benliğinden kopmak fikri anlaşılmamalıdır. "Yalnız millet olmaklardır ki garp kültürüne aktif bir şekilde katılmak mümkün olur."⁷⁶ Türk milleti kendi milli benliğini koruyarak öncelikle yeni kültürel değerlerini dönem koşullarına uygun bir şekilde eski kültürden arınmalı ve yeni kültüre adapte olmalıdır.

2.3. İnkılap

Türk Düşüncesi Dergisi inkılap konusunu oldukça detaylı bir şekilde ele almış ve inkılap ile ilgili özel bir sayı çıkarmıştır. Peyami Safa, inkılap kavramının yanlış anlaşıldığını vurgulayarak öncelikle bu kavramı tanımlama yoluna gitmiştir. "Bir kesim inkılabı ıslahat, bir kesim geleneklerin ve kültürün kökten değişmesi, bir kesim siyasi rejimin değişmesi, kimi de bir zihniyet değişimi olarak nitelendirmektedir."⁷⁷ Peyami Safa, Türk İnkılabının başlangıç tarihinde de ortak bir noktaya varılamadığını, Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet gibi süreçlerin inkılap olarak değerlendirildiğini ve bu nedenle karmaşık bir durumun meydana geldiğini belirtmiştir. Safa'ya göre inkılabı

⁷³Safa, a.g.m., s. 1- 2.

⁷⁴Ülken, "Kültür ve Medeniyet", s. 12- 13.

⁷⁵Safa, Peyami, "İnkılabın Mimarı", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 20, Temmuz, 1955, s. 65.

⁷⁶Ülken, "Kültür ve Medeniyet", s.13.

⁷⁷Safa, Peyami, "İnkılap Anlayışımızdaki Hatalar", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 57, Haziran-Temmuz, 1959, s. 1.

tanımlayamayan birçok yazarın ve siyasilerin inkılap üzerine tartışmaları, inkılabın bir fikir düzenine ulaşmasına engeldir.

Türk Düşüncesi bu kavram karmaşasını ortadan kaldırmak vaadiyle inkılap konusuna eğilir. İnkılap hareketleri gerçekleştikten sonra kaçınılması mümkün olmayan eski yeni kavgası söz konusu olmuştur. İnkılap hareketlerinden sonra toplumsal ve siyasal anlamda yeni bir düzen inşa edilmeye çalışılması bu iki kavram arasındaki kavganın sebebidir. Bu nedenle inkılap kavramından önce yeni kavramına bakacak olursak; Peyami Safa “yeni” kavramını tanımlamak için birçok iğneleyici örneğe başvurmuştur. Kronolojiye göre en son çıkan, kullanılmamış, taze ve genç, sonradan değişen, kendinden önce benzeri görülmemiş ve hiç eskimemiş⁷⁸ olarak tanımlanıp tanımlanamayacağını sormuş ve bu tanımlamaları boşa çıkaracak örnekler vererek “yeniyi kaypak ve aldatıcı bir kavram” olarak nitelendirmiştir. Safa, yeniyi bir şeyin kökten değişip yerine farklı bir şeyin gelmesi ve önceden var olanın üzerine, içinde bulunmayan farklı şeylerin eklemlenerek bir önceki halinden, tamamen sıyrılmadan devam etmesi olarak tanımlamıştır.⁷⁹

İnkılap kavramının tanımında toplumsal değerlerin köklü bir değişime tabi olması anlayışı yoktur. Belirli toplumsal çatışmalar sonucunda değişim zaruri bir hal alır ve bundan sonra inkılap meydana gelir. Ancak bu inkılap kurumların tamamıyla ortadan kalkması değil, geçmişteki kurumların yeni toplumsal düzene adapte olmuş bir şekilde ilerlemesi ve buna paralel yeni bir düzene geçmesidir. İnkılap kavramı bu anlamda değil de, bir toplumsal değerlerin tamamen ortadan kalkması şeklinde olsaydı, hiçbir toplumun kendine has kültürü olmaz, toplumlar bilinçli bir şekilde devamını sağladıkları dinamik yapılarını devam ettiremezler. Bu inkılap tanımına Fransız İhtilali’ni örnek veren Hilmi Ziya Ülken, bu olaya inkılap denmesinin doğru olmadığını ancak “değişim” kavramı ile daha iyi karşılanacağını vurgular.⁸⁰

Ülken, büyük olarak nitelendirilen inkılapların sadece toplumsal değişimler olmadığını, toplumsal anlamda bir değişime yaşanması için siyasal, demografik, kültürel,

⁷⁸Safa, “Peyami; Eski Yeni Kavgası”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 31, Haziran, 1956, s. 48- 49.

⁷⁹Safa, a.g.m., s. 49.

⁸⁰Ülken, Hilmi Ziya, “İçtimai Değişme ve inkılap”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 57/58, Haziran – Temmuz, 1959, s. 6.

teknik alanlarında inkıpların gerçekleşmesi gerektiğini ve nihayetinde bunlar bir araya geldikten sonra derin bir toplumsal değişimin mümkün olduğunu savunur.⁸¹

İnsanlık tarihinde birçok büyük değişim gerçekleşmiştir. Ancak değişimler arasında çok uzun periyodlar olduğu için değişimlere ve normalleşmiş haline alışmak kolay olmuştur. Fakat 19. yüzyıldan itibaren Batı yavaş değişimleri geride bırakmış ve hızlı bir değişim içerisine girmiştir. “Sükunet yerine sarsıntılı, birbirine kovalayan değişimler meydana geldi. Fikir, sanat, inanç inkıplarının hemen ardından teknik ve endüstri inkıpları meydana geldi.”⁸² Bu hızlı dönüşümlerin sonucu olarak Batı’da değişim kavramı artık lügate yerleşmeye başlamıştır.

Konumuzun temelini oluşturan inkılap, uzun süredir Türk milletinin dilinde olan süreli ve süresiz yayın organları aracılığı ile halkın diline yerleştirilmiş bir kavramdır. Uzun dönem dillere pelesenk olan bu kavramın bir türlü istendiği anlamda kullanılamaması durumunu, Hilmi Ziya Ülken inkılabın Batı dillerindeki anlamını karşılayacak bir kavramla eşleştirilmemesine bağlamıştır. Ülken, onu yabancı karşılığı olan “revolution” ve “evolution” kavramları ile tanımlama yoluna gitmiştir. Bu iki kavramı birbirinden ayırmak bir diğerinin tanımını yarım bırakacaktır. İnkılap manasına gelen “revolution”, evrim manasındaki “evolution” kavramının sonucu olarak görülür. Hatta zıttı gibi kabul eden görüşler vardır. Ancak ikisi de bir değişim sürecinin sonucudur. Aralarındaki fark ise evrim toplumsal manada bir periyod tamamlanana kadar geçen süreyi ihtiva ederken, inkılap bir periyottan diğerine geçiştir.⁸³

Fransız İhtilalinden sonra inkılap kavramının cazibesine kapılıp toplumun kökten bir değişim geçireceğini düşünen sosyologlara karşı geleneğe bağlı toplum bilimciler de vardı. Marksistler ve Nietzsche yeniden yaratma, sürekli yeniye doğru gitme, kökten değişim durumlarını karşılayan inkılap kavramının cazibesine kapılmış durumdaydılar. Ani değişim ile yavaş değişim net bir şekilde ayrılamıyorsa bu iki süreci ancak ritim farkıyla ayırmak mümkün olabilir. “Türkçede revolution kavramının karşılığı her zaman iki kelime ile verilmiştir. İhtilal ve İnkılap.”⁸⁴ Fakat bu iki kavram birbirinden farklı

⁸¹Ülken, “İçtimai Değişme ve inkılap”, s. 10- 11.

⁸²Ülken, a.g.m., s. 4- 6.

⁸³Ülken, a.g.m., s. 7.

⁸⁴Ülken, “İçtimai Değişme ve inkılap”, s. 5.

kullanılmış ve gerçekleşen değişime karşı alınan konum ile bağdaştırılmıştır. Eğer değişim ona yaklaşan kişiye faydalı ise bunu inkılap olarak değil ise ihtilal olarak ele almıştır.⁸⁵

Dergide yazısı yayımlanan Robert Von Bischof, Türk inkılabını son derece kendine has bir yapı olduğunu, buradaki inkılap kavramının ihtilal manasında kullanılmaması gerektiğini çünkü içerisinde Fransız İhtilaline ait olan saldırganlığı burada meydana çıkarmadığı meydana çıkarmadığını belirtir. Ona göre Türk inkılabı son derece hukuki, temelinde disiplin ve otorite barındıran bir harekettir.⁸⁶

Derginin yazarlarından Av. Bekir Berk ise sert bir inkılap tanımlaması yapmıştır. Berk İnkılabı, *“Bir şahıs veya zümrenin cemiyeti, şiddetli ve ani darbelerle cebren istedikleri bir istikamete sürüklemesi; onu bağlı olduğu değerler aleminden koparıp, bir başka dünyaya mal etmeye çalışması, kendinden başkasına benzemeye zorlaması; istediklerini el çabukluğuyla, millet istiyormuş gibi göstererek tazyiklerinin kendilerini tekzip ettiğini, dahi nazara dikkate almadan, sözde millet adına fakat millete rağmen zorla kabul ettirmesi”*⁸⁷ olarak tanımlamıştır.

İnkılap, kavramı bir çok zümre tarafından toplumsal değerlerin zıttı ya da değerleri ortadan kaldırıcı nitelikte bir hareket olarak görülmektedir. Burada yine yeni kavramının Peyami Safa’ya göre tanımlamalarına bakmak gerekmektedir.

Eğer yeni kavramı için bir kültür ve medeniyete bakılacak olursa, yeni oldukları kadar eskidirler. Yani hem kendilerini devam ettiriyorlar hem de değişiyorlar. Bu nedenle değişim kavramına iki perspektiften bakılabilir. Birincisi kullanılan herhangi bir şeyi terk ederek yerine yenisini tesis etmektir.⁸⁸ Peyami Safa buna açıkça örnek vermese de dergide kaleme aldığı “Arap Harfleri” makalesinden yola çıkarak harf inkılabı bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Arap harfleri yerine Latin harflerinin alınması ile resmi işlerde aksamalar olacağını belirten Safa; mahkeme kararlarının uzamasından, gençlerin tarihi ile bağının kesilmesinden, tarihi metinlerin Latin harflerine çevrilmemesinden şikayetçi

⁸⁵Ülken, “İçtimai Değişme ve inkılap”, s. 7- 8.

⁸⁶Bischoff, Robert Von, “Türk İnşasına Dair”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 57, Haziran – Temmuz, 1959, s. 17 – 18.

⁸⁷Berk, Bekir, Millete Mal Olmayan Bir İnkılap”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 57, Haziran– Temmuz, 1959, s. 26.

⁸⁸Safa, “Eski Yeni Kavgası”, s. 50.

olup çözüm olarak Latin harfleri kaldırılmadan, liselerde Arapça harflerin üniversite öğreniminden önce öğretilmesi taraftarı olduğunu söyler.⁸⁹

İkincisi, eski ile yeninin karışması sonucu meydana gelen yenidir. Bu değişime örnek olarak Avrupa ve İngiliz medeniyetleri verilebilir. Bugün hayranlıkla bakılan Batı medeniyeti eski Yunan ve Latin kültürlerinden bambaşka bir kültür değildir. Aksine bu yapıların devamıdır.⁹⁰ Bu nedenle diyebiliriz ki “İnkılap gelenek düşmanı değildir.”⁹¹ Peyami Safa bu tezini Ziya Gökalp’in anane (gelenek) kavramından yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır. Ziya Gökalp Avrupa medeniyetinin ilerlemesinin sebebinin gelenekçi olmasına yani her ilerlemenin arka planındaki gelenekçilik anlayışına bağlamıştır. Gelenek deyince akla sadece geçmiş gelmemelidir. Gelene, ekleyip ileri tarihlere sevk edilmesi olarak algılamak daha yerinde bir tutum olacaktır. Bu etki ile ancak gelecek inşa edilebilir. Bizde inkılap evresinde muhafazakarlık ve radikallik olmak üzere iki kutuptan bahsedilir. Bu kutupları birbirinin zıttı olarak gören radikaller geleneğe bağlı kalmayı gericilik, muhafazakarlar ise geleneği terk etmeyi hakaret olarak kabul etmiştir. Ziya Gökalp ise bu iki görüşün paralel bir şekilde kurallarda birleştiğini vurgulamıştır. Gökalp’e göre bizi geride bırakan mesele kuralları bir sonuç olarak alıp uygulamaya çalışmak ve işe yaramadığını fark ettiğimiz zaman yeni bir kurala ortam hazırlamaktır.⁹²

Türk milletinin tarih içerisinde yaptığı hatalardan biri budur; Daima sonuçlara konsantre olmak, bir başka medeniyette yaşanmışların sonucunu, yaşanmışlıkları göz ardı ederek alıp topluma mal etmeye çalışmak. “İnkılap kurallarla değil, birbirlerine tarih ile bağlanmış davranışlara ve geleneklerle bağlanır.”⁹³ Birçok yükselme evresinden sonra geriye kalan artıkları bazen kullanmış bazen de sadece taklit etmişizdir. Kurallar herhangi bir yaratma sürecini doğuramaz ya da bu sürece dahil olamazlar. “Fakat gelenek çeşitli anları birbirine erişmiş bir geçmişe, hareket ettirici bir kuvvet gibi ileriye doğru iten bir tarihi cereyana sahiptir ki, daima yeni gelişmeler ve eğilimler doğurabilir.”⁹⁴

⁸⁹Safa, “Arap Harfleri”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 59, Ağustos, 1959, s. 1-2.

⁹⁰Safa, “Eski Yeni Kavgası”, s. 50.

⁹¹Safa, “İnkılap Anlayışımızdaki Hatalar”, s. 1.

⁹²Gökalp, Ziya, **Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. 23- 24.

⁹³Safa, “İnkılap Anlayışımızdaki Hatalar”, s. 2.

⁹⁴Gökalp, **Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak**, s. 25.

Bir başka açıdan “İnkılap taklit edilemez.”⁹⁵ Hiçbir toplumu meydana getiren dinamik gelenekler, bir metni tercüme edercesine birebir alınıp bir diğer toplumun zeminine oturtulamaz. İnkılap evrelerinden geçen toplumlar incelendiğinde her toplumun inkılap hareketinin ve sonuçlarının kendine has olduğunu görürüz. Safa, Medeni Kanunu’nı tercüme bir inkılap olduğunu, her ne kadar maddeleri üzerinde düzeltmelere gidildiyse de milletin ihtiyaçlarına karşılık vermediği için kendine yaşayacak ortam bulup devamlılık sağlayamadığını belirtmiştir.⁹⁶

Türk Düşüncesi Dergisi ve dolayısıyla derginin düşün önderi Peyami Safa ve Arnold J. Toynbee bazı kanunların Avrupa devletlerinden alınıp Türkiye koşullarında uygulanmak istenmesinin İslam hukukunu ortadan kaldırdığını savunmuştur. İsviçre medeni kanunun hiçbir değişikliğe uğratılmadan, İtalyan ceza kanunun ise küçük değişiklikler yapılarak Türkiye hukukuna uygulamak İslam hukukunu yok etmiştir.⁹⁷ Peyami Safa ve Toynbee’ye göre toplumsal değişimler, toplum içerisinde kabul görebilir, devamlı hale gelebilir, başarısız olabilir, toplumu daha iyi bir seviyeye taşıyabilir ya da diğer değişim süreçlerini de etkileyebilirler.

“Hiçbir inkılap tek adamın eseri olamaz.”⁹⁸ Peyami Safa bu sözü söyledikten sonra Mustafa Kemal Atatürk’ün inkılapçılar içinde yerinin ayrı tutulması gerektiğini de belirtmiştir. Geçmişteki büyük inkılapçılar, Atatürk’ün yapmış olduğu inkılaplara zemin hazırladığını söyleyen Safa, bu savını aşağıda verilen örnekler ile açıklamıştır.

*“Hürriyet inkılabı daha öncedir (1908), kadının resmen iş hayatına girişi daha öncedir (1905), üniversitede kız erkek öğrencilerin birlikte okutulması daha öncedir (1920), aydın zümrenin hayatından kaçgöçün, poligaminin, görücülüğün kalkması da daha öncedir. Latin harfi ve şapka cereyanları da önceden vardı.”*⁹⁹ Bunlar Peyami Safa tarafından Mustafa Kemal Atatürk’ten önce meydana gelen ve daha sonra yasalaşan inkılaplar olarak nitelendirilmektedir.

⁹⁵Safa, “İnkılap Anlayışımızdaki Hatalar”, s. 2.

⁹⁶Safa, a.g. m., s. 2-3.

⁹⁷Toynbee, Arnold J., “Türk İnkılabı ve Ortadoğu İnkılapları”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çev.: Vecdi Bürün, Cilt: 10, Sayı: 57, Haziran - Temmuz, 1959, s. 12 – 14.

⁹⁸Safa, “İnkılap Anlayışımızdaki Hatalar”, s. 2.

⁹⁹Safa, a.g.m., s. 2.

İnkılap ve reform hareketleri Türkiye ve Osmanlı tarihi için kısa bir döneme sığmaz. Çünkü 1922'den sonra gerçekleşen inkılaplara varılmadan önce Osmanlı Devleti'nde de işlevini kaybetmiş, bozulmuş yapıları ortadan kaldırmak, yeni kurallar ve yapılar ekleyerek işlevlerini kazanmalarını sağlamak gibi değişikliklere gidilmiştir. Bu değişimler ya da inkılaplar göz ardı edilerek inkılap hareketlerini dar bir tarihe sığdırmak bu konuyu anlamak ve açıklamak bu hareketlerin izahını yarım bırakacaktır.

Vecdi Bürün, Peyami Safa'dan daha ileriye giderek inkılap hareketlerinin Genç Osman ile başladığını söylemiştir. Genç Osman'dan sonra gelen birçok padişah da reformist denemelerde bulunmuş ve başarılı olmuştur. Kimi padişahlar ise yapılan inkılapların başrolü olarak görülmesi sebebiyle şehit edilmiştir. İnkılap hareketlerini hayata geçirmeyi bir yetenek işi olarak gören Bürün, Genç Osman'da inkılap zihniyetinin olduğunu fakat yaşının gençliği ve tecrübesizliği nedeniyle başarıya ulaşamadığını, ondan sonra gelen padişahların ise bu kudrette olamadıklarını, bütünü ihmal edip parçalara odaklandıklarını ve bu nedenle bazılarının başarısız olduklarını belirtir. En nihayetinde Bürün, Türk inkılabının kısa bir sürede meydana gelmediğini, Genç Osman'dan Mustafa Kemal Atatürk'e kadar üç asırlık dönemde, yönetimden halka herkesin payının olduğu uzun bir süreç olup, uğrunda şehitlerin verildiği bir hareket olduğunu yazmıştır.¹⁰⁰

Bir diğer yandan Batı ve Doğu toplumları içerisinde gerçekleşen inkılaplara bakıldığında Doğu inkılapçılarının tarihi kendinden başlatma isteği geçmiş ile gelecek arasındaki bağlantıyı koparmıştır. Bu durum toplumsal anlayış farkından dolayı meydana gelmektedir. Her inkılapçı işe kendinden öncekini silmekle başlamış ve tarihsel devamlılığın önünü kesmiştir. Batı medeniyeti ise tam tersini yapmış kendinden öncekini yok etmemiş birçok eseri olduğu gibi var olunan zamana taşımıştır. Böylelikle Batı Medeniyetinde gerçekleşen inkılaplar kopuşlarla değil değişme içinde devamlılık ile var olmuştur.¹⁰¹ Ancak Robert Von Bischoff'a göre dönem içerisinde başlayan inkılap hareketlerine Mustafa Kemal Atatürk ve Türk milletinin hazırlıksız yakalanmış olması göz ardı edilmemelidir. Çünkü içinde yaşanan koşullar ve tarihi arka plan böyle bir inkılabın sinyallerini vermemiş, böyle bir düşünce yokken birden meydana çıkmış, Türk

¹⁰⁰Bürün, Vecdi, "Tarihimizde İnkılap ve İnkılapçı Hükümdarlar," **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 57, Haziran – Temmuz, 1959, s. 22- 25.

¹⁰¹Ülken, "İçtimai Değişme ve inkılap", s. 6 -7.

milletinin ve Mustafa Kemal Atatürk'ün hakikati haline gelmiştir. Bu nedenle acele bir şekilde inkılap hareketlerine girilmiştir.¹⁰² *“Dünyayı sürekli kendinden başlatma isteği bir inkılabın değil, kesintili hayat şeklinin eseridir. Bu kesinti inkılaplardan değil, cemiyet bünyesinin farkından, Doğuda, site ve millet bünyesinin henüz kurulmamış olmasından ileri gelir.”*¹⁰³

Robert Von Bischoff, Türk inkılaplarına değindiği yazısında en çok Mustafa Kemal Atatürk'e yer vermiştir. Bischoff'a göre bir milletin başına gelebilecek en iyi inkılapçı Mustafa Kemal Atatürk'tür. Ulu önder tek başına, 1919'da çıkmış olduğu yolculukla birlikte erişilebilen inkılap hareketlerini üstlenmiş ve hiçbir şekilde belirlemiş olduğu yoldan dönme girişiminde bulunmamıştır. Bischoff, Türkiye'de yaşanan inkılap hareketlerinin başlangıcını Sivas Kongresi'ne bağlamış bulunmaktadır. Çünkü milletin istikbalini yine “milletin azmi ve kararı kurtaracaktır!” sözleri bu kongre dahilinde söylenmiştir. Bu söz yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmektedir. Bischoff'a göre Mustafa Kemal Atatürk'ün amacı Türk milletini bağımsız bir toplum haline gelmesidir. Bischoff, inkılapları hayata geçirme de eksiksiz bir ilerleme kaydetmenin ancak Mustafa Kemal Atatürk gibi güzel bir fenomene ait olabileceğini savunmuştur. Ona göre “Mustafa Kemal Atatürk'ün inkılap hareketinin başında nasıl bir hal ile karşılaşacağını bilmiyordu fakat önündeki malzemeyi şekillendirdikçe yarattığı eseri tanıdı ve tanıdıkça onu daha iyi yarattı.”¹⁰⁴

Batılı anlamda değişimlerin bir başka tartışma konusu laikliktir. “Laiklik, Batı medeniyetinin bir şartı değildir ve Türkiye'de milli hakimiyet 1923'de değil, 1908'de başlamıştır.”¹⁰⁵ Batı medeniyeti gibi olmak için laik olmak şart değildir. Çünkü Batı medeniyetini kabul etmiş, ilerlemenin temeline Batı medeniyetini yerleştiren birçok Avrupa ülkesi hala gelenekleri ile yaşamaktadır. Türkiye'de ise 1908'de başlayan demokrasi hamleleri birçok aksaklık yaşamış fakat 1950'den itibaren tekrar teşebbüslerde bulunulmuştur. Buna rağmen milletimiz kendi benliğine uymayan bu yapı içerisinde hala alışma zorlukları çekmektedir.¹⁰⁶

¹⁰²Bischoff, a.g.m., s. 18.

¹⁰³Ülken, “İçtimai Değişme ve inkılap”, s. 7.

¹⁰⁴Bischoff, a.g.m., s. 17- 19.

¹⁰⁵Safa, “İnkılap Anlayışımızdaki Hatalar”, s. 2.

¹⁰⁶Safa, a.g.m., s. 2-3.

Peyami Safa'ya karşı Vecdi Bürün derginin aynı sayısından yayımlanan makalesinde laiklik fikrinin de Mustafa Kemal'den önce düşünüldüğünü ve yine bunu düşünenin Genç Osman olduğunu kaleme almıştır. Genç Osman Laisizm fikri ile ilmiye sınıfının yetkilerini sınırlandırıp devlet işlerinde hiçbir yetkisi olmayan sadece din ile muhatap bir yapı haline getirmeyi amaçlamıştır.¹⁰⁷

Arnold J. Toynbee'ye göre İslam ve Batı medeniyetlerinin birçok kez karşı karşıya geldiğini, ilkinin haçlı seferleri neticesinde gerçekleşmiş ve bunun sonucunda Doğu – Batı medeniyeti çatışması ortaya çıkmış, günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. *“Birbiri ile karşılaşan iki medeniyetin önünde ‘zelot’ ve ‘herodiyen’ olmak üzere iki seçenek olduğunu söyleyen Toynbee, “zelot’u yabancı bir medeniyet karşısında kendi değerlerine sarılan, herodiyeni ise kendini gerçekleştirmenin en iyi yolunun karşılaşılacak diğer medeniyetin sırrına vakıf olmakla mümkün olmak”*¹⁰⁸ olarak tanımlar.

Herodiyeni seçen toplumlar zelot yolundan ilerlemek isteyen toplumlara göre oldukça fazladır. Değişimler hızlı veya yavaş olsun hepsinin temelinde değişmeyi zaruri kılan sebeplere eğilmek gerekmektedir. Herodiyeni seçen toplumlarda değişimi zorunlu kılan ise sadece içten gelen kırılmalar değildir. Farklı kültürler karşılaşma imkanı bulduklarında, toplumsal yapıda değişimler gerçekleşir. Ancak bu noktada kesin bir hükme varmak mümkün değildir. Çünkü toplumsal değerler, başka bir kültürün hükmü altına girse bile değişim göstermeyebilirler. Değişmenin meydana gelebilmesi için Hilmi Ziya Ülken'e göre üstün bir kültüre karşı mücadele vermek, zihniyetin değişmesi, toplumsal sınıflar arasında gerginlikler, farklı toplumlar arasındaki teknik taklitler, seçkin tabakaya has ortaya çıkan buluşların, alt tabakaya inerek kendine yayılma alanı bulması, nüfus yapısının değişmesi gerçekleşirse yapısal bir inkılaptan söz edilebilir.¹⁰⁹

İnkılap hareketlerinden sonra artık yeni evre oluşmuştur. Bu evre inşa aşamasıdır. Yapılan inkılapların toplumda kabul görmesi, istikrarlı bir şekilde devam etmesi ancak inkılabın neticesinde olabilir. Bu aşamadan sonra Türkiye iktisadi, siyasi, sosyal hayat ve eğitim alanlarında değişmelere gidecek ve yeni düzene geçişi sağlayacaktır. Fakat Toynbee Türkiye inkılaplarının, sadece anayasa değişikliklerinden ibaret olmadıklarını

¹⁰⁷Bürün, “Tarihimizde İnkılap ve İnkılapçı Hükümdarlar,” s. 24-25.

¹⁰⁸Toynbee, a.g.m., s. 15.

¹⁰⁹Ülken, “İçtimai Değişme ve inkılap”, S.9.

ayrıca hilafetin kaldırılması, kılık kıyafet rejimini düzenleyerek kadınların peçe takmayı bırakması, erkeklerin ise secde ile alınlarının birleşmesine engel olan bir şapkayı giyinmesi olduğunu belirtir.¹¹⁰

Peyami Safa, “Hukuki ve İktisadi İzahlar” adlı makalesinde Türk inkılabının iki türlü açıklamasından bahseder. Bunlardan birincisi Kemalizm’i hukuki esaslarla açıklayarak onun Fransız İhtilali’nden farklı olmadığını söyler. İkinci görüş ise Kemalizm’i iktisadi bir hamle olarak görür. Türkiye geri kalmış bir tarım ülkesidir. Kemalizm onu kapitalist ülkelerin boyunduruğundan kurtaracak bir harekettir.¹¹¹

“Kemalizm, ne idealist bir görüş ile temellendirilen hukuki ne de materyalist bir görüş ile açıklanan iktisadi izahların dar kalıplarına sığdırılmaz.”¹¹² Çünkü inkılap hareketi toplumu, dar anlamda etkileyecek bir hareket değildir. İnkılaplar, gerçekleştirildikleri toplumu sadece siyasi ve iktisadi yapı itibarı ile etkilemez. Sosyal hayatın yapı taşları olan kültür, medeniyet, eğitim, din alanlarında da etkileri görülür. Bu unsurları inkılaptan çıkarmak mümkün değildir.

Peyami Safa, genel olarak inkılabı sağlam bir geçmiş temeline oturtmaya aksi takdirde gelecekte bu hamlelerden verim alınmayacağına kanaat getirmiştir. Geçmiş tamamen yok sayan bir inkılap anlayışı toplumumuzu girdiği çıkmazdan kurtarması umulan Batı medeniyetine değil komünizme has bir özelliktir. Çünkü Batı medeniyeti hiçbir zaman geçmişine tamamıyla sırt dönmemiş, kendini var eden kökenlerden kopmamıştır.¹¹³

Hilmi Ziya Ülken’de Peyami Safa gibi sağlam bir inkılabın gerçekleşmesini geleneğe bağlı kalan bir değişme ile mümkün olabileceğini aksi halde bir değişimden değil yıkımdan bahsedileceğini vurgular. Batı medeniyetinin var olmasındaki gücü ise geçmiş ile arasına asla bir set çekmemesine, yaşanan büyük değişimlere rağmen geleneklerinden gelen yapılara zarar vermeden, geleceği inşa etmesine bağlamıştır. Fakat

¹¹⁰Toynbee, a.g.m., s. 15.

¹¹¹Safa, Peyami, “Hukuki ve İktisadi İzahlar”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 57/58, Haziran – Temmuz, 1959, s. 44.

¹¹²Safa, a.g.m., s. 46.

¹¹³Safa, “İnkılap Anlayışımızdaki Hatalar”, s. 3.

Doğu toplumları değişimi bir yıkım haline getirmiş her seferinde kendi tarihsel planının temeline dinamit döşemiş bu nedenle büyük bir gelişme kudreti gösterememiştir¹¹⁴

İnkılap en azılı savunucularını bulduktan ve toplumda kendine yer açtıktan sonra artık kendi getirdiklerinin muhafazakarı konumuna gelir. Yeni düzen kalıplaşmış bir şekilde toplumda kabul gördükten sonra inkılap savunucularının karşısına karşıt inkılapçılar gelirler. İnkılapçıların, sağlam bir şekilde toplumda yer etmesini sağlayan ilk inkılap tekniğini kullanarak sağcı kesimi ihtiva ederler. Sağ kutbun karşısında ise inkılabın getirilerini topluma mal ederek yerleşik bir hal alması yerine bütün düzeni bozmak isteyen sol kutup vardır. ¹¹⁵ Yer yüzünde var olan her canlı devamlılığını sürdürebilmek için geçmişe ve değişmeye ihtiyaç duyar. Burada önemli olan değişecek ve sabit kalacak olanın ne olması gerektiğini iyi bilmektir. “Türk Milletinin sabit olması gereken ve değişmesi mümkün olmayan yanı benliği yani tarihi, milli hatıraları ve gelenekleridir.”¹¹⁶

Sonuç olarak Türk Düşüncesi Dergisi, 57. ve 58. “İnkılap Özel” sayısını çıkarmıştır. Bu sayıda, yazarlarının inkılap hakkındaki görüşlerini detaylı bir şekilde anlatmışlardır. Dergi’nin ilk makalesi Peyami Safa’nın inkılap hareketlerini ve inkılap kavramının yanlış anlaşılmalara maruz kalmasından ötürü kaleme aldığı “İnkılap Anlayışımızdaki Hatalar” başlıklı yazısıdır. Safa, bu makalede kısaca İnkılabın gelenek düşmanı olmadığını, taklit edilemeyeceğini, tek bir adam eliyle yapılmayacağını açıklar. “Hukuki ve İktisadi İzahlar”, “Avrupa ve Türk Milliyetçileri”, Yeni Tarih ve Dil Anlayışımızın Geniş Manası” gibi makalelerde Peyami Safa tarafından kaleme alınarak inkılap, milliyetçilik, dil gibi meseleleri kendi perspektifinden açıklamıştır.

Hilmi Ziya Ülken; “İçtimai Değişme ve İnkılap” makalesinde İnkılabın kelime karşılığını yabancı dillerdeki anlamını açıklamaya çalışmış, Doğu’da ve Batı’da inkılap anlayışlarının farklılıklarına değinmiştir. Arnord j. Toynbee “Türk İnkılabı ve Ortadoğu İnkılapları” makalesi ile Türkiye’nin Batı’dan almış olduğu inkılapları herodiyen “(Kendini yabancıya karşı müdafaa etmenin en iyi yolu ona, onun sırrına hakim olmak)”

¹¹⁴Ülken, “İçtimai Değişme ve inkılap”, s. 7- 11.

¹¹⁵Ülken, a.g.m., s. 11.

¹¹⁶Safa, “Eski Yeni Kavgası”, s. 50

olarak nitelendirmiştir.¹¹⁷ “Türk İnşasına Dair” makalesi ile Robert Von Bischoff Türk inkılaplarını son derece orijinal bulduğunu açıklayarak Mustafa Kemal Atatürk’e olan hayranlığını açıkça dile getirmiştir. Vecdi Bürün “Tarihimizde İnkılap ve İnkılapçı Hükümdarlar” makalesinde inkılap hareketlerinin Genç Osman’dan itibaren başladığını ve bu süreçten Mustafa Kemal Atatürk’ün yapmış olduğu inkılaplara kadar bütün inkılapların irtica ile karşılaştığını ve Türk inkılaplarının tek bir hamleden değil üç asırda aşama aşama meydana geldiğini vurgular. “Millele Mal Olmayan Bir inkılap” makalesi ile Bekir Berk Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki İnkılap hareketlerini sert bir dille eleştirmekte, bazı değişikliklerin toplumda asla karşılık bulamadığını belirtmekte ve gerçek inkılabın Adnan Menderes döneminde gerçekleştiğini savunmaktadır.

2.4. İrtica

İrtica konusunu ele alan Türk Düşüncesi bu konu içinde özel sayı çıkarmıştır. İrtica meselesi için çıkarılan bu sayının ilk makalesi Peyami Safa’nın kaleme aldığı “İrtica Nedir?” başlığını taşımaktadır. İrticanın Türkiye’de ve tarihimizdeki yerine değinmeden önce kavramsal bir tanımlama yoluna gidilmiş, özel sayıda kaleme alınan bu makalede öncelikle irticanın kavramsal analizi yapılmıştır. Kavram tanımlaması yapılırken Safa, yobazlık, muhafazakarlık, inkılap ve irtica kelimelerinin ne anlama geldiğini birbirleri ile olan ilişkilerini ve farklılıklarını da açıklamıştır.

İrtica kelimesi en net tanımı ile geriye doğru harekettir. Fizyolojide bir etkiye karşı bir uzvun tepkisi olarak nitelendirilse de psikolojide bu durum ruhanidir. Kavram karmaşasının olduğu dönemlerde kavramlar bazen kendi değerlerinde kullanılmamaktadır. İrtica kelimesi geriye gitmeyi ifade ederken aslında geriye giderek ileri gitmeyi de hedefleyebilmektedir. Hal böyle olunca kelimenin kullanıldığı mahiyete bakılmalıdır. İrtica geriye doğru hareketi ihtiva ederken muhafazakarlık sabit kalmak, kendi mevcudiyetini korumak, şüursuz değişimi frenlemek anlamındadır. Bireysel olarak hafıza, şuurlu bireylerin kendi benliklerini unutmamasını sağlar. Toplumların şuurunu oluşturan vasıta ise tarih ve gelenekleridir. Tarihsiz ve geleneksiz bir toplum kendine ait bütün akideleri kaybetmiş, hayvansal içgüdülerle var olan bir millettense öteye gidemez. Bu nedenle her toplumun muhafazakarları olmalıdır. Muhafazakarlık tarihçi gelenekçi

¹¹⁷Toynbee, a.g.m., s. 14.

olması dolayısıyla, geçmiş, bugünü ve geleceği birbirine bağlayan bir köprü görevi görmeli kendi benliğine sadık kalmalı ve aynı zamanda yeni tecrübelerle zenginleşmelidir. Eskiye korurken kendi benliğinde yeniyi de yer açmalıdır.¹¹⁸

Her toplumda irtica hareketleri, inkılap hareketlerinin oluşturduğu etkiye tepki olarak meydana gelmektedir. İnkılap hareketlerinin etkisi nezdinde irtica bir tepki şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle inkılaplar yenileşmeyi gerçekleştirirken tarihte ve gelenekte toplumların kendilerini bulmak istediği meselelerde, milli şahsiyetlere tecavüz etmemeli aksi takdirde, irticadan da aynı tepkiyi alacak ve inkılapların gecikmesine sebebiyet verecektir. İnkılap hareketleri, irticaya bu fırsatı vermeyip muhafazakarlık ile uzlaşarak medeni bir mücadele vermelidir. Yobazlık ise, irtica kavramı ile karıştırılmaması gereken bir diğer kavramdır. Çünkü yobazlar tarihe körü körüne bağlı, her türlü değişmeye karşı, samimiyetsiz ve bilgisizdir. Onlar, geçmişe bağlı değerlerini korumak istemez, geçmiş olduğu gibi bugüne tatbik etmenin gerekliliğini savunarak ortalığı karıştırır. Safa'ya göre Osmanlı Devlet'inde gerçekleşen bütün irtica hareketlerin müsebbibi yobazlardır. Gayeleri dinin otoritesini sağlamak değil, makam ve servet sahibi olmaktır.¹¹⁹

Batı toplumlarında da Roma imparatorluğunun olgunlaşma sürecinin meydana getirdiği medeniyet, yüz yıllar içerisinde Hristiyanlık ile birleşerek Avrupa medeniyetini oluşturmuştur. Avrupa toplumlarında da tamamen değişmek isteyenler ve geçmişe bağlı kalarak yerini korumak isteyenler olmak üzere iki grup ortaya çıkmıştır. Fransız ihtilalinden sonra Avrupa'nın her yanında daha net bir şekilde belirginleşen bu zıtlık artık üç halden ibaret olmuştur. Bütün değer yargılarını ortadan kaldırarak değişmek isteyen inkılapçılar, toplumsal değerlere bağlı kalarak gelişmek isteyen muhafazakârlar ve bütün değişimleri reddederek geçmişe dönmeyi isteyen reaksiyonculardır.¹²⁰

Türk kültür ve medeniyetine bakıldığı takdirde görülecektir ki işe yaramayan, geçerliğini yitirmiş; geleneklerden hızla uzaklaşmış, sadece yaşama gücü olanları muhafaza etmiştir. Türk toplumunda üç kez alfabe değişikliğine gidilmiştir. Bu durum

¹¹⁸Safa, Peyami, "İrtica Nedir?" **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 55, Mayıs, 1959, s. 1- 2.

¹¹⁹Safa, a.g.m., s. 2-3.

¹²⁰Ülken , Hilmi Ziya, "Batıda ve Bizde İrtica", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10 Sayı: 56, Mayıs, 1959, s. 7- 8.

bile kadim medeniyetin yenilik karşıtı olmadığını gösterebilmektedir. Yeniye sıkı sıkıya bağlı bu milletin kurmuş olduğu Osmanlı Devleti içerisinde çıkan isyanlarda dine bağlı bir sınıf olan ilmiye sınıfını tamamen içine alan bir isyan olmamıştır. Bu sınıftan katılanlar olsa dahi katılan kişilerin emelleri de din değil, kişisel menfaat ve hırslarıdır. Örneğin; Fatih Sultan Mehmet döneminde meydana gelen yeniçeri ayaklanmalarında, ilmiye sınıfından dinle alakalı herhangi bir irtica hareketi görülmemiştir.¹²¹

Osmanlı Devleti'nde meydana gelen şehzadelerin padişaha isyan etmelerinde veya başkaldırmalarında da din kaynaklı bir irtica hareketi görülmemekte, şeyhülislam bu isyan ve başkaldırmalarda taraf tutsa dahi dünya otoritesi ile din otoritesi aynı şey anlamına gelmeye başladığından bunu kendi nefsi amelleri için yapmaktadırlar. Anadolu halk isyanlarında halkın baş kaldırması ise ya haksızlığa uğradığını savunan valiler ya da devşirme vezirlerin zulmüne dayanamamaktan ötürü meydana gelmiştir.¹²²

Yukarıda din kaynaklı irtica hareketlerine pek fazla rastlanmadığından bahsettik. Ancak yukarıdaki açıklamaya rağmen din ile ilgisi bulunmayan konuların dahi dini istismar ederek irtica hareketlerinde bulunduğu gerçeği de yadsınamaz. İrtica kelimesine dikkat edilmelidir. Çünkü haklı olunan davalara bile bazen irtica kelimesi yapıştırılarak insanların davaları müdaafası zorlaştırılmıştır. En büyük müsebbibi Osmanlı Devleti'nin yıkılma döneminde meydana gelen isyanların şeriat bahanesi ile ortaya çıkmasıdır. Bunun sonucu olarak ise olaylara artık tarafsız bakmak güçleşmiş, Batı'dan gelen yeniye kıymetlendirmek ve savunmak, din, dil, gelenek gibi şeyleri inkar ilericilik, kendi geleneklerine değer vermek gericilik olarak değerlendirilmiştir.¹²³

Batı medeniyeti Orta Doğu toplumlarının yaşamlarına bir emri vaki olarak girmiştir. Yani Batılılaşmak zaruri bir hal almıştır. 17. yüzyılda Osmanlı Devleti yıpranan toplumsal düzeni sağlamak adına ıslahat çalışmalarına başlamış ve 18. yüzyıldan sonra toplumsal düzenin sağlanmasının Batılılaşmaya kesin bir şekilde bağlanması gerçekleşmiştir. Batılılık namına değişimin başladığı Osmanlı Devleti'nde değişimler

¹²¹Bürün, Vecdi, "Tarihimizde İrtica", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 55, Mayıs, 1959, s. 17- 18.

¹²²Bürün, a.g.m., s. 18- 19.

¹²³Tanyol, Cahit, "Dün ve Bugün İrtica – İnkılap" **Türk düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 55, Mayıs, 1959, s. 24.

saraydan halka doğru, Batılı toplumlardaki değişimler tabandan tavana doğru meydana gelmiştir.¹²⁴

Batı'ya gösterilen her karşı duruş irtica olarak görülmüş kendi sapağından çıkarak dini bir nitelik kazanmıştır. Osmanlı'nın matbaayı alması ile birlikte ortaya çıkan isyan din kisvesine bürünmüş olsa dahi asıl sebep ekonomiktir. Çünkü el yazması ile geçimini sağlayan kişilerin isyanı din istismar edilerek ortaya çıkmıştır. Üçüncü Selim'in ordu üzerine düşündüğü ıslahatçı fikirleri dolayısıyla tahttan indirilmiş, yerine getirilen Sultan Mahmut ise yeniçeri ocağını kaldırmıştır. Bir irtica hamlesi olarak kabul edilen bu olay, medreselilere yeniçerilere karşı devletle birleştirmiş olsa bile medreselileri yobaz damgasını yemekten kurtaramamıştır. Bir başka irtica hareketi ise Tanzimat döneminde tebaa verilen Batı tipi hakların Şeyhülislam tarafından değil de Rum, Ermeni ve diğer azınlıklar ayanınca okunması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Müslimler, Ermenilerle aynı haklara sahip olmaktan memnun olmamış ve eski hukuk kurallarının kalmasını istemişlerdir.¹²⁵

“Türkiye’de İrtica var mı?” Ord. Prof. Ali Fuat Başgil’in dergide cevaplamaya çalıştığı bir sorudur. Başgil, Türkiye’de irticanın olmadığını, Cumhuriyet’in ilanından sonra meydana gelen inkılap hareketlerine bir tepki olarak meydana gelen hallerin, irtica olarak değerlendirilmemesi gerektiğini söyler. Bir an önce restorasyon devrini açarak inkılabı kendine perde yapmış gerçekleri, tekrar ele alarak iyiyi ve kötüyü ayırt etmek gerektiğini söyleyen Başgil, bu sürecin gecikmesi durumunda kötülüklerin onarılmasının güçleşeceğini de altını çizer.¹²⁶

Türk Düşüncesi Dergisi’ne göre irtica muhafazakarlık ve yobazlık ile karıştırılmamalıdır. İrtica olduğuna emin olunan hadiseler, eğer din adamları tarafından destek görmüş ise gericilik olarak değerlendirilmektedir. Her dini hadise bir irtica hareketi, dini destek olmayan her irtica hareketi de gericilik olmaktan kurtulamıyor. Halbuki her gericilik hareketinin arkasında dini bir istek veya dini doğrular bulunmamakta, çoğu zaman kişisel veya sınıfsal menfaatlere hitap etmektedir.

¹²⁴Ülken, “Batıda ve Bizde İrtica”, s. 8.

¹²⁵Tanyol, a.g.m., s. 24- 25.

¹²⁶Başgil, Ali Fuat, “Türkiye’de İrtica Var mı?” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 55, Mayıs, 1959, s. 4-6.

Sonuç olarak Türk Düşüncesi Dergisi'nin 56. sayıda irtica konusunu ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Öncelikle Peyami Safa "İrtica Nedir?" makalesi ile irticanın ne olup ne olmadığını, muhafazakarlık, inkılap, yobazlık gibi kavramlarla birlikte açıklamıştır. "Türkiye'de İrtica var mı?" makalesi ile bu soruya yanıt vermeye çalışan Ord. Prof. Ali Fuat Başgil, kesinlikle irtica olmadığını, milletin diline, dinine karşı vurulan tekmelerin reaksiyonları olduğunu savunmuştur. Hilmi Ziya Ülken "Batı'da ve Bizde İrtica" yazısında yine kavramsal bir analize başvurmuştur. Bizde ve Batı'da toplumsal anlamda değişimlerin nasıl ve hangi yönde, kimler tarafından gerçekleştiğini, gerçekleşme şekillerinin ne olduğu üzerinde durmuştur.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Softa ve Mürteci" makalesinde softaların kazanç peşinde olan din sömürücüleri, mürtecilerin ise içi dışı bir, samimi, kendince bir ülküsü olan insanlar olarak açıklar. Buna ek olarak irticanın sadece dinde değil her alanda ortaya çıkabileceğini de ekler. Vecdi Bürün "Tarihimizde İrtica" makalesi ile hiçbir irtica hareketinin dini olmadığını, dini bir perde gibi kullanıp farklı amaçlar güttüğünü kaleme almıştır. Cahit Tanyol'un "Dün ve Bugün İrtic" a makalesindeki görüşleri Vecdi Bürün'ün düşüncelerini destekler niteliktedir.

2.5. Din ve Din Eğitimi

Türk Düşüncesi Dergisi'nin yayınlandığı dönemin koşulları dikkate alındığında din konusuna makalelerde ve köşe yazılarında rastlanmaktadır. DP dönemi ile birlikte din meseleleri üzerindeki sınırlandırmalar yumuşatılmıştır. İktidar değişiminden sonra din, gündemin temel konularından biri olmuştur. Türk Düşüncesi'de incelendiğinde görülür ki derginin yazarları da tasavvuf ve din konularına önem vermiş, üzerinde durmuş, bunların basit politik olaylardan etkilenmesini hoş karşılamamış, böyle önemli bir mevzuyu ancak filozofların, aydınların, dini bilgiye sahip kişilerin önüne alıp tartışması gerektiğini belirtmişlerdir.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu dergide din konusuna en çok eğilen isimdir. Ona göre dinin, sosyal bir gerçeklik olduğuna dair hiç şüphe yoktur. Dinler sosyal hayattan doğan, aynı inanca sahip insanların birlikte yaşaması sonucu meydana gelen mistik duygudur.

Sosyoloji bilimi için sosyal hayat içerisinde var olan ahlak, teknik, zevk gibi kavramlar ne kadar normal ise dinde o derecede normal ve gerçek bir kavramdır.¹²⁷

Peyami Safa, medeniyet ve dinin aynı şeyler olmadığını fakat ilimsiz ve dinsiz bir medeniyet tasvirinin de olmayacağına değinmiştir. Avrupa medeniyeti bu düşüncenin hezeyanına uğramıştır. Bizim aydınlarımızın hatası ise bu hezeyandan medet ummak, Batı'yı buhrana sürükleyen, kanayan yarasından bizi iyileştirmesini beklemektir. Din konusunda bilmemiz gereken meselenin Batı'nın bir buhran içerisinde olduğudur. Bu buhranın sebebi ise mistisizmden uzak pozitivist bir anlayışla varlığını devam ettirmeye çalışmasıdır. Fakat Batı artık eksik yönün ne olduğunu anlamıştır. Bu eksik noktadan medet ummak, kendi iç dinamiğimiz içerisinde bulunmayan bir medeniyetin kolayca taklit edilemeyeceğinin farkında olmamak bizi de bir buhrana sürüklemektedir. Zira taklit edilmeye çalışılan bu medeniyetin artık dinsiz bir maddecilik anlayışından ibaret olmadığını, din olgusunun; siyasi partilerin, din okullarının, kiliselerin teşkilatlarıyla Batı'da hala var olduğunu, dini; ilim, ahlak ve akıl planına dahil etmek gerektiğini, bilimsiz ve dinsiz bir medeniyet olmayacağını idrak etmek gerekir.¹²⁸

Peyami Safa, bir bakıma Türkiye'de dine yönelik uygulamaları eleştirmiş ve dini, medeniyet olgusundan yola çıkarak açıklama yoluna gitmiştir. Dinin ilerlemeye ve gelişmeye engel olmadığını, en büyük medeniyetlerin yine iki büyük din olan Hristiyanlık ve İslam dinlerinin çerçevesinde ortaya çıktığını savunmuştur. Ona göre din laikliğe engel değildir. Keza Batı'daki okullarda din eğitimi verilmekte ve din Batı'da siyasi bir faktör olarak devam etmektedir.¹²⁹

Ancak toplumumuzda dikkat edilmesi gereken mesele dinin yobazlar tarafından yozlaşmaya uğratılmasıdır. Keza Peyami Safa, her meselenin bir yobaz tiplmesi olduğunu, din ve devrim yobazlarının da mutlak suretle var olduğunun bilincindedir. Din yobazının çığırkanlığı “din elden gidiyor!” devrim yobazının çığırkanlığı ise; “Devrim elden gidiyor!” bozgunculuğudur. Ancak gerçek bir aydın, ne dine ne de yerinde

¹²⁷ Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Din Nasıl bir Gerçektir?”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 15, 1955, s. 162.

¹²⁸ Safa, Peyami, **Doğu – Batı Sentezi**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1976 s. 115- 118.

¹²⁹ Safa, Peyami, **20. Asır Avrupa ve Biz**, Ötüken Yayınlar, İstanbul, 1990, s. 34- 35.

gerçekleşen inkılaplara karşı değildir. Gerçek aydın her türlü yobazın karşısında duran kişidir. ¹³⁰ Din konusu, Cumhuriyet ilan edilmeden önce konuşulması oldukça sakıncalı bir mesele olarak görülmüş sadece din adamlarının cami, mescit ve medreselerde konuşmasına müsaade edilmiştir. Bu durum din yobazının çığırtkanlığını ortaya çıkarmıştır. Din çerçevesinde belirlenen kuralların dışına çıkan kişiler kafirlik ile suçlanıp toplumdan dışlanmışlardır. Cumhuriyetin ilanından sonra ise din karşıtı konuşmalara, tartışmalara tolerans gösterilirken; din hakkında herhangi bir konuyu gündeme getirenler, yazarlar veya konuşanlar devrimciler, tarafından gerici olarak nitelendirilmiştir. ¹³¹

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, dini bilimsel yönden ele almak gerektiği tezini savunarak insanoğlunun yaşam boyunca ampirik, teknik, bilimcil deneme, arstistik, felsefi deneme gibi denemelerden geçtiğini fakat bunların en üstün olanının dinsel deneme olduğunu vurgular. *“Din gücünü doğrudan doğruya benliğin şuursuz katlarından alır. Din teknik gibi insanın yalnız aklını, sanat gibi yalnız gönlünü saran bir şuur değil, din insanın bütün benliğini saran bir şurudur. Kansıız yaşanmayacağı gibi dinsizde yaşanmaz. Ancak kan damarlarda kalmalıdır., dışarı dökülmemelidir. Din de böyle. Din, kendi yatağından çıkmamalıdır. Din politika topraklarına girmemelidir.”*¹³²

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun burada açıklamak istediği mesele dinin bilimsel bilgiyle ilişkilendirilebileceğidir. İnsanın benliğini çepeçevre saran bir meselenin bilimsel boyutuyla ele alınmaması bir eksikliktir. Bu nedenle o, Türkiye’de birçok konunun bilime dahil edilebildiğini fakat dinin neden bu konulardan farklı bir şekilde konumlandırıldığını sorarak derginin 1957’de çıkan sayısında yayımlanan “Türkiye Dinle Kalkınacaktır” makalesine başlar. Baltacıoğlu, Türkiye’nin din konusunda doğru bilgilere sahip olmadığını bu doğrultuda ilerlemediğini, din derslerinin kaldırılmasının, bir süre sonra tekrar okullarda seçmeli ders olarak konulmasının ve daha sonra zorunlu hale gelişinin istikametsiz olduğunu, din konusunda kulaktan dolma bilgilerle hareket edildiğinin kanıtı olduğunu belirtir. ¹³³

¹³⁰Safa, **Doğu Batı Sentezi**, s. 111.

¹³¹Özdarendeli, M. Necmettin; “Din Hayatımız”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 31, Haziran, 1956, s. 11-12.

¹³²Baltacıoğlu, “Din Nasıl Bir Gerçektir?”, s. 166.

¹³³Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Türkiye Din ile Kalkınacak”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 35, Ocak, 1957, s. 1-2.

Bir başka mesele ise okullarda okutulacak din dersleridir. İ. Hakkı Baltacıoğlu, okula din derslerinin gelmesinin olumlu bir sonuç doğurabilmesi için okutulacak din kitaplarına ihtiyaç olduğunu, ancak Kuran'ı Kerim tercümelerinin bile yanlış yapıldığını, tercüme yapılırken Osmanlıca, Türkçe, Arapça dillerinin hiçbirinin tam manasıyla kullanılmadığını, yozlaşmış bir dil ile tercüme çabalarına girildiğini söylemektedir. Dersi veren öğretmenlerin din kültürü konusunda yeterli bilgiye sahip olmamasından kaynaklı birçok problemin ortaya çıkacağını vurgular. Bu problemin ortadan kalkması için meslek mensuplarını sadece okutarak yetiştirmenin mümkün olmadığını görmek gerekmektedir. Din eğitimi verecek kişiler sadece okuyarak gerekli mesleki olgunluğa erişemeyeceklerdir. Bu nedenle ilahiyat fakültesine bir cami inşa etmek, öğrencilerin dini konuları daha iyi öğrenmelerine vesile olacaktır. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, din konusunun 1908 devriminden beri karanlıkta kaldığını, var olan ilahiyat fakültesinin, üniversitelerde kurulan, felsefe, sosyoloji, psikoloji kürsülerinin toplumsal olaylara yeterli oranda cevap veremediğini belirtir. Bu nedenle kaleme aldığı eserlerinde din konusunu aydınlatmaya çalıştığını fakat mutlak bir sonuç alamadığını bu nedenle bir Türk İslam fakültesi istediğini dile getirir.¹³⁴

İsteği yerine getirilmeyen Baltacıoğlu'na göre bu süreçte Türkiye'de bulunan üniversiteler üzerine düşeni yapmamış, bilim ve din konularını kendilerine has özellikleriyle kavramaktan uzak kalmıştır. Aydınlar dönemin modası halini alan dinsizlik, yanlış anlaşılan laiklik konularından kendilerini uzak tutamamışlardır. Din konusunu, sosyoloji ise dış bir gözlemci olarak ele aldığı teknik gibi ele almıştır. Din bilgisi sadece akıl ile değil gönül ile mümkün olabilecek, bilim ve felsefen uzak kaldıkça tam anlamıyla kavranamayacaktır. Baltacıoğlu, din ve bilimi bir araya getirmenin gerektiğinin uygun olacağını, bunu Türkiye'de İslam dini çerçevesinde gerçekleştirmenin daha doğru bir yaklaşım olacağını vurgular. Bu nedenle, Ankara İlahiyat Fakültesinin İslam ilahiyat fakültesi olarak isimlendirilmesinin, din sosyolojisi fakültesinin değil İslam dini fakültesinin kurulmasını istediğini söyler.¹³⁵

İ. Hakkı Baltacıoğlu daha önce fakülteler kurulduğunu fakat işlevsiz kaldıklarını belirtir. İlki Osmanlı'da kurulan, Darülfünunu Osmani İlahiyat olan bu şube fakülteden

¹³⁴Baltacıoğlu, a.g.m., s. 2- 5.

¹³⁵Baltacıoğlu, "Türkiye Din ile Kalkınacak", s. 4-5.

çok din yüksek okulu gibidir. İkincisi, Cumhuriyet döneminde, İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesidir. Edebiyat fakültelerinin bir kolu gibi kurulmuş olan bu fakültede din; sosyoloji, psikoloji yöntemleri ile incelenmiş ve buradan din sosyologları, din psikologları yetişmiştir. Üçüncüsü olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi de İstanbul'da açılan ile aynı karakterdedir. Baltacıoğlu'na göre bu fakültelerin hiçbiri din konusundaki karanlığı aydınlatamamış, dinin önemi kavranmadan politik amaçlar güderek açılmış, bu nedenle İstanbul Darülfünunu da kısa sürede kapanmıştır. Ancak yine politik amaçlar doğrultusunda Ankara İlahiyat Fakültesi kurulmuştur.¹³⁶

İ. Hakkı Baltacıoğlu'na göre bir fakültenin İslam İlahiyat Fakültesi olabilmesi için; *“İslam dinini doğru olarak anlamak, İslam dininde değişmeyenleri değişenlerden ayırt etmek, İslam dinini doğru olarak tanımak, Kuran'ı doğru, hem de anadilinin geleneklerine uygun bir şekilde Türkçeye çevirmek, İslam dininin felsefesini yapmak, yüksek din bilginleri vaizleri yetiştirmektir.”*¹³⁷

Dine milli açıdan bakmayı da ihmal etmeyen Baltacıoğlu; *“nerede topluluk yaşıyışı varsa, orada din yaşıyışı vardır, din yaşıyışı bütün topluluk yaşıyışını, ahlakı, dini, sanatı sarsmıştır. O denli sarsmıştır ki din kişiliği olmadan milli kişilikte olamıyor. Din de, dil, ahlak, sanat felsefe gibi milli varlığın, milli kişiliğin kendisidir,”*¹³⁸sözleriyle destekler. Kuran'da dil, renk, milliyet ve ırk kavramlarına yer verildiğini bu nedenle milli gerçekliğin hak olduğunu vurgular. O hayatı boyunca yaptığı araştırmalarda dini, dili, sanat anlayışı olmayan toplumlara rastlamadığını, tarihin bu toplumları yazmadığını, milletlerin din ile kalkındığını vurgulamıştır. Bu nedenle Türkiye de dinle kalkınacaktır.¹³⁹

Türk Düşüncesi Dergisi'ni yazarlarından İbnutayyar Semahaddin Cem, İslam dininin, Arap kültürü ile özdeşleştirilmesinin doğru bir yaklaşım olmadığını belirtir. Çünkü yayıldığı topraklarda yaşayan milletleri kendine sevgiyle bağlayan, dünya üzerinde en büyük değişimi gerçekleştirerek medeniyetlerin en mükemmeline meydana getiren İslam dinidir. İslam ile benliğini harmanlayan toplumların İslam dinine hizmetleri

¹³⁶Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Bir Türk, İslam İlahiyat Fakültesi İstiyorum”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 18, Mayıs, 1955, s. 386- 388.

¹³⁷Baltacıoğlu, a.g.m., s. 388.

¹³⁸Baltacıoğlu, “Türkiye Din ile Kalkınacak”, s. 5.

¹³⁹ Baltacıoğlu, a.g.m., s. 5-6.

yadsınamaz. Hiç şüphe yok ki Türk milleti de İslam dininin sancaktarlığını en güzel şekilde yapmış, sayısız Türk ilim insanı bu medeniyete hizmet etmiştir.¹⁴⁰

İ. Hakkı Baltacıoğlu'nun görüşlerinden devam edersek ona göre din ile kalkınmanın mümkün olabilmesi için öncelikle Türk milleti ve aydınının İslam dinini iyi öğrenmesi gerekmektedir. Aynı Kuran'ı okuyan iki farklı toplumun Kuran'ı aynı şekilde anlaması, mümkün değildir. Bunun içinde Kuran'ı Türk kültürüne uygun bir şekilde anlamak gerekmektedir. Burada da görev yine devlete, bilime düşmektedir. Din kalkınmasını isteyen bilim insanları bir araya gelerek en özgür ortamda din konusunu araştırmalı ve tartışmalıdır. Ancak bu şekilde din ile alakalı kulaktan dolma bilgiler silinip atılır ve onların yerini daha uygun ve doğru bilgiler doldurur.¹⁴¹

Türk milletinin İslam dini ile tanışmadan önceki ülküsü, dünyaya hakim olmaktır. Hareketli, cesur, kendine güvenen, güçlü bir benlik gibi doğuştan gelen özelliklere sahip olan Türk ırkının meziyetleri İslam'ın getirdiği karakter ile birleşmiştir. Müslümanlığın maddeyi değersiz görmesi, kişisel hazları hoş karşılamaması, bencil tutkuları yasaklayan tarafı zamanla girift bir hal alarak Orta çağ'da bir inci gibi parlayan Türk İslam sentezini anlaşılabilir bir hale sokmuştur.¹⁴²

Avrupa karanlık bir dehlizdeyken en parlak dönemini yaşayan Türk medeniyeti, daha sonra Avrupa'nın gerisine düştü. Bunun sebebi salt İslam dininin kendisinden ziyade dini yaşayışın ve anlamların zamanla yanlış bir hal almasıdır. Birinci ağızdan dökülen bilgiler halk arasında yayılırken kimi zaman gerçekliğini kaybetmiş, kimi zaman sevilen Peygamberler ve sevilen alimler için yazılan gazeller, menkıbeler dinin gerçekleri ile alakalı olmamakla birlikte, gerçek dinin yerini almaya başlamıştır. Dinin teslimiyet kısmı fazla ön plana çıkarılarak kadercilik anlayışı yanlış tasavvur edilmeye, bu dünyayı terk edip sadece ahiret hayatını düşünerek yaşamaya başlaması ile dünyaya hakim olabilecek kapasiteye sahip olan Osmanlı medeniyeti, Avrupa fikirler aleminde yeni dönemler

¹⁴⁰Cem, İbnutayyar Semahaddin, "İslam Medeniyetinde Türkler", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 18, Mayıs, 1955, s. 396- 400.

¹⁴¹Baltacıoğlu, "Türkiye Din ile Kalkınacak", s. 5-7.

¹⁴²Özdarendeli, M. Necmettin; "Din Hayatımız II", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 32, Temmuz, 1956, s. 82-84.

başlatırken, medreselerde küçük konularla boğuşur hale gelmiş, böylelikle Doğu – Batı uçurumu ortaya çıkmıştır.¹⁴³

Peyami Safa’ya göre Avrupa gençleri, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra içlerindeki ideal boşluğunu doldurmak için Marksizm’in ışığı altında Allahsızlık modasına tutulmuştur. Ancak Batı medeniyeti kendine fayda vermeyen bu illet düşünceden sıyrılıp, mistik bir havayla Doğu’ya doğru kayarken Türk aydınları Allahsızlık modasına tutulmaktadır. Avrupa’da Allahsızlık modasını geride bırakan bu düşüncenin hazin sonunu yazan eserler Türkçeye çevrilmemiştir. Ancak açıktır ki Nietzsche’nin sonu gelmiş, Fransa’yı sömüren nihilizm akımı Avrupa’da yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır.¹⁴⁴

Avrupa ve Amerika Allahsızlık modasından İngiltere Komünizmden kurtulup Hristiyan dininin mistik havasını Batı’dan Doğu’ya üfürürken, Türkiye’de henüz Allahsızlık modasının Avrupa’daki dramını anlatan eserler Türkçeye çevrilmemiştir. Ülkemizde bir kesim aydınlar Allahsızlık modasından payını alırken her şeye rağmen dini inanca sahip gençlerin sayısı artmaktadır.¹⁴⁵

Doğa herhangi bir konuda boşluklar yaşanmasını sevmez. Bu sadece pozitivizm için geçerli değildir. Din, konusunda da toplumlarda boşluklara yer yoktur. Bireylerin dini inançlarının boş bırakılması durumunda, o inancın yerine dine benzeyen fakat din olmayan herhangi başka bir şey alacaktır. Bu nedenle laiklik dinsizlik deyip kenara çekilmek yerine laik bir devletin, Kuran’ı Türkçeye çevirmek, gerçek din adamları yetiştirmek gibi din konusunda üzerine düşeni yapması daha yerinde olacaktır.¹⁴⁶

Sonuç olarak Peyami Safa, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve derginin diğer yazarlarının fikirleri üzerinden kaleme alınan bu başlıkta dinin toplumdan ayrı düşünülemeyecek bir gerçek olduğuna vurgu yapılmıştır. Batı’da din kurumları hala bulunmakta birçok siyasi parti dine dayanmaktadır. Türkiye’de de din kurumunun iyi bir şekilde anlaşılması için, bir Türk İslam Fakültesi kurulmalı, Kur’an, Türkçeye tercüme edilmeli, devlet ve bilim adamları din meselesini selamete çıkarmak içinde elinden geleni mutlaka yapmalı,

¹⁴³Özdarendeli, “Din Hayatımız II”, s. 82-87.

¹⁴⁴Safa, Peyami, “Allahsızlık Modası”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 17, Nisan, 1955, s. 1-2.

¹⁴⁵Safa, “Allahsızlık Modası”, s. 1-2.

¹⁴⁶Baltacıoğlu, “Bir Türk İslam İlahiyat Fakültesi İstiyorum” s. 386-387.

Allahsızlık modasından vazgeçmeli, kalkınmanın dinsiz bir anlayışla gerçeklemeyeceğini kavranmalıdır.

2.6. Doğu – Batı Sentezi

Türkiye Cumhuriyeti'nin ileri, aydın, gelişmiş bir yapıya ulaşması kurulduğu günden beri amaçladığı toplum düzenidir. Türkiye'de, Cumhuriyetin ilanından sonra aydınların akıllarındaki soru “nasıl Batılılaşacağız?” olmuştur. Batı'nın sınıfsal aşamalarını tamamlayalım, bilim ve tekniği ön planda tutalım, sadece bilim ve tekniğini alalım tamamen Batılılaşalım, Batılılaşma süreçlerini tamamlayalım ve daha sonra Batı gibi demokrasiye geçeriz fikri aydınlar arasında en azından 1940'lı yılların sonuna kadar etkili olmuştur.

Ziya Gökalp'in fikirleri, 1950'li yılların milliyetçi muhafazakâr kesimine kaynak oluşturmuştur. Türk Düşüncesi Dergisi'nin de bakış açısı ve konuları ele alış biçimleri birçok makalesinde adını zikrettikleri, Gökalp'in fikirlerine dayanmaktadır. Onun, teknik ve kültür ayrımı yapan Batı'nın sadece tekniğini alma fikri, Cumhuriyet ve sonrası dönemde milliyetçi muhafazakâr aydınlar için bir dayanak oluşturmuştur. Ziya Gökalp'in bu tezi 1950'li yılların milliyetçi muhafazakâr aydınlarına temel oluşturmuş ve onlar aracılığıyla toplumda geniş kitlelere yayılmıştır. Batı'nın halka yanlış bir tanımlama ile gösterildiği için toplum sadece tekniğe ve bilime önem veren, komünist, maddecî, ahlaksız, karanlık bir Batı tasnifini algılamaktadır. Oysaki Batı'nın aydınlarımız tarafından kavranamamış, mistik, medeni, geleneklerine bağlı, değerlerine önem veren, aydınlık bir yanı daha vardır. Milliyetçi muhafazakâr aydınlar, Türk toplumuna Batı'nın bu yönünü göstermek istemiyle hareket ederler.

Peyami Safa, Türk Düşüncesi Dergisi'nin program kısmında, amaçlarından birinin, Tanzimat döneminden beri Batı kültürüne ait ana düşünce akımlarının dağınık bir şekilde topluma aktarılan yönlerini onaracaklarını, derginin Batı düşüncesinin temelleriyle sürekli bir temas halinde olacağını açıklar. Batı meselesini kahvehanelerde konuşulacak kadar basitleşmiş halinden kurtarmak ve bilim anlayışını gerçek bir fikir davası haline dönüştürmek Safa'nın ve derginin amaçlarındandır.¹⁴⁷

¹⁴⁷“Program” **Türk Düşüncesi Dergisi**, s. 2.

Peyami Safa, 1933 yılından sonra Doğu -Batı sentezini, Kültür Haftası dergisinde, çeşitli konferanslarda sadece kendisinin dile getirdiğini belirtir. Ona göre Batı artık yeni bir bilim geliştirmeye başlamıştır. Ancak bu metinler henüz Türkçeye çevrilmediği için Türk aydını bundan habersizdir.¹⁴⁸ Peyami Safa, “Yirminci Asrın Manası” adlı makalesinde Batı medeniyeti ile ilgili yanlıgıy şü cümleleri ile dile getirmiştir; *“Görülüyor ki, 19 uncu asrın ortasından bugüne kadar Batı kültür ve medeniyetinin kendi kendine verdiği mana tamamı ile değişmiştir. Bir asır önce kullanılan hakikat ölçüsü bugün muteber değildir. Orada, Batı’da bütün meselelerin halledildiğini, müşterek bir ölçüye kavuşulduğunu anlıyoruz. Oysaki bugünkü Batı düşüncesi, her görüşü, kürenin jeometrik durumu içinde hudutlandırır. Her insan kendi yerine mihlanmıştır ve dünyayı tesadüfün onu attığı noktadan görmek zorundadır. Bugünkü varoluşçuluk felsefesi de insanın bir situation, belirli bir duruş halinde olduğunu, yaşadığı kendi varlığı içinden hakikati kendine göre kavrayabileceğini anlatır.”*¹⁴⁹

Peyami Safa’ya göre Almanya’daki büyük okullarda, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Doğu medeniyetine dönmek tasvip edilirken, Fransa’da basılan bir dergide “Doğu’dan İmdat” başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Doğu medeniyetinin Batı üzerindeki olumlu ve olumsuz özellikleri üzerinde durulur. Mısır’ı dahil etmezsek Doğu medeniyeti Asya’dır denilebilir. Asya tarihine bakıldığında bugünkü Avrupa, Asya medeniyeti ile temasta bulunmuş ve felsefi, sanatsal, bilimsel, tarımsal alanlarda Asya’dan etkilenmiştir. Roma imparatorluğu, en önemli okullarını Asya kıtasında kurmuştur. Büyük dinlerin indiğı, Peygamberlerin topraklarına ayak bastığı, yeryüzündeki ırkların, milletlerin gözünü gökyüzüne çevirdiğı yer Asya Kıtasıdır.¹⁵⁰

Semahaddin Cem’in Türk Düşüncesi Dergisi’nde, “İslam Medeniyetine Giriş” makalesiyle kaleme aldıklarına göre Batı, birçok medeni vasfı İslam medeniyetinden almıştır. Belediye teşkilatını, zirai mahsulleri, cam sanayini, cetvelleri, riya ziye ve kimyayı Avrupalılara öğreten İslam medeniyetidir. O, İslam medeniyetinin büyüklüğünü

¹⁴⁸Safa, **Doğu – Batı Sentezi**, s. 9.

¹⁴⁹Safa, “Yirminci Asrın Manası”, s. 73.

¹⁵⁰Safa, **20. Asır Avrupa ve Biz**, s. 213- 215.

ve İslam'ın şehirde yani ticaretin yaygın olduğu bir ortamda ortaya çıktığını belirtir. Ve birçok Avrupalı bilim adamı tarafından da bu görüşün kabul edildiğini ekler.¹⁵¹

Hilmi Ziya Ülken, artık medeniyet anlayışının kıta anlayışından çıktığını, dünya medeniyeti tasavvurunun kabul edilmesi gereken bir gerçek olduğunu vurgulamaktadır. Dönem itibariyle, devrimler ön planda olsa dahi bu yeni medeniyet içinde gelenekleri taşıyacak, eskilerden kendine kaynak bulacaktır. Bu yeni medeniyet dünyaya layık olmak için mutlaka eski kültür ve medeniyet üzerine yeni bir düzen kurarak var olacaktır. Bu medeniyet, dünyaya yeni bir ruh ve anlam kazandıracaktır. Eğer evrensel olmak isteniyorsa mutlaka çokluk içinde birlik sağlanmalıdır.¹⁵²

Batı yaşadığı bütün devrimlere rağmen yine gözünü tabiata, Doğu ise kalbe ve iç dünyaya çevirmiştir. Bu nedenle Batı iradeyi, Doğu telkini ifade etmektedir.¹⁵³ “Batı iradeyi, faaliyeti, hareketi ifratla geliştirirken, telkini ihmal etmişti. Doğu telkini, tasavvufa, gönül alemine kendini verirken iradeyi unutmuştu.”¹⁵⁴ İnsan bu iki önemli uzuv olmadan kendi varlığını sürdüremez. Bu nedenledir ki Ülken'e göre gelecek medeniyet insanın bir bütün olmasına dayanan dünya medeniyeti olacaktır.

Hiçbir kimse yoktur ki tamamen Batılı veya tamamen Doğulu olsun. İnsanlar doğdukları coğrafyada ve zihinlerinde hem Doğulu hem de Batılıdır. Türk aydınları rasyonel zamanı kontrol etmeyi bilen Batılı gibi giyinmek, davranmak isterken Batı aydını da Bir Asya ülkesinde doğmuş gibi bizim medeniyetimize yakındır. Batı'nın hırslı, aceleci, maddeye yönelmiş, özellikleriyle Doğu'nun yükselen manevi değerleri karşı karşıya gelmektedir.¹⁵⁵

“Türk milleti Farabi gibi dünya kıvamında filozoflar yetiştirecek seviyeye fırladığı halde, sonralar Arap ve Fransız filozoflarının adli mütercimi seviyesine düşmüştür. Tercüme, bir milletin, başkasının zekasıyla düşünmesi kendi kendisi olmaktan istifa etmesi demektir.”¹⁵⁶ Türk milleti varlığını sürdürebilmesi için geleneklerine, tarihine ve

¹⁵¹Cem, a.g.m., s. 9- 10.

¹⁵²Ülken, Hilmi Ziya, “Bugünün İnsanı II”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 5, Nisan, 1954, s. 363-365.

¹⁵³Safa, **Doğu – Batı Sentezi**, s. 63-65.

¹⁵⁴Ülken, “Bugünün İnsanı II”, s. 364.

¹⁵⁵Safa, **20. Asır Avrupa ve Biz**, s. 215- 217.

¹⁵⁶Safa, “Yirminci Asrın Manası”, s. 73.

milli benliğine bağlı kalmalı ve bunları kendi içinde kaybetmeden değişmesi gerekmektedir.¹⁵⁷

Sonuç itibariyle, Türk Düşüncesi Dergisi'ne göre şimdiye kadar maddeci olan yanlış bir Batılılaşma politikası izlenmiştir. Bu yanlış Batılılaşma anlayışıyla halk Batılılaşmayı, dinsiz ahlaksız olarak görmüş ve ondan uzak durmuşlardır. Diğer yandan, Batı, 19. yüzyılın sevgilere ve maneviyata yer vermeyen pozitivist bilim anlayışına dayanan Batısı geride kalmıştır. Doğu medeniyeti ne kadar Batı'ya yöneldi ise Batı aydınları da Doğu medeniyetine yönelmiştir. Görülmektedir ki Doğu ve Batı medeniyetleri birbirleri ile asırlar boyunca etkileşim içinde olmuştur. O halde Doğu– Batı sentezi olması gereken bir süreçtir. Burada Türk milletinin asla kaybetmemesi gereken özelliği kendi benliğidir.

2.7. Dil ve Edebiyat

1970 yılında Peyami Safa'nın Türkçe ile ilgili çalışmalarının toplandığı “Objektif Serisi 01 Osmanlıca Türkçe Uydurmaca” kitabının ilk sayfasında Safa'nın “Kalemi elime aldığım günden beri Türkçe'nin müdafaası için yazdığım satırları birbirine eklesem, İstanbul – Ankara şimendifer hattından daha uzun olur.”¹⁵⁸ sözleri Türkçeye verdiği önemi göstermektedir.

“Her dilde biri kendi kendine doğru, öteki de dışarı doğru bir hareket vardır.”¹⁵⁹ Türkçe yüz yıllardan beri bir yandan kendi olarak kalırken bir yandan da temasa geçtiği medeniyetlerin dillerinden etkilenmektedir. Asırlar boyunca yaşamış Türk şair ve yazarlarının kaleme aldığı eserlerden, dil adının aynı olmasına rağmen kullanılan kelimelerin farklı olduğu açıktır. Bu değişim farklı medeniyetlerle etkileşim sayesinde zamana ve mekana göre değişebilmektedir.

Peyami Safa, “Nesirde Konuşur Gibilik” makalesinde yazı dilini konuşma dili seviyesine indirmeye çalışanlara şiddetle karşı çıkmış, dili böyle bir serencama sokmaya çalışanları sırnaşık fikirliler olarak nitelendirmiştir. Yazı dilinin konuşma diline yaklaştığı

¹⁵⁷Safa, “Eski Yeni Kavgası,” s. 50- 51.

¹⁵⁸Safa, Peyami, **Objektif Serisi: 01 Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2018, s. 1.

¹⁵⁹Safa, a.g.e., s. 252.

ölçüde gelişeceğini ve ilerleyeceğini düşünenlere kesin bir şekilde karşı çıkan Safa, Osmanlıcanın Türkçeleştirilmesini sağlamak amacıyla yazı dilinin halk diline yakınlaştırılmasının karmaşık bir durumu ortaya çıkacağını belirtir. Yabancı sözcüklerden, temizlenmekle dilin halk diline dönmesi mümkün değildir. Çünkü halk dili insan ile eşya arasındaki ilişkiyi oluşturmaktadır. Yazı dilinde ise birçok soyut kavram bulunmakta ve bu kavramların zaten halkın anlayabileceği şekilde kullanımı mümkün olmamaktadır.¹⁶⁰

Türkiye’de neredeyse elli yıldır halka doğru akımının başlaması ile fikirde, dilde bir kıtlığa ve yavanlığa gidildiğini vurgulayan Safa, bir dilin gelişmesi ve ilerlemesi isteniyorsa, o dili halk seviyesine indirgemek değil, o dile yeni sözcükler kazandırmakla olacağını düşünmektedir. Ona göre Shakespear eğer halk dilini kullanarak eser ortaya koymaya kalksaydı eserlerinde otuz bin değil, ancak üç yüz kelime sayılabilirdi.¹⁶¹

Peyami Safa’ya göre dilde sadeleşme akımı, nesiller arasındaki farkı daha fazla açmak isteyen solcu ideolojilerin direktiflerine göre şekillenmiş, son elli yılda gelen hükümetlerin de bu akımı desteklemesi dilin ve edebiyat programlarının berbat bir hal almasına sebep olmuştur. Dilin bu kadar dar bir hale getirilmesi, en önemli konuların işlendiği yazılarda bile bir dedikodu havasının oluşmasına, farklı kalemlerden çıkmasına rağmen aralarındaki farkın anlaşılmayacak kadar aynılaştığı bir yazı dili ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Farsça ve Arapça sözcüklerin Türkçe karşılığı bilinmediği için günlük dilin kaba kelimeleri yazı diline girerek yazı dilini yavan liyakatsiz bir dil haline getirmiştir.¹⁶²

Peyami Safa, “madem Batılılaşma kararı aldık o halde, Batı’nın kullanmış olduğu dilimizde karşılığı olmayan Yunanca ve Latince kelimeleri kendi dil yapımıza uydurarak almamızın uygun olacağını” söyler. Halk dilinden alınması mümkün olan kelimeler alınmış, fen ve tıp alanında kullanılmasında bir mahsur görülmemiştir. Bir kelime eğer köyden şehre inmiş ve orada kabul görmüş, girdiği bilim münasebetiyle, dilde komik durmamışsa bunda bir sakınca yoktur. Fakat başka bir dilden alacağımız kelimenin

¹⁶⁰Safa, Peyami, “Nesirde Konuşur Gibilik”, Türk Düşüncesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 8, Temmuz, 1954, s. 116.

¹⁶¹Safa, a.g.m., s. 116- 117.

¹⁶²Safa, “Nesirde Konuşur Gibilik”, s. 117.

karşılığı yok veya karşılığı komik ise bunu diğer dildeki haliyle almakta bir mahsur görmeyen Safa, İngilizce ve Almanca dillerinde bulunan birçok kelimenin Fransızca kökenli olduğunu söyler.¹⁶³

Peyami Safa, dil sorunu bağlamında, bir de dilimize iftara edenler olduğunu, bu düşüncelerin bozuk düşüncelere sahiplik ettiğini belirtir. Bu düşünceleri ileri sürenlere göre Türkçe fakir, kelime kıtlığı yaşayan, Arapça ve Acemceden beslenen, fikirleri dile getirmede yetersiz, grameri düzensiz ve yalın bir dildir. Safa, bu fikirleri yok edip asılsız olduğunu göstermek, kendi tabiri ile gebertmek için her daim görüşlerini dile getireceğini söyler. Fikirlerini beyana Türkçenin asla fakir bir dil olmadığını belirterek başlar. O, kullanmadığımız kelimelerin Türkçeye ilave edilmesiyle zenginleşeceğini, ayrıca hiçbir dilin salt olmadığını diğer dillerle temasta olduğunu, hayranlıkla, gıpta ile bakılan dillerin mutlak başka dillerden etkilendiğini savunur. Türk dili dünyanın en düzenli gramer yapısına sahip mükemmel bir dildir. Fiilleri ve çekim yapıları bakımından sınırları olmayan Türkçenin azizliği, birçok dilde karşılığı ve tercüme olmayan kelimelerin çokluğundan anlaşılmaktadır. Türk dili oldukça sadedir fakat bu sadelik içinde zariflik ve kıvraklık barındırır. Ayrıca karmaşık dillerin yapısını alabilecek kadar da gelişime açık bir dildir.¹⁶⁴

1936 yılında kaleme aldığı “Dilimize İftira Edenler” yazısında yukarıda belirttiğimiz fikirleri dile getiren Peyami Safa, 1954 yılında kaleme aldığı “Dil Otarşisi ve Dil Yetersizliği” yazısında daha farklı bir profil çizmektedir. Kendi fikirleriyle çelişen Safa, Türkçenin Avrupa dilindeki birçok kavramı karşılamakta yetersiz kaldığını, bununla birlikte sadece felsefi kelimelerin tercümelerinde bile bu yetersizliğin yüzlerine vurulduğunu daha birçok teknik alanda kullanılan kelimelerin Türkçede Osmanlıcada ve Arapçada karşılıklarının olmadığını söyler. Ve herhangi bir eserinin İngilizce yahut başka bir dilde yazmak zorunda kalması onun için korkunçtur.¹⁶⁵

Türk Düşüncesi Dergisi’nde dil meselesini ele alan başka bir yazar İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’dur. Baltacıoğlu, dilin toplum kaynaklı olduğunu, vurgulayarak onunda

¹⁶³ Safa, **Objektif Serisi: 01 Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, s. 38- 40.

¹⁶⁴ Safa, a.g.e., s. 14-15.

¹⁶⁵ Safa, Peyami, “Dil Otarşisi ve Dil Yetersizliği”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 24, Kasım, 1955, s. 321- 322.

toplumsal bir karaktere sahip olan diğer toplumsal olgular gibi var olup, öldüğünü belirtir. Sıkça kullanılan, kullanılmayan, içinde sevilen ve sevilmeyen kelimeler barındıran dil, toplum içerisinde; kadın, sosyete, bilim dili olarak var olur. Bu nedenle dil toplum içinde diğer kurumlar gibi var olan ve hatta toplumla en çok ilişkisi olan bir kurumdur.¹⁶⁶

İ. Hakkı Baltacıoğlu, toplumsal açıdan dilin duyguları ve fikirleri söze dökerek insanları duygu karmaşasından kurtarma gibi bir görevi olduğunu bu nedenle de teknik, bilim ve medeniyetin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini söyler. Bir toplumun dilini inceleyerek o topluma ait bilgi, felsefe ve teknik gibi konularda fikir sahibi olunabilir. Ayrıca her dilin kendine ait gelenekleri vardır. Çekimler ve fiiller dilin hiç değişmeyen ve dil değişmedikçe değişmesi mümkün olmayan gelenekleridir. Dilin kelimeleri oluşturan geleneklerinden ayrı olarak şiir, tiyatro, hitabet, roman gibi sanat eserlerini meydana getiren özellikleri vardır. Bunların hepsinin varlığı dilin varlığına bağlıdır. Eğer dil olmasaydı yukarıda sayılan sanatların hiçbirinden söz edilemezdi. Kelimeler, atasözleri, deyimler, küfürler, argo sözler bunların hepsi dilin zenginliğine işaret eder. Ancak Baltacıoğlu, bu son saydıklarının halk diline ait kaba dil olarak nitelendirilen, gruba girdiğini söyler. Dil sadece sanat geleneklerini değil, konuşma esnasında kişinin davranışlarını, tekniğini ortaya koyan bir bildirme aracıdır.¹⁶⁷

İ. Hakkı Baltacıoğlu, milletlerin, kabilelerin, aşiretlerin, toplumların oluşum aşamalarında dilin büyük bir payının ve milliyeti ayırıcı bir vasfının olduğunu, dilin gelenekleri çerçevesinde işlevini yerine getirdiği takdirde bu vasma hakim olabileceğini söyler. Aksi halde kendi geleneklerinden kopan bir dil, ölüden farklı değildir. Dil kendini bir anlatım aracı olarak yetersiz ve aşağı gördüğü zaman soysuzlaşmaya başlar. Yabancı dillerin cümle düzenlerini, kelimelerini zorlanmadan almaya başlayan dil en korkunç şekilde soysuzlaşır. Dildeki bozulmayı Kur'an tercümelerinde en net şekliyle görüldüğünü vurgulayan Baltacıoğlu, din softası hastalığına yakalanan kişilerin buna sebebiyet verdiğinin altını çizerek.¹⁶⁸

¹⁶⁶Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, "İnsan Kişiliğini Yaratın Dil", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 2, Temmuz, 1954, s. 96.

¹⁶⁷Baltacıoğlu, a.g.m., s. 96- 97.

¹⁶⁸Baltacıoğlu, "İnsan Kişiliğini Yaratın Dil", s. 97- 98.

Dillerin evrimlerini gösteren en temel kaynaklar edebi eserlerdir. Türk Düşüncesi Dergisi'ni düşünce yazıları boyutuyla ele almış olsak da içerisinde azımsanmayacak ölçüde edebi eserler yayımlanmıştır. Keza, edebiyat bir toplumun; dil yapısını, kültürünü, geleneklerini, fikirlerini, hislerini ve duygu hayatını gelecek nesillere de aktaran bir güzel sanat alanıdır. Her sayısında, düşünce yazılarının yanı sıra, hikayelere, şiirlere, makalelere, tercümelere yer verilmiştir

İkinci Dünya savaşından sonra yani Türk Düşüncesi Dergisi'nin çıkarıldığı dönemlerde ise M. Necmettin Özdarendeli isim vermeden, Yakup kadri Karaosmanoğlu, Refik Halit Karay, Halide Edip Adivar, Peyami Safa gibi isimleri ve gençleri müstesna tutarak son on beş yıllık zaman diliminde değişen edebiyatla ilgili açıklamalarda bulunacağını söyler. Özdarendeli'ye bilgisiz ve kültürsüz yazarların, yarım sanatları ile edebiyatı bir ideolojiye alet etmek istemeleri, genç kalemlerin eserlerini halk dili ile yazmaya başlaması edebi eserleri nicelik olarak büyütmekte, nitelik olarak değer kaybettirmektedir.¹⁶⁹

Türk Düşüncesi Dergisi'ne göre toplumların var oldukları dönemler hakkında bilgi edinmek için, o topluma ait edebi eserlere bakmak sosyolojik hem de dönemin dil yapısı anlamak açısından zengin bir araştırma elde etmeye, belki de tarih biliminden daha fazla faydalı olacaktır. Tarih bilimi, toplumları, siyasi varlıklar olarak ele alır. Ancak edebiyat toplumları; umutları, kaygıları, hisleri, sefaletleri, çıkmazları, heyecanları, bütün yanlarıyla yansıtır. Kendi tarihimize ışık tutan divan edebiyatı eserleri incelendiğinde, atalarımızın gelenekleri, görenekleri, kıyafetleri, davranış tarzları, fikirleri ile birlikte gözler önüne serildikleri görülecektir. Okunan hikayelerde, gazellerde, masallarda, destanlarda, göklere çıkarılan padişahlara, vezirlere, bazen ellerini açmış yalvaran sofulara, ceylan gözlü, al yanaklı dilberlere, bazen bir kadının yanaklarına sürdüğü allıkların veya kaşına çektiği rastıkların türlerine, elbiselerinin cinsine, yenen yemeklere... vücutları yok olmuş birçok kişiliğe bu eserlerde canlılarımış gibi rastlamak mümkündür.¹⁷⁰

¹⁶⁹Özdarendeli, M. Necmettin, "Edebiyatımızda Bazı Tehlikeli Akımlar", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 15, Şubat, 1955, s.176- 179.

¹⁷⁰Levend, Agah Sırrı, "Beşyüz Yılın Panoraması", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Aralık, 1953, s. 33- 34.

Divan edebiyatı devri Tanzimat ile birlikte kapanır ve kasideler, gazeller edebiyat sahnesinden çekilir. Yerine tiyatro, roman gibi Batı tarzı edebi eserler gelir. Bu eserler mesnevilerde tasvir edilen tiplere benzemezler. Osmanlı beyefendileri olarak kabul gören bu tipler, fes takan, pantolon ve kundura giyinen, masalarda çatal ve bıçakla yemek yiyen tiplerdir. Fakat evlerinde entari ile gezip, yerde bağdaş kurarak oturup elle yemek yedikleri gerçeği vardır. Bu dönemin gençlerinde, inanma sevme, heyecanlanma hevesleri vardır. Kendilerine yeni ufuklar arayan gençler, toplumdan kesilip atılması gereken değerlerle yenileri arasında bir kargaşa yaşamaktadır.¹⁷¹

Tanzimat'tan sonra Edebiyat-ı Cedideciler gelmiştir. Bu grup Tanzimat dönemine göre daha ince zevklere sahip fakat bir o kadar da karamsar bir üsluba ve olay örgülerine sahip eserler vermişlerdir. Eserleri, intihar edenler, kavuşamayan aşıklar, hasta kadınlar ile doludur. Mai ve Siyah'taki Cemil, Aşk-ı Memnu'daki Bihter hepsi karamsarlıkları ile bilinen tiplerdir. Bu gruptan sonra Fecriatıcı'lar gelmiş fakat onlar da uzun ömürlü olamamıştır. Ahmet Haşim şiirleri sanatın yeni aşamalarını ortaya çıkarmıştır. Yakup Kadri ve Refik Halit realist hikaye türünün en iyi örneklerini verirler. Devrin hareketleri, halleri, sanattaki bilinmezlikler, birbiri ardına batıp yenileri çıkan dergi sayfalarında kendisine yer bulmuştur.¹⁷²

Agah Sırrı Levend "Edebiyatta İrtica olur mu?" başlıklı makalesinde Tanzimat'tan önceki edebiyat hayatımıza doğru bir dönüşün mümkün olup olamayacağını sorgulamıştır. Yahya Kemal Beyatlı, Rıza Tevfik gibi isimler başta olmak üzere divan edebiyatının kelimelerini ve manzunlarını kullanarak gazeller yazılmıştır. Levend'e göre bu denemeler, ancak yazarların geçmişe duyduğu özleminden mütevellit bir hamledir. Bu hamlelerden geriye kalan güzel hatıralardır. Dönemin gençleri, divan edebiyatı zevkini çekici bulsa dahi değişen hayat koşulları, yaşam biçimleri çerçevesinde gençlik için divan edebiyatı bir örnek teşkil edemez.¹⁷³

Sonuç olarak Türk Düşüncesi Dergisi yazarlarının önem verdiği, dil meselesi medeniyeti, kültürü, toplumsal yapıyı ve şuuru meydana getiren, edebi eserlerde kendini

¹⁷¹Levend, a.g.m., s. 34.

¹⁷²Levend, a.g.m., s. 34- 35.

¹⁷³ Levend, Agah Sırrı, "Edebiyatta İrtica Olur mu?" **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 6, Mayıs, 1954, s. 411- 414.

gösteren bir kurumdur. Toplum içerisindeki diğer kurumları bütünleyici bir yapıya sahip olan dil, geleneklerine bağlı bir şekilde bozulmadan ilerlemelidir. Asırlar boyunca medeniyetler diller itibari ile de etkileşimde bulunmuştur. Türkçede karşılığı bulunan bir kelimeyi Türkçe manasıyla kullanmak yerinde bir harekettir. Ancak Türkçe de karşılığı olduğu halde başka dillere ait kelimeleri kullanmak, Türk diline yapılacak bir vurgudur. Türkçe, Türk kültür ve Medeniyetinde edebiyat değişen şartlar ve koşullar çerçevesinde farklı hallere bürünmüştür. Dilde sadeleşme hareketleri dili yavanlığa sürüklemiş, divan edebiyatının atmosferinden uzaklaştırmıştır. Bir diğer yandan Divan edebiyatına ait eserler toplumsal yapıyı, kültürü, değerleri yansıtırken Tanzimat'tan sonra Batı tarzı edebi eserler verilmeye başlanmış, ileriki dönemlerde ise edebi eserler ve gerçek hayat arasında bir ikilik yaşanmıştır. Edebi eserlerin nitelik bakımından yetersiz olması nedeniyle bir geriye dönüş arzu edilse de bunun mümkün olmadığı görülmüştür. 1950'li yıllarda Türk Düşüncesi Dergisi edebiyat eserlerine yer vermekle bir sanat, edebiyat ve düşünce dergisi olduğunu göstermiştir. Diğer yandan derginin toplumsal tarihsel değişmeye paralel olarak edebiyat alanında dil, üslup, tür, konu, eğitim, değişmelerini inceleyen makalelere yer vererek de sanat ve edebiyat sosyolojisine önemli katkılarda bulunduğunu tespit etmekteyiz.

2.8. Türk Düşüncesi Dergisi'nin İnsan Anlayışı

İnsanoğlu var olmaya başladığı zamandan bugüne kadar, doğa, bilim, din gibi türlü kurumları araştırmış, öğrenmiş nice sırlara vakıf olmuştur. Fakat insanın en az bilgi sahibi olduğu mesele kendisidir. İnsan belki de yer yüzüne gönderilmiş çözülmesi en zor varlıktır. İnsan beyninin karmaşık yapısını çözümlmek için çalışan bir doktor olmaktansa ayakkabı boyacısı olmayı tercih ettiğini söyleyen Peyami Safa, insanın bilinmezliğini ancak kişinin kendi iç dünyasına yönelmesi ile mümkün olacağını söyler. Eğer her kişi kendine, kendini tanımak amacıyla nasıl bir insan olduğunu sorarsa bilimden çok ahlaki bir iyileşmenin olacağını vurgular.¹⁷⁴

Peyami Safa, insanı insan yapanın sadece şuur veya bir toplumda yaşamak olmadığını, keza her hangi bir hayvanda da sürüye katılma eyleminin gözlemlenebildiğini söyler. Safa, insan oğlunun kudretli olmasını tabiata hakim olmaya çalışmasına, atomun

¹⁷⁴Safa, **20. Asır Avrupa ve Biz**, s. 61- 62.

en küçük birimine kadar görebilmesine değil Allah'tan bir parça olmasına bağlamaktadır. Ne yazık ki tabiatı kontrolü altına alan, Allah'ın kendine üflediği ruhun bir parçasına üstün zekasına rağmen insan kendini hayvan olarak nitelendirmekte, kendini tanımakta ve tanımlamakta eksiklik yaşamaktadır.¹⁷⁵

Peyami Safa, insanı sadece biyolojik yönüyle inceleyen bu yapının yanılgısını her şeyi ticaret ve tekniğin sunduğu, hayatı para ile elde etmekten ibaret sanan, faydacı sistemi benimsemiş düşüncenin ürünü olarak görmektedir. Fakat bu faydacı düşüncenin aksine son yıllarda antropoloji, bilimin insanı açıklamakta yetersiz kaldığını öne sürmektedir. Düşünen, üreten, konuşan duygulara ve değerlere sahip olan insan tasavvuru bilim tarafından açıklanamayınca yeni disiplinlerin bu konuyu aydınlatacağı gayesi ortaya çıkmıştır.¹⁷⁶

Batı insanının Rönesans ile yetinmeyen sürekli madde ve tekniği ön plana çıkaran bir yapıda olması, insanın manevi yönlerini ihmal etmektedir. Bu nedenle Batı'nın bir buhrana tutulduğu 20. yüzyılda açık bir şekilde görülmektedir. 14. ve 17. yüzyılları arasında süren Rönesans, Orta çağ insanının gözünü gökyüzünden yere indirmiştir. Her şeyin merkezine insanı ve kabiliyetlerini koyan, doğadan başka hiçbir gerçeği kabul etmeyen bu devrin insanı, Tanrıyı öldürmüş ve onun yerine geçtiğini düşünmüştür. Teknik bir zafer elde ettiğini düşünen bu çağın insanı manevi bir bozguna uğramıştır.¹⁷⁷

Peyami Safa'nın anlatımına göre Batı insanının Rönesans ile kendine verdiği mananın çökmesi üzerine; manevi değerler ve teknik, bir mücadeleye tutuşmuştur. Bu mücadelede elbette bir kazananın olması söz konusu olamaz. Çünkü ikisinden birinin tek gerçek kabul edildiği sancılı dönemler Batı tarihinde yaşanmış ve insanı asla tatmin etmemiştir. Artık olması gereken, teknik ve manevi değerlerin bir uzlaşma içerisine girerek insana yeni bir mana kazandırmasıdır. Ancak böyle bir durum Batı'yı ve insanını girmiş olduğu çıkmazdan kurtaracaktır.¹⁷⁸

Hilmi Ziya Ülken, "Tarih Boyunca İnsan İdeali" makalesinde insanların her dönemi kendine göre anlamlandırdıklarını açıklayacağını, fakat bunu yaparken evrim teorisi veya

¹⁷⁵Safa, a.g.e., s. 62- 63.

¹⁷⁶Safa, a.g.e., s. 63- 64.

¹⁷⁷Safa, "İnsanın Yeni Manası", s.161- 162.

¹⁷⁸Safa, "İnsanın Yeni Manası", s.162- 164.

teknik üstünlüğünü kabul etmeyeceğini belirtir. İnsanlar aynı kültür ve medeniyet çevresinde yetişmiş dahi olsa, her biri kendi içinde farklı olabilir. Bu aynılık veya farklılık insanları birçok yönden birbirine yaklaştırmakla kalmaz aynı zamanda yeni insanın parçaları olarak da yakınlaştırır.¹⁷⁹

H. Ziya Ülken, tarih boyunca insan idealine bakıldığında ilk göze çarpanın iptidai bütün canlı ve cansız varlıkların bir öze sahip olduğunu, bu özün onu diğer insanlardan ayrı ve üstün kıldığı düşüncesidir. Bir diğeri, tabiat ile mekan bakımından ayrılan, tabiat üstü alem ile irtibata geçen insandır. Bu idealin insanı, özelliğinin farkında değildir. Farkına vardığında artık insanı kamil mertebesine yükselir. Başka bir insan tasavvuru, kadere bağlı, sarsılmaz bir düzene inanandır. Her şey yukarıdan aşağıya doğru belirlenmiş bir düzen içerisinde ve bunun değiştirilmesi mümkün değildir. Atlanılmaması gereken nokta ise bu modelde insanın yerini belirleyen doğa üstü güçtür. Neredeyse bütün Orta çağın fikirleri bu temel üzerine kuruludur.¹⁸⁰

Hilmi Ziya Ülken'e göre bir diğer insan modelinin zihni şüpheler ile doluyken bir başka insan modeli rahman ve şeytan arasında kalmıştır. Bu tasavvurda şeytan tabiattır. İnsan zihni karışık bir halde birinden ötekine geçer. Hangisini seçerse seçsin bu insan kaderinde yazılı olandan başkasını göremeyecek ve hep kötülükle savaşmak zorunda kalacaktır. Başka bir modelde, insan dış alemde soyutlanarak üstün ruh alemine geçer. Tasavvufun insanı yönettiği modelde ise artık sahnede büyük dinler vardır. Bu dinlerin ortak özelliği rahmet kapısının hep açık olmasıyla birlikte bu modelin insanı gizem aleminin anlaşılaktan çok yaşanması gerektiği inancına sahiptir. Batı medeniyetinin Rönesans insanı ise bu düşünceye en net şekilde mesafesini koyarak var olmuş ve tekniğe hızlı bir ilerleme kaydettirmiştir. Skolastik düşüncenin duvarlarını kıran bu insan her şeyi maddeye bağladı. Ancak bu maddeci insan, ahlaki ya da vicdani huzuru yakalayamadı. Bu yetersizlik Rönesans insanının kendi iç aleminde ikiliğe düşmesine sebep olmuş, İnanma ihtiyacı karşılanmayan insanları kiliseye yönlendirerek yeni bir insan modelinin ortaya çıkarmıştır. Salt akli gölgede bırakan, yeni insan modeli, Descartes'in ahlak ve akıl üzerine kurmak istediği düzenin namuslu adamıdır. Bu, modelde kraldan köylüye herkes

¹⁷⁹Ülken, Hilmi Ziya, "Tarih Boyunca İnsan İdeali", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, Şubat, 1954, s. 165.

¹⁸⁰Ülken, a.g.m., s. 166- 167.

devletin tayin ettiği şekilde birbirine bağlıdır. Fakat insanoğluna bu düzenle de yetmedi. Hristiyanlık, Rönesans, Reform ve monarşi sentezleri bireyin duygu hürriyetini, akıl baskısını karşılayamadı. Bunların üstünde bir anlayışla insan hakları ortaya çıktı. İnsan haklarında, tüm insanların eşit, tabiat ve maneviyat ile ahenkli, herkesin gücünü kullanabildiği, uyuyan insanı uyandıran bir modeldir.¹⁸¹

Bir başka model olan, “terakki” insan modeli, tekniğin üstünlüğünü kabul eden, ışık felsefesini yapan, zekanın aktifliğine inanan insandır. Rahata düşkün, tekniğin hayatı kolaylaştırıcı yönlerini seven; telefon, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarını kullanan bu insanların, sahip oldukları kültürler artık kendilerine has kalamayarak sınırları aşar hale gelmiştir. Bir sonraki insan modelinde ise insan yarattığı makinenin kölesi haline gelmiştir. Faydacı bir tavır benimseyen bu insan, sürekli kazanmanın verdiği haz ile bencilleşmiştir. Bu model de bütün değerleri yıkan ve yeniden çizen üstün varlık insandır. Hilmi Ziya Ülken’in son olarak ele aldığı insan modeli ise üstün bir halde kendi yarattığı değerleri, (özellikle Batı insanı) geçmişte bulunca hiçbir çağın ötekini yıkmadığını görmüştür. Hiçbir şeyi kendi eliyle yaratmayan insan sadece yaratılanı keşfetmektedir. Son olarak yeni bir ideal yaratmaktan ziyade kendi şuurunun farkına varma erdemine ulaşan insan da zeka ve tecrübe el ele vererek maddeye ancak manevi değerler yükleyip varlıklar içinde kendine uygun yeri bulmaya çalışan zamani varlıktır.¹⁸² Ülken, yaşadığı zamanın insanın tanımlamazken geçmiş zaman insan modellerini detaylı bir şekilde işlemiştir.

Sonuç olarak Hilmi Ziya Ülken’e göre akıl, teknik ve bilgi hızlıca büyümüş, insanların görevlerini yerine getiren robotlar üretecek seviyeye gelmiş, insan şahsiyetini inkara kadar ilerlemiştir. Bu tür medeniyet buhranları insanların kişiliğini, maddi ve manevi duruşunu zayıflatabilir ya da güçlendirebilir. Ancak insan şahsiyetini mekanik bir aletin işlerliği gibi açıklamaya çalışmak yerinde bir fikir değildir. İnsan kendini kuşatan krizlerin önüne geçmek için içindeki zıtlıklarla varlığını ve kudretini canlandırmak zorundadır. Ülken’e göre bir yanıla cemiyet, diğer yanıla fert olan insanı, Taylorizm bir makine haline getiremeyecek aksine insanın şahsiyetine olumlu etkilerde

¹⁸¹Ülken, “Tarih Boyunca İnsan İdeali”, s. 167- 171.

¹⁸²Ülken, a.g.m., s. 171- 172.

bulunacaktır. Bu gelişmiş makine sistemi sayesinde insan kendine zaman ayıracak, kendi öz kişiliğini daha geniş bir anlamda kullanabilecek ve kendini keşfedecektir.¹⁸³

Bu başlık altında şu ana kadar Batı medeniyetine ait insanın ve insanlığın geçirmiş olduğu buhranlar neticesinde sürekli yeni bir insan modelinin ortaya çıktığını gördük. Sıra Türkiye’de yetiştirilmek istenen yeni insan modeline geldiğinde bu konuya İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun makalesinde yer verdiğini görüyoruz. Baltacıoğlu, “Devrilmek Bilmeyen Pedagoji” makalesinde Türkiye’de yeni adam yetiştirmenin eğitim ile mümkün olduğunu yazar. Bu eğitim kurumlarının ilk amacı Türk geleneklerini şuurlu bir şekilde öğrencilere anlatmaktır.¹⁸⁴

Bir insana kişilik kazandıran ait olduğu medeniyet ve değerler sistemidir. Türkiye’nin Tanzimat’tan beri inandığı medeniyet ise Avrupa medeniyetidir. Ancak bu durum bir benzetme meselesinden öteye gidememektedir. İnsanın benliğini tanı yaratırken sosyal benliği yaratan bireyin çevresidir. Uygun bir sosyal çevre içerisinde, eğitimin bütünleyici bir şekilde verilmesi sonucunda insan kendi kişiliğini yaratabilir.¹⁸⁵

Burada aklımıza takılan soru bu eğitim sistemine nasıl dayanak bulunacağıdır. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, eğitimin evrimini, varlığını anlamaya çalışan filozoflara dayandırır. Nasıl ki felsefenin içerisinde sistemler varsa eğitim içerisinde de bu böyledir. Eğitime ve pedagoga orijinallik veren bu anlayıştır.¹⁸⁶

*“Pedagogun, eğitim kurucusunun özel, orijinal dediğimiz bu anlayışı, bu eğitim felsefesi nereden geliyor? Descartes’ten mi, Kant’tan mı, Schopenhauer’den mi, Bergson’dan mı? Hiç şüphesiz ki bu adamların eserleri büyük felsefe sistemleridir. Ancak yine hiç unutmayalım ki, Descartes insan olduğu kadar da Fransız’dır, Kant insan olduğu kadar da Alman’dır, W.James insan olduğu kadar da Amerika’lıdır. Bu filozofların felsefelerine yerli rengi, milli rengi veren kendi milletleridir.”*¹⁸⁷

¹⁸³Ülken, “Bugünün İnsanı II”, s. 361- 363.

¹⁸⁴Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Devrilmek Bilmeyen Pedagoji”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 6, Mayıs, 1954, s. 407.

¹⁸⁵Baltacıoğlu, a.g.m., s. 408- 409.

¹⁸⁶Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Hangi Pedagoji, Hangi Pedagog?”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 20, Temmuz, 1955, s. 68- 69.

¹⁸⁷Baltacıoğlu, “Hangi Pedagoji, Hangi Pedagog?”, s. 69.

Bu sözlerden anlaşılacağı üzere fikirleri ile dünyayı etkilemiş filozoflar dahi eserlerinde kendi milli benliklerinden ayrılmamışlardır. Bu durumda Avrupa medeniyetinin eğitim anlayışı bizimkinden farklıdır. Her milletin kendine ait ruhu, felsefesi, iyi – kötü, çirkin – güzel anlayışı vardır. Ancak bu durum tamamen farklılığa dayanmaz. İnsan yetiştirmede edinilen felsefi düsturlar birbirinden farklı olabildiği gibi içerisinde benzerlikler de barındırır. O halde, farklılıkları sentezleyecek bir eğitim anlayışı benimsenmesi halinde, insanlığa ait ortak paydalar bu sentezi kolaylaştıracaktır.

188

Türkiye’de açılan okulların ve öğrencilerin çoğaldığının farkında olan Baltacıoğlu, aynı oranda niteliğin de artması gerektiğini savunur. Pedagoji devrimcilerinden ricası, öğretmenleri bir makine gibi çalıştırmaktan ziyade, kendi metotlarını geliştirerek; yenileşme, ilerleme hırsını kendisinde bulmalarını sağlayacak adımlar atmalarındır. Eğer pedagojide bir evrim isteniyorsa, eğitim anlayışı yenilenmeli, öğretmenler robotik davranışlardan kurtarılmalıdır.¹⁸⁹

Sonuç olarak Türk Düşüncesi Dergisi yazarlarından Peyami Safa, insanın kudreti üzerinde durmuş ve bunu aklına değil Allah’tan bir parça taşımasına bağlamıştır. Türk Düşüncesi’nin sosyolog yazarı Hilmi Ziya Ülken tarih boyunca insan idealinin sürekli değiştiğini, bir önceki insan modelinin bir sonrakini ortaya çıkardığını açıklamıştır. Her dönemin insan modeli farklı özellikleri ile ön plana çıkmış ve bir sonraki insan modeline zemin hazırlamıştır. Sanayileşmiş toplumların insan modeli makineleşmenin getirdiği konfor ile kendine daha fazla zaman ayıracak ve kendini keşfedecektir. Sosyolog yazar İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, insan ve eğitim üzerinde durmuştur. Eğitimcilerin, milli benliği göz ardı etmeden, robotik davranışlardan kaçınarak yeni nesiller yetiştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sonuç olarak derginin o insan anlayışı; manevi ve metafizik yönünü ön plana çıkaran, milli değerlerine hakim bir insan modelidir.

¹⁸⁸Baltacıoğlu, a.g.m., s. 69 – 70.

¹⁸⁹Baltacıoğlu, “Devrilmek Bilmeyen Pedagoji”, s. 410.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DÜŞÜNCESİ DERGİSİNDE SİYASİ İDEOLOJİLER

3.1. Siyasi İdeolojiler

3.1.1. Milliyetçilik ve Muhafazakarlık

Milliyetçilik, 18. yüzyılda Fransız devrimi sonrasındaki tarihi ve siyasi olaylar sonucunda gelişmiş, yayılmış bir ideolojidir. Genel yaklaşım açısından Türk Milliyetçiliği ise 19. yüzyılda Osmanlının modernleşme çabaları ile ortaya çıkmaya başlamış bir kavramdır. Ancak Türk milleti için Türk milliyetçiliği, belli bir mekan veya zaman tasvirine sığdıramayacak kadar güçlü bir kökene sahiptir. Milliyetçilik, Türk milletinin var olmasından bu zamana kadar devamlılığını sürdürmüş bir olgudur. Ancak Türk milliyetçiliğinin Türkiye’de siyasi bir kavram olarak algılanması 2. Meşrutiyet ilan edildikten sonra İttihat ve Terraki ile gerçekleşmiştir.

Türk Düşüncesi Dergisi’ne gelecek olursak; düşünce yaşamı incelendiğinde Peyami Safa’nın fikirlerinin temelini de milliyetçilik anlayışı oluşturmaktadır. Safa’nın milliyetçilik anlayışının oturduğu temel kavramlar; mazi-istikbal fikri ve tarih şuurudur.¹⁹⁰ “Milliyetçilik bir tabiat hadisesi kadar mutlak, mutlak ve zaruri bir cemiyet hadisesidir; Her cismin kendi kendisi oluşunu tadile çalışan yabancı kuvvetlere karşı mukavemeti ne ise milliyetçilik de odur.”¹⁹¹ Ona göre Türk milletinin varlığını sürdürebilmesi için kendi kültürel değerlerine, geleneklerine bağlı kalıp onları muhafaza etmesi ve bir o kadar da Türk kalmayı sürdürerek değişmesi ve yenileşmesi gerekmektedir. “Milliyetçilik, şarkta olduğu kadar garpta da felsefe tarihine mensup bir akide değil, ancak sosyal hayati prensiplere ircaı mümkün olabilecek sosyal bir hamledir.”¹⁹²

¹⁹⁰ Aytaç, Pakize, “Türk Düşüncesi Dergisi ve Milliyetçilik”, **Türk Yurdu Dergisi**, Sayı: 285, Mayıs, 2011, s. 8.

¹⁹¹ Safa, **Eğitim Gençlik Üniversitesi**, s. 201.

¹⁹² Safa, Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ötüken Yayınları., İstanbul, 2017, s. 167.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, milliyet olgusunun çok karmaşık bir kavram olduğunu vurgularken sosyoloji bilimine milliyet gerçekliğinin karmaşık yönlerini açıklama, bilinmeyen yönlerine ışık tutma zorunluluğunu yüklemiştir. Milliyet kavramını açıklarken öncelikle Ziya Gökalp'in aynı kültürü paylaşan toplumların aynı milletler olmasına karşın bu kültür birliğinin milliyet kavramını açıklamada yetersiz kaldığı görüşündedir. Baltacıoğlu'na göre aynı dili, dini, ahlaki değerleri paylaşan kişiler mutlak aynı milliyeti paylaşmamaktadır. Çünkü aynı kültürden olup aynı milleti paylaşmayan İngilizlerle Amerikalılar, Ruslarla Lehliler gibi toplum örnekleri vardır. Diğer bir yandan aynı milliyeti paylaşan farklı dillere, farklı kültürlerle sahip Flamanlar Valonlar, Bretonlar, Alsalar bu tarz toplumlara örnek olarak verilebilmektedir.¹⁹³

Baltacıoğlu'na göre milliyet kavramını din, dil, kültür birliğinde aramak, bu kavramı tanımlamayı kolaylaştırmak yerine daha anlaşılabilir bir hale getirmektedir. Ona göre her toplumun zamana, mekana ve diğer etkenlere bağlı olarak değişmesi mümkün olmayan tarihsel gelenekleri ve zamanla değişerek eskilerinin üzerine eklenen yeni gelenekleri vardır. Buradan hareketle, milliyet bir gelenek birliği olarak tanımlanırken, millet, aralarında geleneksel birlik olan toplumların meydana getirdiği tinsel bir birliktir. Bazı milletler vardır ki eski geleneklerini terk edip, yeni geleneklere sahip başka milletler haline gelirler. Bunun en net örneği Amerikanların İngilizlerden ayrılıp farklı bir yerleşkede varlığını devam ettirmeleri, bulundukları yaşam alanlarında kendilerine yeni gelenekler icat etmeleridir. Osmanlı döneminde halk ve aydın dili birbirinden farklı olmasına rağmen aralarında mükemmel Türk milliyetine ait gelenek birliği vardır. Dil ayrımı geleneğin oluşturduğu birliğe engel değildir.¹⁹⁴

Türk Düşüncesi Dergisi'nde toplumsal anlamda Batı Medeniyeti ile sürekli kıyas veya benzetmeler yapılmaktadır. Milliyetçilik de bu konulardan biridir. Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik olgusu ile Türkiye'de ortaya çıkan milliyetçilik çok farklı zeminlerde meydana gelmiştir. Avrupa'da nasyonalizm orta sınıfın ekonomik manada güçsüzleşmesi üzerine çıkmış bir burjuva hareketi olarak değerlendirilmiştir. Sosyalizm, orta sınıfın yok olacağını düşünmüş fakat böyle bir şey gerçekleşmemiştir. Ekonomik bir çöküntünün

¹⁹³Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, "Milliyet Nedir? Ne Değildir?" **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 12, Kasım, 1954, s. 401- 403.

¹⁹⁴Baltacıoğlu, a.g.m., s. 402- 404.

içerisinde olan, burjuva ve işçi sınıfı arasında kalmış orta sınıfın isyanları Almanya ve İtalya’da nasyonalizmi doğurmuştur. O halde Avrupa’da milliyetçilik, sosyalist sınıfın var olma çabasıyla meydana gelmiş bir gerçekliktir. Fakat Türkiye ve daha öncesinde Osmanlı toplumsal yapısı değerlendirildiği takdirde aynı şartların Milliyetçilik anlayışını doğurması beklenemez. Çünkü Türk toplumsal yapısında sınıflar ve bu sınıflar arasında sert çatışmalar olmamıştır. Bu durumda Sosyalizmin ortaya çıkaracağı bir Milliyetçilik anlayışının oluşmasına engeldir. Ayrıştırıcı yani modern anlamda bir Milliyetçilik anlayışı Osmanlı Devleti’nde dış akımların etkisi ile meydana gelen Balkan ayaklanmalarından ötürü ortaya çıkmıştır.¹⁹⁵

Bir ideoloji olarak Kemalizm’in gündeme geldiği, aydınlar arasında yoğun tartışmalara yol açtığı ve böylelikle kavramsal oluşum sürecine girdiği dönem olan 1930’lu yıllar aynı zamanda Türk muhafazakârlığının da oluşum sürecidir.¹⁹⁶ Muhafazakarlık, Cumhuriyet’in erken döneminde, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hilmi Ziya Ülken, Mustafa Şekip Tunç, Yahya Kemâl Beyatlı, Ahmet Hamdi Tanpınar, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Peyami Safa gibi isimlerin yazıları ve eleştirileri ile ortaya çıkmıştır.¹⁹⁷

Muhafazakarlık kavramının “çağdaş” bir “düşünme biçimi” olduğunu söyleyebiliriz.¹⁹⁸ Diğer birçok ideoloji gibi muhafazakarlık da kendiliğinden boş bir ortamda meydana gelmemiştir. Bu ideolojinin ortaya çıkmasına büyük ölçüde değişim karşıtlığı vardır.¹⁹⁹ Muhafazakarlık kavramı salt değişim karşıtlığı olduğu anlamına gelmez. Çünkü muhafazakarlık tek bir tanımla izahı mümkün olmayan ideolojik kavramlar arasındadır. Fransa’da doğan muhafazakarlık anlayışının modernleşmeye karşı, statükocu bir cereyan olduğu iddia edilse de günümüzde, gelişme ve

¹⁹⁵Safa, Peyami, “Avrupa ve Türk Milliyetçileri”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 57/58 Haziran – Temmuz, 1959, S. 47- 49.

¹⁹⁶Yıldız, Aytaç, “Kuruluş Sürecinde Cumhuriyet Muhafazakarlığı: Peyami Safa’nın Kemalizm Yorumu”, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı: 58, Ağustos-Eylül- Ekim, 2011, Ankara, s. 191.

¹⁹⁷Yıldız, a.g.m., s. 192.

¹⁹⁸Yıldırım, Sinan, “Muhafazakarlık ve Türk Muhafazakarlığı Üzerine Peyami Safa”, **Journal of Historical Studies Dergisi**, Sayı: 1, 2003, s. 9

¹⁹⁹Akpolat, Yıldız, “Türk Devrimine Muhafazakâr Kanattan İki Farklı Bakış: Peyami Safa ve Mümtaz Turhan” **Türkiye’de Karşıt Muhafazakarlık Biçimleri: Modern Muhafazakarlıktan Küreselci Değersizleşmeye Sosyoloji Yılığ** 23, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 367.

modernleşmeye karşı bir kavram olmadığı aksine bunlara açık olduğu tezi yaygın olarak kabul görmektedir.

Ülkemizde, kendini demokrat muhafazakar olarak tanımlayan bir partinin iktidar olması, Erken Cumhuriyet döneminde takınılan muhafazakarlık tavrı ile 1950’li yıllarda yansıtılan muhafazakarlık anlayışı arasında farklılıklar oluşturmuştur. Türk Düşüncesi Dergisi yazarları, tek parti ve DP döneminde önde gelen muhafazakar fikir adamları olmuşlardır. Cumhuriyet’in ilanından sonra, devletin milliyetçilik anlayışını benimseyerek Kemalizm’e yakın duran yazarlar 1950’li yıllarda farklı bir portre çizmişlerdir. Peyami Safa’nın Erken Cumhuriyet dönemindeki muhafazakarlık anlayışı ile 1950’den sonraki muhafazakarlık anlayışı oldukça farklılaşmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde Kemalizm’e yakınlık gösterip milliyetçiliği Kemalizm ile temellendirerek hilafetin kaldırılmasını, harf inkılabını, ezanın Türkçe okunmasını desteklemiş, muhafazakarlık ve milliyetçilik anlayışını bu yeni hareketlerin muhafaza edilmesi ile ilişkilendirmiş, Türk toplumunun bu inkılaplar sonuncunda daha milli bir yapıya büründüğünü savunmuştur. “Türk İnkılabına Bakışlar” eserinin birinci baskısında Kemalizm’e yer verirken 1959 yılında düzenlediği ikinci baskısında eserden Kemalizm bölümünü çıkarmıştır. Çünkü Peyami Safa’nın milliyetçilik anlayışı değişmiştir. Cumhuriyet döneminde yapılan inkılapların hayalden ibaret olmadığını savunan Safa, Türk Düşüncesi Dergisi’nde kaleme aldığı yazılarında inkılapları eleştirmiş, tek bir adamın eseri olamayacaklarını, Osmanlı Devleti’nden başlayıp Türkiye Cumhuriyeti’ne sirayet ettiğini yazmıştır.

Peyami Safa’nın dergide kaleme aldığı yazılarından anlaşıldığı üzere yenilik taraftarı bir muhafazakardır. Safa’ya göre muhafazakarlık yeniliği her zaman içinde barındıran, toplumun aktif bir şekilde işleyen kültürel yönlerini muhafaza eden, toplumun tarihi, mili ve kültürel yönleri ile uyumlu yeniliklere açık olan bir kavramdır. Eğer toplumun çürük ve yarar sağlamayan yönlerini içerisinde barındırarak her zaman eskiyi savunsaydı bu durum muhafazakarlık değil, irtica olurdu. Safa’ya göre Türk milleti kendi olarak kalabilmek ve devamlılığını sağlayabilmek için eskiyi muhafaza etmeli yeniye içinde yer açmalıdır.

Türk Düşüncesi Dergisi her meseleye Doğu- Batı sentezi doğrultusunda baktığı gibi muhafazakarlık meselesine de bu perspektiften bakmayı ihmal etmemiştir. Hilmi Ziya

Ülken, bu konu ile alakalı makalelerinde, kültürel muhafazakarlığın Batı’da nasıl gerçekleştiğini açıklamıştır. Ülken’ göre Batı’da kesintisiz bir kültürün olmasının nedeni geleneklerini muhafaza etmesidir. Bu nedenle geleneklere dayanarak var olan Batı kültürü gücünü buradan almaktadır. Doğu kültüründe ise her gelenin tarihi kendinden başlatma isteği, göçler, kesintili değişimler, geçmişle bağlarını kopararak yeniden kurulmaya çalışılması toplumlara gelişme kudreti kazandıramamıştır. Bu açıdan Ülken, Doğu toplumlarının kendilerine karşı gerçekçi bir bakış açısıyla daha bilimsel bir tavır takınmasını zorunlu görür.²⁰⁰

Sonuç itibari ile Asya milletlerinin milliyetçilik anlayışı ile Avrupa milliyetçiliği birbirine karıştırılmaması gereken, tek bir doğrultuda incelenmesi mümkün olmayan hallerdir. Türk milliyetçiliği, ne Çinli ne İtalyan ne Alman ne de Habeşistan milliyetçiliği ile kıyas edilemeyecek hatta Osmanlı’dan bile soyutlanmış yalnızca yüzde yüz Türk’tür. Türk milliyetçiliğini ayakta tutan, var olmasını sağlayan da tamamen Türk olmasıdır.²⁰¹ Genel olarak Türk Düşüncesi Dergisi, asla milli ve manevi değerleri de göz ardı etmemiş her alanda ön plana çıkarmıştır. Dil, din, kültür, gelenek, eğitim gibi birçok alanda Türk kültürüne ait değerlerden vazgeçilmemesi ve her değişimin temeline mutlaka milli kimliğin yerleştirilmesinin gerektiğini vurgulamıştır. Türk milletinin Batılılaşırken muhafaza etmesi gerektiği manevi değerleri vardır.

3.1.2. Marxizm ve Komünizm

Türk Düşüncesi Dergisi Marxizm konusunu ele alan sayılarında, dergi yazarlarının konu ile alakalı yazılarının yanında birçok çeviri makaleye de yer vermiştir. Bu makalelere genel perspektiften bakıldığında, Türk Düşüncesi Dergisi’nin Marksizm’e eleştirel yaklaştığı görülmektedir. Karl Marx, metodunun, kişisel ve somut olayların tahlillerinden çıkarak gerçeğe dayandığı iddiasındadır.

Peyami Safa, “Marxizm Yapısı ve Çürük Temelleri” makalesinde Marxizm’in tarafsız bir şekilde eleştirisini yapmakta olduğunu, Marxizm’in metodunu, ahlakını, tarihi maddecilik anlayışını ve Komünist Beyannamesini ele alarak öne sürülen tezlerini çürütmeye çalışmıştır. Temeli tarihi maddeciliğe dayanan Marxizm, insan toplumlarının

²⁰⁰Ülken, “İçtimai Değişme ve İnkılap”, s. 10- 11.

²⁰¹Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, s. 168- 170.

temelini tamamen ekonomiye dayandırmaktadır. Bu görüşe göre insan toplumlarının hukuki, siyasi, felsefi, topluma ait bütün fikirleri maddi temel üzerine kuruludur. Manevi bütün faaliyetler bu temelden doğmaktadır. Hepsi maddi gerçekliğin arkasında kalmış ve bu gerçekliğin isteği doğrultusunda var olmuştur. Karl Marx’a göre her dönemin manevi değerleri, maddi değerler doğrultusunda şekillenmiş ve ekonomik yapı değiştikçe, manevi değerler de bu doğrultuda değişime uğramıştır. Bunun sebebi ise ekonomik olayların temel yapı, ekonomiden etkilenen süreç ise üst yapıyı belirlemektedir.²⁰²

Peyami Safa, bu görüşün doğruluğunun ispat edilmemesi durumunda Marksist anlayışın çökeceğini söyler. Safa, antropoloji biliminin ilk insanlara ait bulgulara, insan faaliyetlerinin tamamen ekonomiye dayandığına dair hiçbir bilgi sunmadığını savunmuştur. Bu sebeple ona göre üretim faaliyetlerinin, insan şuurunun önüne alınacak bir akide olmasına imkan yoktur. Buradan yola çıkarak Safa, Marx’ın bu görüşünün tamamen hayale dayandığını iddia etmiş ve Marksizm’i kendince çürütmüştür.²⁰³

Karl Marx’ın burjuvazinin egemen olduğu üretim ilişkilerinde proletaryayı oluşturan; çocukların, kadınların, erkeklerin çok düşük ücretlerde karınlarını doyuracak kadar bile ücret almadan, saatlerce, çok kötü şartlarda çalıştıklarını ortaya koymuştur. Ücret esirleri haline gelen insanlar, işten mahvolup yıkıldılar fakat yerlerinin telafi edilmesi o kadar kolaydır ki, hemen yerlerine yenileri bulunur ve israf edilecek kadar çoğalır. Çağdaş dönemin Marksist bakış açısı proletarya devamlı bir şekilde var olması ve bu çileyi çekmesi durumunda endüstrinin gelişebileceğini savunur, proleterlerin Komünist ihtilale kadar var olacağını ve istismar edileceğini düşünür. Fakat Türk Düşüncesi Dergisi’ne göre tarihsel akış Marx’ın tahmini doğrultusunda ilerlemedi. Avrupa ve Amerika’da, endüstrileşmiş medeniyetlerde proletarya neredeyse yok olmak üzeredir. Öyle ki hakları iyileştirilmiş ve burjuvazi gibi yaşayarak onun kadar refah bir hayata sahip olmuşlardır²⁰⁴

Marksist görüşler; *“bir yandan proleterlerin farklı ulusal mücadelelerinde bütün proletaryanın ortak, milliyetten bağımsız çıkarlarını vurgular ve geçerli kılarlar, öte*

²⁰²Safa, Peyami, “Marxizm Yapısı ve Çürük Temelleri”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 54, Mart, 1959, s. 5- 7.

²⁰³Safa, A.G.M., S. 6-7.

²⁰⁴Huxley, Aldoux, “Marx’ın Proletaryası ve İhtilaller”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çeviren: Vecdi Bürün, Cilt: 10, Sayı: 54, Mart, 1959, s. 30- 32.

yandan proletarya ile burjuvazi arasındaki mücadelenin geçtiği çeşitli gelişme aşamalarında her zaman hareketin tümünün çıkarını temsil ederler.”²⁰⁵ Olarak savunur. Türk Düşüncesi Dergi’si ise bu görüşün karşısında durarak kendi fikirlerini kanıtlamak için Nicolos Bardiaeff’in makalelerinden faydalanmıştır. “Marxizm’in İç Çatışmaları” makalesi beş bölümden oluşan bir seri şeklinde yayımlanan Nicolos Bardiaeff’e göre Marx’ın uluslararası proletarya görüşünün doğru olmadığını ikinci Dünya Savaşı göstermiştir. Bütün ülkelerde proletarya olarak nitelendirilen işçi sınıfları birbirlerinin düşmanı olmuşlardır.²⁰⁶

N. Bardiaeff gerçek hayatta Marx’ın sınıflı yapısından değil, işçi gruplarının varlığından söz edilebileceğini savunur. Marxizm bir fikir olarak değerlendirildiğinde görülecektir ki bu fikir cereyanı ortaya atmış olduğu sınıf görüşünün arkasındaki insan gerçeğini görmekten kaçınmakta, insan ve insana ait düşüncelerin temelinde sınıfı görmek istemektedir. Burada sınıftan kasıt ise ekonomik gücü elinde bulunduranlar tarafından sömürülen, Marksistlerin her şeyi onun etrafında açıklamaya çalıştıkları sınıf proletaryadır.²⁰⁷

Bardiaeff’e göre Marxizm’in tarihi felsefesi Yahudi – Hristiyan düşüncesine dayanmakta ve Mesihlik unsurunu Marksizm’de ön plana çıkarmaktadır. Marksizm’de inkılap, dinamizmini Mesihî bir bekleyişten almaktadır. Marksist görüşün her şeyin temeline yerleştirdiği sınıf olan proletaryada inkılap heyecanını yaratan ve kurtuluşa teşvik eden iktisadi belirleyicilik değil, Mesihî bekleyiştir. Onun felsefi unsurunu bu şekilde açıklayan Bardiaeff bir diğer taraftan da onun kendi iç çatışmasını açıklar.²⁰⁸

Marxizm, Türk Düşüncesi Dergisi tarafından en çok topluma ait değerleri reddetmesi ve bir çok akideyi maddi değerlere bağlamasıyla eleştirilirken, bu yönleri ile kendi ahlak anlayışını oluşturmaktadır. Marksistler düşünüldüğü gibi ahlakı tamamen reddetmemektedirler. Onlarında sıkı sıkıya bağlı oldukları, kendilerinin yaratmış olduğu bir ahlak anlayışları var olup, iki esasa dayanmaktadır. Bunlardan birincisi evrensel,

²⁰⁵Marx, Karl – Engels, Friedrich, **Komünist Manifesto**, Çeviren: Nail Satılğan-Tektaş Ağaoğlu, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 42- 53.

²⁰⁶Bardiaeff, Nicolos, “Marksizmin Kendi Kendisiyle Çatışması”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çeviren: M. Feridun Bellisar, Cilt: 6 Sayı: 34, Aralık, 1956, s. 13- 14.

²⁰⁷Bardiaeff, a.g.m., s. 13- 14.

²⁰⁸Bardiaeff, Nicolos, “Marksizmin Kendi Kendisiyle Çatışması III.”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çeviren: M. Feridun Bellisar, Cilt: 6 Sayı: 36, Şubat, 1957, s. 26- 27.

bütün insanlık tarafından kabul edilerek insanlığı bir araya getiren ahlak birliğini reddeder. Marksistlere göre ahlak, egemen güçlerin, devrimcilerin mücadelesini zayıflatmak için başvurdukları bir hiledir. İhtilalci Marxizm'in ahlak anlayışının ikinci kısmı ise, kötülüğün ve karanlığın var olduğu bir dünyada yaşanıldığına inanmakta ve bu kötülüklerle çevrili dünyayla mücadele ederken her türlü yolu mubah görmektedir. Kendi ışıklı, adaletli, ileri görüşlü ülkülerine en önemli misyonu yüklemiştir.²⁰⁹

Marksizm'in ahlak anlayışı, maziye sırt dönüp yaşanılan dönem itibari ile tek bir ahlak anlayışının mümkün olmadığını çünkü hakları istismar edilenler ve bu hakları istismar edenler olmak üzere farklı sınıflar bulunduğunu belirtir. Sınıflı yapının mevcut olduğu toplumlarda tek bir ahlak anlayışının mümkün olmadığını savunurlar. Yani fikirlerini öne sürdükleri dönemde, evrensel ahlak anlayışını kesinlikle kabul etmeyen Marksistler, gelecekte, sosyal inkılapların gerçekleşmesi ve sınıfların ortadan kalkmasıyla insanlık için tek bir ahlak anlayışının olabileceğini öne sürerler.²¹⁰

Marksizm'in ahlak anlayışına göre klasik ahlak hiçbir şekilde değişmez sonsuz ilkelere dayanırken, tarihsel insan ve onun içinde bulunduğu şartlar sürekli değişmektedir. Bu değişimin kaçınılmaz sonucu ahlak anlayışının da değişmesidir. Dönem koşulları göz önüne alındığında, modern toplum koşullarına uygun yeni bir ahlak şarttır. Bu yeni ahlak sınıflı yapıdan oluşan modern toplumun baskısına ve istismarına maruz kalan proletaryanın ahlakı olacaktır. Proletarya ahlakı, ferdiyeti ortadan kaldıran, bütünsel bir bakış açısına sahip insanlığın perspektifinden çıkacaktır.²¹¹

Dergide, Gustave Andre Wetter'in Marksizm'in ahlak anlayışını eleştiren görüşlerine de yer verilir. Buna göre Wetter, Marxizm'in ahlak anlayışının “iktisat” felsefesine dayandığını ve iktisat dışında kalan bütün ideolojilerin iktisada tabi olarak değiştiğini söyler. Sınıflardan oluşan bir toplumda, hakim sınıf kendi ahlak görüşünü diğer insanlara dayatarak var etmeye çalışır. Marksizm, bütün ahlak normlarının sürekli değiştiğini, sınıfların menfaatlerine uygun hale geldiğini bu nedenle burjuvazinin, ahlak

²⁰⁹Bardiaeffer, Nicolos, “Marksizmin Kendi Kendisiyle Çatışması IV.”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çeviren: M. Feridun Bellisar, Cilt: 7 Sayı: 37, Mart, 1957, s. 49.

²¹⁰Bardiaeffer, Nicolos, “Marksizmin Kendi Kendisiyle Çatışması V.”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çeviren: M. Feridun Bellisar, Cilt: 7 Sayı: 38, Nisan, 1957, s. 51.

²¹¹Safa, “Marxizm Yapısı ve Çürük Temelleri”, s.4-5.

ve bilhassa din anlayışındaki görüşlerinin tamamının sahtekarlık ve yalandan ibaret olduğunu göstermeye çalışmıştır.²¹²

Dini anlayış, Marksist perspektife göre diğer ideolojiler gibi toplumlarda iktisadi münasebetler sonucu ortaya çıkmış bir olgudur. Marxizm ele aldığı diğer ideolojileri tamamıyla reddetmezken, dini kesin bir şekilde reddetmiştir. Marx'ın "Din halkın afyonudur," sözü bu kesinliğin kanıtıdır. Hakim güçler, dinde ahirete iman edilmesinden dolayı, din vasıtası ile iman edenleri istismar eder. Allah fikri, insanları daima uyuşturmuş ve zayıflatmıştır. Bu görüşler, Marksistlerin dine karşı takındığı düşmanca tavrı açık bir şekilde göstermektedir.²¹³

Türk Düşüncesi Dergisi'nin muhafazakarlık ve milliyetçilik istikametine ters bir şekilde Marksist görüş, her şeyi ekonomi ve ekonomik faaliyetlere dayandırarak açıklamıştır. Dünya tarihinde, bütün değişimlerin belirleyicisi ekonomiyle ilgili aşamalar olmuştur. Keza ardına sığınılan din, ahlak, doğru gibi kavramlar ancak ekonomik gücü elinde bulunduranlara hizmet ederek işçi sınıfını ezmiştir. Ancak bu doğruların değişmesi şartıyla artık proletarya ezilmeyecek sömüren ve sömürülenlerin çatışması ortadan kalkacaktır. Marksizm'in en çok karşı olduğu hatta savaş açtığı gerçeklik dindir. Herhangi bir dini asla kabul etmeyen Marxizm dinin kendi kendini mahvetmesini, toplumsal etkileşimlerle din anlayışının değişmesini ve zamanla toplumların dinsiz bir hale gelmesini arzulamıştır. Dinler ortadan kalkacak ve proletarya çektiği çilenin sonunda kazanacaktır. Ancak Marksizm'in temelini oluşturan proletarya Marx'ın beklentilerini karşılayamamış, özellikle endüstrileşmiş toplumlarda hakları iyileştirilerek yüksek hayat standartlarına sahip olmuşlardır. Türk Düşüncesi Dergisi'ni Marksizm' bakış açısı ise nettir. Çünkü Türk Düşüncesi için dinsiz bir toplum düşünülemez. İlk sayısından itibaren din meselesine önem vermiş hatta Türkiye'nin kalkınma yollarından biri olarak dini görmüştür. Dergi yazarlarının, muhafazakar bir din anlayışını benimsedikleri göz önüne alındığında Marksizm'i kesinlikle reddettiği görülmektedir.

²¹²Wetter, Gustave Andre, "Proletarya Felsefesi II", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 57- 58, Haziran- Temmuz, 1959, s. 53- 54.

²¹³Wetter, "Proletarya Felsefesi II", s. 54- 55.

“Marx’a göre değer bir şeyin elde edilmesi için sarf edilen işle (zaman) ölçülmelidir.”²¹⁴ Bu görüş sadece nicelik üzerinde durup niteliği reddetmekte, insanı makine gibi görmektedir. Oysa ki insanın bir şahsiyeti vardır. Marxistler, sermaye sahiplerinin iş gücünü ele geçirince işçiden en üst seviyede fayda sağlayıp onun ücretinden keserek kendi kesesine aldığını ileri sürer. Fakat bunu yaparken iş bölümü ve organizasyonu faktörlerini göz ardı etmektedir. Marxistler Mülkiyet sömürenlerin sömürülenler üzerinde baskı kurmak için kullandıkları araçlar olarak görür ve doğada mülkün olmadığını, ilkel toplumlarda her şeyin ortak kullanıldığını savunarak mülkün sonradan insan zekasının haksızlığından meydana geldiğini savunur. Ancak sosyolojik ve antropolojik çalışmalar, insanların eski dönemlerinden beri mülk sahibi olduğu, mülkleri ile beraber gömüldükleri, mülke saldırının cezasının ölüm olduğu toplumların varlığını ortaya koymuştur. Daha ileri bir kertede ise aile gerçekliğini de maddi çıkarlara bağlayarak açıklamışlardır. İnsanların iyi taraflarını gördükleri takdirde bu iyi taraflara, budalalık, gerçekten uzak olmak gibi aşağılayıcı ithamlarda bulunur.²¹⁵

Türk Düşüncesi Dergisi’nin, ana istikametine zıt bir perspektif olan komünizm, dergi yazarları için, özel sayı çıkartacak kadar da önemli bir meseledir. 54/55. sayılarında özel olarak bu konuyu ele alan dergi kadrosu, Marxizm konusunun esaslarını açıklayarak komünizmi aydınlatmayı hedeflemişlerdir.

Derginin komünizm II. sayısında, Komünist ideolojinin tarihi felsefesinden, yani tarihsel bağlamda komünizmin topluma ne zaman ve hangi aşamalar doğrultusunda teşekkül ettiğinden bahsedilmektedir. Komünizm en ilkel şekli şuurdan yoksun, doğanın kendisi için sundukları ile yetinen, sınıfsız, içgüdü ile hareket eden fakat bir süre sonra içgüdüleri değişerek alet kullanmaya başlayan, ancak buna rağmen, ırk ve toplulukların oluşmadığı insan devrine dayandırmaktadır. Marxizm bu toplulukları cemiyet, ana hakimiyet devri ve baba hakimiyet devri olmak üzere üçe ayırıyor. Baba hakimiyet devri Marksizm’in ayrımını yapmış olduğu ikinci cemiyet şekline tekamül ederken, derebeylik üçüncü şekline denk gelmektedir. Marksist anlayışa göre bu toplumların ortak özelliği sömüren ve sömürülenler olmak üzere iki kanattan oluşmasıdır. 16. yüz yıldan itibaren bu cemiyet şekillerinden dördüncüsü olan kapitalizme geçilmektedir. En nihayetinde

²¹⁴Ülken, “Tarihi Maddeciliği Reddiye II”, s.30.

²¹⁵Ülken, a.g.m., s.30 – 32.

kapitalizmde de, proletaryayı sömüren burjuvazi sınıflarının olduğunu vurgulayan Marksizm, bu iki sınıf arasında yaşanan çatışmanın beşinci cemiyet şekli olan komünizmi kesin bir şekilde ortaya çıkardığını iddia eder.²¹⁶

Komünist Manifesto’da açıklandığı üzere, komünist devriminin gerçekleşmesi için özel mülkiyetin ortadan kalması gerekmektedir. Yani komünistlerin isteği özel mülkiyetin kaldırılmasıdır. Özel Mülkiyet kaldırılacak ve böylelikle burjuvazi işçileri boyunduruğu altına alamayacaktır. Çünkü özel mülkiyetin kaldırılması, mülkiyeti, toplumsal mülkiyete dönüştürmeyecek, ona toplumsal bir nitelik kazandıracak ve sınıf niteliğini kaybettirecektir. Komünizm ile birlikte işçiler daha iyi hayat standartlarına sahip olacaklardır. Fakat tarih boyunca toplumlar birçok değişim geçirmelerine rağmen sömüren ve sömürülenlerin mücadelesini ortadan kaldırmamıştır. O halde, değişmesi yerine tamamıyla ortadan kaldırılması gereken din, ahlak ve doğrular vardır. Komünizm tam olarak bunu amaçlamakta, yüz yıllar boyu değişerek de olsa devamlılığını sürdürmüş olan bu doğruları ortadan kaldırmak istemektedir.²¹⁷ Komünistlerin bu hür görüşleri Türk Düşüncesi Dergisi’nin ana istikametine son derece zıt bir tavidir.

Dergi Komünizme karşı bakış açısını desteklemek amacı ile “komünizm ve Tenkitleri” makalesine komünizm özel sayısında yer vermiştir. Albert Einstein, Renon, Werner Zombart, Albert Camus, Maulnier gibi isimlerin eserlerinden alınan parçalar vasıtasıyla Komünizme karşı yaptıkları eleştirileri desteklemişlerdir. Einstein, Kapitalizmi siyasi ve sosyal sorunlarda günah keçisi ilan edip sosyalizmin gerçekleşmesi durumunda bütün sorunların ortadan kalkacağını söylemenin hata olduğunu belirtirken, bu tarz fikirlerin diğer fikirlere tolerans göstermemesi gibi katı bir tavra sahip olması sebebiyle, insanlığa faydasız bir hal aldığını söyler.²¹⁸

Maulnier, Marx’ın tarihi maddecilik görüşünü, sınıfların taleplerine göre istediği kalıba soktuğunu hatta ihtiyaçları doğrultusunda bu sınıflara kalıplar belirlediğini ve işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda bir sese sahip olduğunu söylüyor. Böylelikle Marxizm

²¹⁶Wetter, Gustave Andrew, “Proletarya Felsefesi”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 11, Nisan, 1959, s. 14-15.

²¹⁷ Marx- Engels, a.g.e., s. 50- 60.

²¹⁸ Einstein, Albert, Komünizm ve Tenkitleri içinde, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 54, Mart, 1959, s. 9.

bir sınıfın emirleri altına girmiş ve bilimsel bir açıklama olmaktan çıkmıştır.²¹⁹ Renon, Komünizmi delilik olarak görürken,²²⁰ Werner Zombart tarihi maddeciliği, Marx'ın hayal ürünü olarak değerlendirmiş,²²¹ Albert Camus ise maddi değerlerin insanların hareketlerinde önemli bir yere sahip olduğunu vurgularken, ayaklanmaların tek sebebi olarak görülemeyeceğini de eklemiştir.²²²

Peyami Safa ve derginin diğer yazarlarına göre Marx komünist ihtilalinin en gelişmiş sanayi ülkelerinde meydana geleceğini düşünürken yanılığa düşmüştür. Bu yanılığın örneği ise Rusya'da komünizme benzer bir devrimin meydana geldiği dönemdir. O dönemde Rusya sanayide geri kalmış bir ülke olarak Marksist çerçevenin beklediği gelişimi göstermemiştir. Ayrıca Safa'ya göre Amerika ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin parlamentolarında komünistlere yer olmadığı, bu ülkelerde komünist partilerin, işçi ve köylülerden oy almadığının görülmesi de Marx'ın komünizm ihtilali ile ilgili beklentilerinin dayanaksız olduğunu gösterir. ²²³

Türk Düşüncesi Dergisi'nin komünizm sayısında "Komünizm Dünyada Kaybediyor" adlı makalesine yer verilen Sami Kohen de Peyami Safa'yı destekler nitelikteki satırları komünistlerin ilerledikleri ve güç kazandıkları tezini çürütmek amacıyla kaleme almıştır. Kohen, komünizmin Ortadoğu, Asya ve Afrika gibi bölgelerde giriştiği hareketlerde başarısız olmasını, Fransa'da, Avusturya'da eski imajını koruyamamasını, Batı Avrupa'da komünist partilerin yasa dışı ilan edilmesini güç kaybetmesi olarak yorumlamıştır. Macar ihtilalinden sonra Batı Avrupa'da, komünizm bir gerileme evresine girmiş eski komünistler bile komünist ideolojiye cephe almışlardır. Yugoslavya'da dahi komünist sisteme karşı, zıt bir tavır sergileyenler olmuştur. Birleşik Amerika'da Komünist Partisi kanun dışı edilmiş, halkın büyük bir çoğunluğu diktatörlere olduğu kadar komünizme karşı da tavır almışlardır. Orta Doğu'da İngiltere ve Fransa'nın çekilmesinin ardından oluşan boşluğa yerleşmek isteyen komünistler, bütün kirli oyunlara rağmen başarılı olamamış ve Orta Doğu bölgesinde gerilemeye mahkum olmuşlardır.

²¹⁹ Maulnier, Thierry, Komünizm ve Tenkitleri içinde, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 54, Mart, 1959, s. 11.

²²⁰ Renon, Komünizm ve Tenkitleri içinde, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 54, Mart, 1959, s. 9.

²²¹ Zombart, Werner, Komünizm ve Tenkitleri içinde, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 54, Mart, 1959, s. 10.

²²² Camus, Albert, Komünizm ve Tenkitleri içinde, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 54, Mart, 1959, s. 10- 11.

²²³ Safa, "Marxizm Yapısı ve Çürük Temelleri", s. 8.

Asya ve Afrika’da insanların milliyetçilik duygularını sömürerek hedeflerine ulaşmak isteseler de bu çabaları boşa çıkmış ve başarı elde edememişlerdir.²²⁴

Komünizme giydirilmek istenen kılıf kabına uymamış ve komünizmin halk tarafından benimsenmemiştir. Marksizm’in gözde sınıfı olan proleterlerin hazırladığı ayaklanmalar bütün dünyaya göstermiştir. *“Doğu Almanya’da 1953’te, keza 1953’te Çekoslovakya’daki Pilsen şehrinde, Mart 1956’da Tiflis’te cereyan eden isyanlar ve bilhassa 1956 sonbaharında patlak veren Macar ve Polonya ihtilalleri, Komünist memleketlerde, komünizme karşı umumi hissiyatın derecesi hakkında bir fikir vermiştir.”*²²⁵

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Sovyet Rusya’nın Türkiye ve Yunanistan’a takınacağı tavır merak konusu olmuştur. Sovyet Rusya, Yunanistan’ın Osmanlı’ya karşı ayaklanmalarını ve EOKA’nın önceki hali Eterya’yı destekleyerek İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra Yunanistan’da komünist ayaklanmaların ortaya çıkmasına destek vermiştir. Bunların neticesinde komünistler Yunanistan’da parti olarak kalacak ve gerektiğinde Rusya adına devreye girecek piyonlar olarak devamlılığını sürdürmüşlerdir.²²⁶

Sovyetler Birliği Avrupa’da dengeli bir şekilde güç sahibi olduktan sonra kendi jeopolitik gücü üzerinde yoğunlaşmış, Almanya ve Japonya tarafından engellenmiş bir haldeyken çıkış yolu olarak Türkiye gibi sağlam bir bekçiyi zayıflatmak ve kendini rahata kavuşturacak sıcak denizlere inmek istemiştir. Bu emeli için eline fırsatlar geçirmiş olsa da Türkiye için bir tehlike olarak görülen komünizm, Türk milletinin benliğine, değerlerine, geleneklerine, jeopolitik konumuna bakılarak denilebilir ki Türk milleti tasavvuru için asla uygun değildir.²²⁷

Sonuç olarak komünizm meselesi özellikle Soğuk Savaş dönemi ve Türkiye için bir tehdit olması sebebiyle Türk Düşüncesi Dergisi için önemli bir konu haline gelmiştir.. Züleyha Münif’in tercüme ettiği “Cayan Komünistler” makalesinde Amerika ve

²²⁴ Kohen, Sami, “Komünizm Dünyada Kaybediyor”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 54, Mart, 1959, s. 15- 16.

²²⁵ Kohen, a.g.m., s. 18.

²²⁶ Bürün, Vecdi, “Türkiye’de Komünizm”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 54, Mart, 1959, s. 38.

²²⁷ Bürün, a.g.m., s. 38- 40.

Avrupa’da komünizme yönelen fakat daha sonra ayrılan, Arthur Koestler, Ignazio Silone, Stephen Spender, Richard Wright, Louis Fisgher gibi isimlerin ayrılma sebeplerine yer verilmiştir. “Marx’ın Proletaryası ve İhtilaller” makalesi ile Aldoux Huxley Marx’ın teorisini yalanlamış ve çağdaş Marksizm’in proletaryanın komünist devleti kurulana dek var olacağı görüşünün heyelana uğradığını, gelişmiş devletlerde proletaryanın artık sefalet içinde yaşamadığını öne sürmüştür. Vecdi Bürün tarafından hazırlanan “Türkiye’de Komünizm” makalesinde, Atatürk ve komünizm konusuna değinilmiş, Mustafa Kemal Atatürk’ün Nazım Hikmet’e karşı sert bir cephe aldığını hatta onu lanetlediğini örneklerle açıklamıştır. Aynı zamanda bir komünistin nasıl teşhis edileceği, komünist öğretmenlere karşı çok dikkatli olunması gerektiğini de detaylıca kaleme almıştır. Necip Fazıl Kısakürek “Komünizma ve Materyalizma” başlıklı makalesinde komünizmin tüm girişimlerine karşı Türkiye’ye tam manasıyla yerleşemediğini açıklamıştır.

Sonuç olarak dergi yazarları Türk Düşüncesi Dergisi’nin en uzak olduğu ideoloji olan komünizm meselesine 54/55. sayılarında özel olarak yer vermişlerdir. Dergi, sayıyı çıkarma amacını “Bu Sayıyı Takdim” makalesinde, solculuk deryasına kapılmış gençleri, komünizm canavarının pençesine düşmekten kurtarmak olarak açıklamıştır. Dergi, komünizmden korunmanın yollarından biri olarak mantık hatalarını, avlama ve ayartma metotlarına dikkat çekmek olarak belirtmiştir. Yayın hayatı boyunca bir meseleye iki sayı birden ayıran derginin 55. sayısında ele alınan makaleler 54. sayıda ele alınan konular ve hususlarla paralellik göstermektedir. İki sayıda da öne çıkan mesele komünizm karşıtlığıdır.

3.1.3. Masonluk

Türk Düşüncesi Dergisi masonluk sayısında, yazarlarının kendi makalelerinden çok tercüme yazılara yer vermiştir. Masonluğun tarihçesi, yayılımı ve iç dinamikleri hakkında bilgi veren dergi, sayıyı takdim kısmında bu meseleye tarafsız bir şekilde yaklaşacağını vurgular.

Masonluk hakkında türlü rivayet ve efsanelerin konuşulduğu bir oluşumdur. Son iki yüz yılı aydınlık bir biçimde bilinirken geçmişi hakkında net bilgilere ulaşılmasında zorluklar yaşanmaktadır. Son araştırmalar, masonluk teşkilatının Orta çağ İngiltere’sine

dayanmakta olduğunu, duvar işçileri ve katedraller vasıtasıyla kurulduğunu, daha sonraki dönemlerde üye sayısını sabit tutabildiği farklı meslek mensuplarının yeni mason locaları kurdukları bilinmektedir.²²⁸

Amerikan Ansiklopedilerine göre Adem ve Havva zamanında başlamış, ataerkil dönemlerde ortaya çıkmış, Hz. Süleyman'ın mabedi kendisine beşik olmuş, Haçlı Seferleri sırasında yayılmış, Orta Çağ'daki zanaatkarlar ve inşaat ustaları bu oluşumun esasını meydana getirmiştir. Bir başka düşünce, 15. 16 yüz yıllar arasında İngiltere'de ki mücadelelerin doğmasına sebep olduğunu bir diğeri ise Rev. James Anderson D.D. ve Rev John Theophilus Desaguliers L.L.D.F.R. S. isimli iki din adamı ve 1717'de onlarla ortak bir amaçta birleşen din adamlarının ortaya çıkardığını savunur. Ancak bu görüşlerde devamlılık yoktur.²²⁹ Alman Ansiklopedileri de Masonluk teşkilatının nerede ortaya çıktığına dair bir tarih olmamasının nedenini Mason ayinlerinin gizli tutulmasına bağlamış, ilk 4 mabedin Masonların üstadı sayılan A. Sayer emrinde 1717 tarihinde Londra'da kurulduğunu ve ilk büyük locanın 1723'e açıldığını yazmıştır.²³⁰

Son yüzyıllarda insanlık maddiyatçı, kendi çıkarlarını gözetken, çekinmeden en yakınıni dolandıran, yiyen, içen, çiftleşen bir hal almıştır. İyi bir hayat diye tabir edilen; iyi yemekler yemek, iyi arabalara binmek ve zevk içinde yaşamaktan ibaret hale gelmiştir. İnsanoğlu böyle derin ve anlamsız bir kuyuya düşmüştür. Masonluk İnsanlığı bu kuyudan çıkaracak olan düşünce ve düşünme biçimidir. Masonlar için düşünce ve akıl etme, alemde görünmeyeni meydana çıkarmaya hizmet eden bir araçtır. Hayatın her alanda sonsuz ve genel olduğunu idrak eden, hayatın bedeni değil ruhu iyileştiren zevklerini bilen kişilerin Batı'nın maddiyatçılığına kanmasına imkan yoktur.²³¹ İşte masonluğun amacı, hakikat, insan sevgisi, sabır, nefis kontrolünü aşılmasıdır. Kendilerini tek bir babanın oğlu olarak gören masonlar, hümanist bir anlayış benimseyerek aşırı olan her hal ile mücadele ederler. Toplumsal adalet çerçevesinde birlikte yaşamayı hedefleyen

²²⁸Özcan, Azmi, "Masonluk" **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV İslam Ansiklopedisi)**, Cilt: 28, Ankara, 2003, s. 95 – 99.

²²⁹"Amerika Ansiklopedilerinde Masonluk" **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çeviren: Züleyha Münif, Cilt: 11, Sayı: 60- 61, Eylül - Ekim, 1959, s. 2- 3.

²³⁰"Alman Ansiklopedilerinde Masonluk", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çeviren: Ali Said Yüksel, Cilt: 11, Sayı: 60- 61, Eylül - Ekim, 1959, s. 10 -11.

²³¹Dunnet, A. V., "Masonluk İdeali" **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 60 -61, Eylül – Ekim, 1959, s. 17- 20.

masonlar, localarda hiçbir siyasi ve dini konuşmaya müsaade etmez, üyelerinin bireysel olarak siyasi faaliyetlerde bulunmalarını kendi tercihlerine bırakır.²³²

17. yüzyılın sonlarında oldukça fazla üye sayısına ulaşan masonluk teşkilatına üye olmanın belli ritüellerle gerçekleşmesi, bu teşkilatın kendine tarihi bir temel oluşturma isteğinden kaynaklanmaktadır. Yeni mason üyeleri Remzi tekriz törenine katılmaktadır. Bu tören ile kişiden beklenen geçmişte sahip olduğu benliğini bir kenara bırakması, olduğu kişilikten farklı bir kişiliğe dönüşmesidir. Kısacası tekriz ile masonluk, üyesini yeni bir adama dönüştürür. Ancak ritüellerin gerçekleştirilmesi, kişiyi Mason yapmaz. Çünkü Masonluk bir düşünce biçimi olan Masonluğun ruhunu anlamak ve kavramak gerekmektedir.²³³

Masonluk, üyelerinden resmen ikinci kez dünyayı gelmiş olmayı beklerken, üyelerine adeta papağan gibi aynı şeyleri tekrarlatan bir oluşum değildir. Herkesin mason olmadan önce sahip olduğu Allah'ı kavrayış şekli vardır ve bu şeklin değiştirilmesi istenmez. Yani mason üyesi kendi imanını asla değiştirmez. Fakat yeni üye, kamil bir birader (mason üyesi olarak kabul edilen kişi) olmak için, her türlü fikri dinlemeli, kendine zıt olsa bile olgunlukla karşılamalı, muhakeme etmeli ve araştırmalıdır. Masonluk, maddeciliğin esaretinden kurtulmak isteyenlere, kurtuluş ve yücelik yolunu göstermektedir.²³⁴

Bu doğrultuda masonluk üyelerinden hakikati arayarak bulmasını ister. Yani insanların, tarifi mümkün olmayan bir şeyi aramalarını ve o güzelliği bulmalarını bekler. Bu meseleyi biraz daha açacak olursak, masonluk insan üstü bir varlık yani bir “Tanrı” yaratmak gerektiğini vurgular. Bu yaratılan Tanrı masonları daima iyiliğe ve güzelliğe sevk edecek ve masonluk aradığı mükemmel masonu yaratmış olacaktır. Onlar dindarlar gibi Tanrının, ruhu yarattığını değil, bizzat ruhun Allah olduğunu düşünürler. Böylelikle mefkuresi iyilik olan herkes az çok Allah'ı bulabilir. Kurulduğu zamandan beri adalet isteyenlerin içerisinde bulunmak istediği bu oluşumda herkes kişisel mefkuresini görebilir ve masonluğun gösterdiği doğrultuda çalışabilir. Ancak zamanla iş adamlarının,

²³²“Alman Ansiklopedilerinde Masonluk”, s. 9.

²³³Dunnet, a.g.m., s. 18- 19.

²³⁴Dunnet, a.g.m., 19- 21.

siyasilerin dikkatini çeken bu oluşuma saf emelleri için dahil olanlar hükümetle iç içe girdiklerinde saf amaçlarını unutmuş ve siyasetin ihtirasına kapılmıştır.²³⁵

Türk Düşüncesi Dergisinde “Türkiye’de Masonluk” başlığı ile ele alınan makalede kısaca, bu oluşumun Türkiye’deki haline değinilmiştir. Türkiye’de masonluğun var olduğu ve yasak olmadığını söylenirken ne zaman ve nasıl Türkiye’ye girdiği hakkında en ufak bir bilgi yoktur. Türk milletinin geçmişte birçok milletle temasta bulunduğu bilinmekte ve bu durumu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ne zaman ve nasıl geldiği bilinmediği gibi ilk kez hangi şehirde ortaya çıktığı da kayıp bir bilgidir. Masonluktan nasiplenmek isteyenler derginin yayımlandığı 1950’li yıllardan yaklaşık 70 sene önce bir masonluk teşkilatı kurma girişiminde bulunmuştur. İkinci kez ise, Meşrutiyetin ilanından hemen sonra 1909’da bulunulmuştur. 1959’da Türkiye’de bulunan masonluk teşkilatı gizli olmamakla birlikte kendilerini devlete “Türk Yükselme Cemiyeti” olarak tanıtmıştır. Türkiye’de bulunan masonlar farklı ülkelerde toplanan Mason toplantılarına katılmış ve 1958 yılında İstanbul’da yapılan masonluk toplantısına farklı ülkelerden Masonlar gelmişlerdir.²³⁶

Meselenin başında da yazdığımız gibi dergi, bu sayıda tarafsız bir tavır takınacağını belirtmiştir. Ancak sayının ilerleyen sayfalarında masonluğa karşı zıt bir çizgide olduklarını gösteren yazılara yer verilmiştir. Türkiye’deki masonların reisi, Doktor M. Kemal isimli bir kişinin Atatürk ile mülakatı dergide yayımlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, M. Kemal’in, onu masonların reisi gibi göstermeye çalışmasına şiddetle karşı çıkmış ve böyle bir oluşumun içerisinde asla olmayacağını dile getirmiştir. Buna ek olarak masonluğun Türkiye için hiçbir faydası olmadığını, yabancı ilkelerin meydana getirdiği bir oluşum olduğunu açıklamıştır. Türk Düşüncesi Dergisi, Doktor M. Kemal’in bu mülakatı yeterince açıklamadığını, mülakata katılan Demokrat Parti mensubu Köprülü Fuat ve Millet Partisi lideri Hikmet Bayur’un bu konuyu etraflıca açıklaması gerektiğini savunmuştur.²³⁷

²³⁵Dunnet, a.g.m., s. 18- 23.

²³⁶Bürün, Vecdi, “Türkiye’de Masonluk”, **Türk düşüncesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 60 -61, Eylül – Ekim, 1959, s. 26- 28.

²³⁷Atatürk ve Masonluk”, **Türk düşüncesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 60 -61, Eylül – Ekim, 1959, s. 30- 33.

Masonluk, Türkiye’de 1909 yılında meydana gelmiş olsa da locaları 1935 yılında Atatürk tarafından kapatılmış ve bütün varlıkları halk evlerine bağışlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk’ün zararlı olarak nitelendirdiği bu oluşum “Türkiye Mason Derneği” olarak tekrar kurulmuştur. Türk Düşüncesi Dergisi ise bu oluşumun tekrar kurulmasına karşılık tepkisini Atatürkçülere hesap sorarak ortaya koymuştur. Ulus gazetesinin yazarlarını bu konu hakkında sessizliğe bürünmesi, masonların Atatürk’ün masonluk hakkındaki düşüncelerini yok saymasını neden görmezden geldiklerini, Atatürk ilkelerini neden korumadıklarını sorarak hepsini sözde Atatürkçü olarak itham etmiştir. Bu durum ise Türk Düşüncesi’nin masonluğa karşı eleştirel yaklaştığını gözler önüne sermektedir.

238

Vecdi Bürün’ün düzenlediği “Türkiye’de Masonluk” makalesine göre Türkiye’de de bu oluşum vardır. Ancak, ne zaman ve nasıl Türkiye’ye girmiş olduğu hakkına herhangi bir bilgi mukabil değildir. “Atatürk ve Masonluk” ve “Atatürk Masonluğu Neden İlga Etti?” makalelerinde Atatürk ve Masonluk ilişkisine değinilmiş, Atatürk’ün bizatihi kendisiyle gerçekleştirilen bir mülakata yer verilmiştir. İbnutayyar Semahaddin Cem, ise “Masonluk Hakkında Düşünceler” makalesi ile masonluk oluşumu hakkında öne sürülen farklı düşüncelere yer vererek masonluğun ilk nerede çıktığına dair birkaç görüşü kaleme almıştır.

Sonuç olarak Türk Düşüncesi Dergisi’nin 60. sayısında ele alınan masonluk, Orta çağdan beri insanlığın merak ettiği konulardan biridir. Bu konu hakkında doğru ve yanlış bir çok tez öne sürülmüştür. Derginin bu konuyu ele alma amacı Masonluk meselesini tarafsız bir şekilde açıklamaktır. “Amerikan Ansiklopedisine Göre Masonluk”, “Alman Ansiklopedisine Göre Masonluk”, “Fransız Ansiklopedisine Göre Masonluk” gibi makalelerle farklı ve güvenilir kaynaklardan masonluğun ne olduğunu açıklamaya dair bölümler alınarak dergide yayınlanmıştır. “Masonluk İdeali” makalesi ile masonluk; eşyanın, insanın, kanunun, doğanın, geçmişin ve geleceğin sırrını bilen akıllı insanların bir araya getiren ideal olarak görülmektedir. Ancak Mason biraderler bu ideale erişememiştir.

²³⁸“Atatürk ve Masonluk”, s. 33.

3.2.Kıbrıs

Türk Düşüncesi Dergisi, Kıbrıs sorunu ile ilgili de özel bir sayı, dosya yapmıştır. Dergiye göre; her Türk gencinin, Kıbrıs'ın neden Türkiye'ye iade edilmesi gerektiğini öğrenmesi için Türk Düşüncesi Dergisi'nin bu sayısını ehemmiyetle okuması gerekmektedir. Bu sayıda, genç şairlerin Kıbrıs şiirlerine, Peyami Safa'nın Milliyet gazetesinde çıkan yazılarına, tarihi bir hitabeye yer verilmiştir.

Sayı, Peyami Safa'nın, "Kıbrıs, Yine Kıbrıs, Daima Kıbrıs!" başlığı altında toplanan yazıları ile başlamaktadır. Kıbrıs, tarihi, coğrafyası, milleti ile ele alındığında Yunanistan ile hiçbir alakası olmayan halis Türk topraklarıdır. Sahillerimize 60 mil uzaklıkta, arazilerinin yarısından fazlası Türklere ait, asırlarca Türk idaresinde yaşamış, içerisindeki Rumların, Yunanistan ile hiç bağı olmamış, Türk ırkına mensup olanların sayısı Rumlardan fazla olan Kıbrıs, Türkiye hinterlandı içerisinde. Kıbrıs'ın Türk olduğunu anlamayanlara anlatmak için kadın, erkek, yaşlı, genç partili, partisiz her kesimden Türkler, Türkiye gazetelerine, bizatihi Safa'nın kendisine, Amerika'ya telefon yağdırarak sınıksız bir birliktelik kurmuşlardır. Türk milleti Kıbrıs'ın yalnız Türk olduğunu tüm dünyaya göstermek için kanının son damlasına kadar savaşmaya hazır bir millettir.²³⁹

Türk Düşüncesi Dergisi bu sayıyı yayımlarken, Kıbrıs'taki İngiliz ve Amerikalılar Kıbrıs Türklerinin boyunduruk altına gireceğini, asla silah kullanamadıklarını düşünüyordu. Türk milletinin hissiz bir şekilde teslim olacağını düşünen İngiltere'yi, Kıbrıs üzerindeki kötü politikalara sürükleyen bu yaklaşımı olmuştur. Çünkü Türk milleti hiçbir zaman boyunduruk altında kalmamıştır. Elleri makinalı silahları olanlara karşı, silahlı bir şekilde de olsa dahi istikballerini kazanabilecek bir kudrete sahiptir. Yaşlı kadınlar, erkekler, evlatlarıyla birlikte savaşacak yine de istiklalinden vazgeçmeyecektir.²⁴⁰

Selim Sarper, Yunanistan, Kıbrıs'ı sahte bir dava haline getirerek BM'ye bildirdikten sonra , 24 Eylül 1954'de genel kurul toplantısında baş delege olarak yaptığı

²³⁹Safa, Peyami, "Kıbrıs, Yine Kıbrıs, Daima Kıbrıs!" **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 8/9, Sayı: 48/49, Şubat- Mart, 1958, s. 3-4.

²⁴⁰Coşar, Ömer Sami, "Kıbrıs'ta Türk Azmi", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cil:8/9,Sayı: 48/49, Şubat- Mart, 1958, s. 21- 24.

konuşma ile Yunanistan'ın Kıbrıs ile hiçbir bağı olmadığını BM'ye anlatmıştır. Sarper, Yunanistan, Kıbrıs halkı kendi kaderini kendi tayin etsin tezi ile Kıbrıs'ın Yunanistan'a ait olması tezini birbirine karıştırdığını düşünmektedir. Kıbrıs halkı kendi geleceği hakkında söz sahibi olması istenirken, Yunanistan hükümet reisi tarafından “Kıbrıs Yunanistan'ın bizatihi kendisidir,” denilmektedir. Fakat tarihi, coğrafi, iktisadi, manada bu durum söz konusu değildir.²⁴¹

Yaklaşık beş yüz bin kişilik bir nüfusa sahip olan adada, yüz bin Türk ve o bin farklı ırklara mensup on bin kadar yaşamaktadır. Üç yüz bini Rum olan ve Kıbrıs adasına özgü bir lehçe ile Rumca konuşan bu halkın yine Yunanistan ile hiçbir alakası bulunmamaktadır. Bu halk, tarihçilerin Akdeniz olarak nitelendirdikleri, dil ve din özgürlüklerini Türk idaresine borçludurlar. 1571 yılında II. Selim Kıbrıs adasına girdiği zaman adada var olan Latin işgali, bu halkın kendi dillerini konuşmalarını yasaklamış ve Ortodoks kilisesini kapatmıştır. II. Selim'in ölümünün ardından oğlu üçüncü Murat, Ortodoks kiliselerini açmış ve Rahiplerin halka Rumca öğretmesine olanak tanımıştır. Bununla birlikte adada on binden fazla Türk Osmanlı Devleti'nin adadaki hakimiyeti için, eski zamanlarda adaya sevk edilmiş ve hala Türk kültür geleneklerini yaşatmakta olan ırki ve örfi anlamda öz Türk olan bir topluluk devamlılığını sürdürmektedir. Ayrıca Kıbrıs'ta yaşayan halk, adanın Yunanistan'a ait olması durumunda Yunan Krallığının, adada yaşayanlara iktisadi açıdan yetmeyeceğini bilmektedir. Bu nedenle bankalardaki paralarını yabancı devletlerin bankalarına yatırmaktadır.²⁴²

Adanın Yunan egemenliği altına girmesi için yapılanlar, bir çok dış ideoloji ve politik temellere dayanmaktadır. Enosis'i Kıbrıs Komünist Partisi, Moskova'nın emirleri doğrultusunda desteklemektedir. Zira bir toplumda bütünlüğü ortadan kaldırmak, huzursuzluk yaratmak, halk arasına fesat tohumları serpmek komünist taktiği olarak değerlendirilebilmektedir. Kıbrıs adası komünizme karşı, sadece Türkiye ve İngiltere için değil bütün Batı dünyası için önemli bir üs konumundadır.²⁴³

²⁴¹ Sarper, Selim, “Yunanistan'ın Kıbrısımızla Alakası Yoktur.” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cil:8/9,Sayı: 48/49, Şubat- Mart, 1958, s.30- 32.

²⁴² Sarper, a.g.m., s.32- 33.

²⁴³ Toktekin, Füzuan H., “Jeolojinin ve Tarihin Işığında Kıbrıs” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cil:8/9, Sayı: 48/49, Şubat- Mart, 1958, s.80- 81.

Kıbrıs meselesi ele alındığında görülecektir ki, Kıbrıs Türkiye'nin güvenliği, adada yaşayan halkın geleceğini tayin edecek önemli bir meseledir. Kıbrıs tarihi, coğrafyası ve insan olmaya dair diğer bütün vasıfları ile Yunan olmamıştır. Yukarıda belirtilen bütün etkenler göz önüne alındığında Türk Düşüncesi Dergisi, Kıbrıs'ın Türkleri iadesi için ayrı ayrı ve güçlü sebepler olarak ortaya sürülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DÜŞÜNCESİ DERGİSİ'İ FELSEFE VE TASAVVUFA YAKLAŞIMI

4.1. Türk Düşüncesi Dergisinde Felsefe

Bu bölümde Egzistansiyalizm, Bergsonculuk ve Materyalizm konuları ele alınacaktır. Egzistansiyalizm, dergide Peyami Safa tarafından açıklanan, bazı yönlerine eleştirel bir şekilde yaklaşılan bir akımdır. Bergsonculuk ise mistik yönü ile Türk Düşüncesi Dergisi'nin kendine yakın gördüğü bir akımdır. 1950'li yıllarda Türkiye'de öne çıkan bilim anlayışı mistisizmdir. Bu nedenle dergi Bergson'un metafizik görüşüne önem verir. Dönem itibari ile bilimsel çalışmalarda mistik havan sezilirken, bu çalışmaların anti-Marksist olmaları kaçınılmazdır. Bu nedenle, bu bölümde Bergsonculuk ve Materyalizm meselelerini Türk Düşüncesi Dergisi perspektifinden açıklayacağız.

4.1.1. Egzistansiyalizm

Kelime olarak yeni bir kavram olmasına karşılık düşünce biçimi olarak eski medeniyetlere, Sokrates'e kadar dayandığı öne sürülmektedir. Peyami Safa, existentialisme kelimesini “existence” ve “essence” olmak üzere ikiye ayırarak inceler. “Essence” insanın veya eşyanın fiziksel varlığını temsil etmekte yani eşyayı ve insanı oluşturan özelliklerin genel varlığı anlamındadır. “Existence” ise kişinin zaman içindeki varlığı, özgür bir şekilde seçimlerde bulunarak kendi yaşam koşullarını oluşturmaktır. 19. yüzyılda Almanya'da ortaya çıkarak Husserl'in fenomenoloji ekolünde kendini devam ettiren bu akım dinci ve Allahsız existentialisme olarak ikiye ayrılır. Dinci kolunda Jaspers, F. Gabriel Marcel , E. Mounier'nin, Solovief ve Berdiaeff, Scheler Landsberg, Bergson, Peguy yer almaktadır. Allahsız kolu ise Nietzsche'den başlayarak Heidegger ve Jean- Paul Satre ile devam eder. Safa'ya göre egzistansiyalizm, insana hakikati maddede veya genel fikirlerde değil de kendi içinde arayan bir zihniyettir. İlk çağlardan beri ortaya çıkan bu fikir akımı, 20. yüzyılda Fransız metafizikçisi Gabriel Marcel ile dinci bir felsefi anlayış halinde ortaya çıkmıştır. Daha sonra Satre ve arkadaşlarına sistemli bir şekilde yayılmıştır.²⁴⁴

²⁴⁴Safa, Peyami, “Egzistansiyalizm”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 34, Aralık, 1956, s. 2- 5.

Dini temele alan görüş, Allah'ın emirlerini seçmenin insanı iyiye ve doğruya götüreceğini savunurken, Allahsız olarak tanımlanan tarafı ise bu konuda karmaşık bir hal içerisinde. Çünkü onlara göre existence (insanın fiziki varlığı) essenceden (insanın iradesi) önce gelir. İnsan önce var olur, daha sonra insanlar içine karışıkça, insanlık fikirleri oluşur. Ancak o kerteye gelene kadar, hiçbir ahlak prensibi yoktur. Allahsız tarafın bu karmaşasına karşı Safa, ahlak ve doğru yoksa neyin nasıl seçileceğini sorarak savunulan bu görüşü, egzistansiyalizmin en çürük tarafı olduğunu vurgular.²⁴⁵

Egzistansiyalizm, hakikatlere değil insanın kendi hür iradesine odaklanarak insanın kendi dünyasını yaratmasına dayanır. Genel geçer, fikirler bu akım için ikinci planda kalmaktadır. İnsan seçimlerinde özgürdür fakat bu seçimlerin bir dayanağı yoktur. Allahsız existentialistlere göre zaten dünyanın bir hakikati yoktur. Dünya sadece kişinin kendisi için vardır. Ve kişi kendi dünyasını yaratır. Dinci existentialistlere göre ise, insanın seçim yapması için bir prensip ve hakikatler yığını önceden, Allah tarafından belirlenmiştir.²⁴⁶

Existentialist'lere göre kişiyi ele alan Safa, bu görüşün yeri geldiğinde çok bencil olabildiğini açıkça dile getirir. İnsanları birer obje olarak nitelendiren bu akım tasavvuru, insanlarla sadece ortak amaç etrafında toplandıkları takdirde onları kişiler olarak kabul ederler. Bu görüşe göre insanlar birbirine düşmandır fakat birbirleri olmadan da yaşayamazlar.²⁴⁷

Sonuç olarak Türk Düşüncesi Dergisi'nin, sahibi ve müdürü olan Peyami Safa, egzistansiyalizm akımına ayrı bir parantez açarak etimolojik bir tanımlaması itibarıyla bu akımı olabildiğince sade bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Safa'nın ve derginin bakış açısıyla paralellik göstermediği açık olan Allahsız taraf, saçma bir düşünce fikri olarak değerlendirilmiş, dini temele alan existentialist'lerin tam anlamıyla bu akımın tanımına uymadığı belirtilmiştir.

²⁴⁵Safa, a.g.m., s.5-6.

²⁴⁶Safa, Peyami, "Egzistansiyalizm II", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 35, Ocak , 1957, s. 22- 26.

²⁴⁷Safa, a.g.m., s.24.

4.1.2. Bergsonizm

Bergson felsefesinin özünü metafizik oluşturur. Fakat bu bilinen manada metafizik değildir. Bergson diğer felsefelerin insan bilimlerinde başarısız olmasının sebebini, insanı bir maddeye indirgemelerinden kaynaklandığını vurgular. Çünkü zeka ile sadece madde kavranabilmektedir. Eğer maddede işe yarayan bir anahtar ruh içinde kullanmak isterseniz aynı anahtar ruhun kapısını açmayacak ve başarısızlıklar ortaya çıkacaktır. Yani Bergson'un metafizik anlayışında, ruhu kavrayacak olan zeka değil, sezgidir. Ve tarihi gerçekliklerde zeka ile değil sezgi ile kavranabilecek bir gerçekliktir. Onun anlayışında metafizikçinin kendi zihin dünyasında kurduğu anlamlar binası yoktur. Onun metafiziğinde herkes için genel geçer hayat ve ruh alanına çevrilmiş nesnel ve gerçek bir bilgi vardır. Hilmi Ziya Ülken Bergson'un hayat ve ruh varlığına çevrilmiş olan metafiziğinin hakikate daha yakın olduğunu savunur.²⁴⁸

Bergsonculuk Peyami Safa için oldukça önemli bir konudur. Bu nedenle dergide bu konuya yer vermiş, “Bir münzevi” takma adıyla, Hilmi Ziya Ülken'nin Bergson indeterminist tezini reddetmek amacıyla “Bergson ve İndeterminisme” yazısını kaleme almıştır. Bergson'un hiçbir kalıba sığamayacağını, onun hakkında bir takım yargılarda bulunmanın gereksiz bir acelecilik olduğunu belirten Safa, bu nedenle Hilmi Ziya Ülken'den Bergson'a indeterminist gibi bir atıfta bulunmasının nedenini açıklamasını rica etmiştir.

Safa, Her bireyin kişisel benliğinin yanında bir de toplumsal benliğinin olduğunu, Bergson'a göre bu benliğin toplumsal hayatta sürmekte olan ruhi yapımıza denk geldiğini ve bu doğrultuda bizi mekanik bir şekilde yaşamaya sevk ettiğini söyler. O nedenle Bergson bu yönüyle kısmen deterministtir. Fakat bir de bireylerin kendi zihinleri vardır. Bu zihin toplumdan aldıklarını kendi süzgecinden geçirerek hür bir şekilde kendi iç dinamiklerini oluşturur. Yani Bergson burada bu zihin alanlarının her düşünceye açık olmadığına bireyin kendi iradesi ile telkin ettiklerini kabul ettiğine işaret etmek istiyor.

²⁴⁸Ülken, Hilmi Ziya, **Felsefeye Giriş II**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, s. 15- 39.

Ancak buradan yola çıkarak bireyler zihinlerinin iç ve dış taraflarıyla baş başa kalır ve kendine dönerse o zaman bir indeterminizm ortaya çıkar.²⁴⁹

Hilmi Ziya Ülken ise dergisinin 16. sayısında kaleme aldığı “ Bir Münzevi’ye Cevap” adlı makalesiyle kendine yöneltilen soruya Bergson’un kendi eserleriyle cevap vermiştir. Ülken, Bergson’un “Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri” adlı eserinde ruh ve maddeyi karşı karşıya koyarak ruh aleminde hürriyetçi madde aleminde determinist çizgisinden dolayı düalist bir portre çizdiğini vurgular. “Madde ve Hafıza” adlı eserinde Bergson şuur ve uzviyet arasında bir ilişki aramaktadır. Bu ilk iki eser Bergson’un başlangıçta düalist olduğunu gösterir.²⁵⁰ Fakat “Yaratıcı Tekamül” eserinde Bergson “Maddeyi ve zekayı asıl ruh gerginliğini alçalması, gevşemesi olarak görüyor.”²⁵¹

Bergson felsefesi hiçbir kalıba sığmayacak geniş, içi boşaltılmış maddecilik felsefesinin insandan aldığı manevi değerlerin önemini ön plana çıkarır. Ruh ve madde ayrımını yaparken ruhu maddenin önünde konumlandığı bir gerçektir. Sezgiyi ön plana çıkaran Bergson’un felsefesinde tasavvufi bir hava sezilmektedir. Türk Düşüncesi Dergisi’nin de en başından beri tasavvufi bir havada olduğu açıktır. Bu nedenle Peyami Safa dergide bu konuya yer vermiş Ülken ile birlikte Bergsonizmi tartışarak açıklama yoluna gitmiştir.

4.1.3. Materyalizm’e Reddiye

Birçok siyasi ideoloji gibi Marksizm’in de bir felsefesi vardır. Marksizm’in felsefesi tarihi maddeciliğe dayanmaktadır. Tarihi maddeciliğin tarih sahnesinde bütün varlığı maddeye indirgemek, indirgenemeyenleri yok saymak, iyilik, güzellik gibi değerlerin temeli olan şahsiyet, benlik ve hürriyeti reddetmek, ahlaki, dini, yasal sorumlulukları ortadan kaldırmak gibi amaçlar var olmuştur. Bu durumda en başından beri milliyetçilik ve muhafazakarlık çizgisindeki bir dergi elbette Marxizm gibi tarihi maddeciliği de eleştirmiştir.

²⁴⁹Bir Münzevi, Bergson ve İndeterminisme” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 3 Sayı: 15, Şubat, 1955, s. 209 - 211.

²⁵⁰Ülken, Hilmi Ziya, “Bir Münzevi’ye Cevap”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 3 Sayı: 16, Mart, 1955, s. 286 - 289.

²⁵¹Ülken, a.g.m., s. 28.

Hilmi Ziya Ülken, insanlık tarihi var olduğundan bu zamana kadar birçok felsefi görüşün meydana geldiğini, bunlardan kiminin gerçekliği yansıtırken kiminin insanlığa büyük zararlar verecek derecede yanlış olduğunu ancak bunlardan en zararlısının tarihi maddecilik olduğunu savunur. Ona göre bu felsefe Hegel'in ruh alemi ile ilişkilendirdiği diyalektik mantığını tersine çevirerek madde alemine uygulamış, faydacıların hakikat fikirleri ile birleşerek birçok kusuru bir araya getirmiş ve en zararlı felsefe olmuştur.²⁵²

Tarihi maddecilik farklı felsefelerden fikirler alır sonra bunları kendi çıkarları doğrultusunda tahrip eder. Pragmatizmin bireylere yüklemiş olduğu seçme imkanını, hürriyetini alıp kendi potasında değersizleştirmiş hak ile batılı birbirine karıştırmıştır. Maddeyi her şeyin köküne yerleştirerek varlığın aslını maddeye indirir, ruhun ve şuurun bu maddeden ortaya çıktığını, onların maddede gizli birer güç halinde olduğunu düşünür. Bu yaklaşımıyla ruhçu metafiziği reddedip maddeci bir metafizik benimsediği açık olduğu halde kendisine metafizikçi denmesinden son derece korkar. Bununla da yetinmeyen bu felsefe, Hegel'in ruh alemine uyguladığı diyalektik tasavvurunu tersine döndürerek madde alemine indirgemeye çalışır. Hatta geçmişten gelen düşünceleri, ilk incelemede ele almış sadece iktisadi boyutlarını kavramış ve bunu bütün insanlığa mal etmeye çalışmışlardır. Unuttukları şey ise geçmişteki üretimlerin kanun hükmünde olmamasıdır. Çünkü bunlar sadece bir kez gerçeklemiş ve bir daha meydana gelme şansı bulamamış olabilirler.²⁵³

Hilmi Ziya Ülken'in karşı çıktığı başka bir mesele ise materyalistlerin dine karşı yaklaşımıdır. Marx'ın "din halkın afyonudur." Ve Engels'in "din insanı fakirleştirir, kültür güçlendikçe din zayıflar", sözlerinin gerçeğe dayanmadığını, kuru birer söz olmaktan ileriye gidemediğini, öne sürdükleri manevi savaşların temelinde sınıf kavgalarının olduğu tezinin de bir o kadar saçma olduğunu savunan Ülken, din olgusunun insanlık kadar eski olduğunu, dinlerin sadece toz pembe hayallerden ibaret olmadığını, aynı zamanda suça karşı ciddi yaptırım ve cezalarını da içerisinde barındırdığını ekler.²⁵⁴

²⁵²Ülken, Hilmi Ziya, "Tarihi Maddeciliği Reddiye", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 54, Mart, 1959, s. 54- 55.

²⁵³Ülken, a.g.m., s. 55- 56.

²⁵⁴Ülken, a.g.m., s.57.

Tarihi maddeciler toplumsal sefaletin tek muhatapları olarak proletaryayı görmekte, işçi, köylü, memur zümresini geri planda tutmaktadır. Bu durumda görülüyor ki insanların dertlerini sadece maddi değerlere indirgeyerek inşaların yemekten içmekten başka dertleri olmadığını söylemek isteyen materyalistlerin insanı konumlandığı yerin bir hayvanınkinden ne gibi bir farkı olduğunu anlamakta güçlük çekmektedir. Her yerde adalet arayan, işçilerin eşit haklara sahip olmasını arzulayan bu akım, işçileri arasında bile farklı kademelerde çalışan kişilerin olduğunu bildiği halde herkesin eşit haklara sahip olmasını beklемelerinin yersizliği aşıkardır. Her toplumsal sınıfın kendi içerisinde hakları ve beklentileri farklıdır. Dünyada işçi sınıfının bile hakları her toplumda aynı ve eşit değildir.²⁵⁵

Sonuç olarak Türk Düşüncesi Dergisi'ne göre materyalizm, içerisinde tutarsızlıkların bulunduğu, geçerliliğini yitirmiş bir akımdır. Dergiye göre materyalizm dine karşı savaş açan, iyilik, güzellik, ahlak gibi insani değerleri yok sayan, her şeyi madde alemine indirgeyen, bu sebeple medeniyeti meydana getiren unsurları ortadan kaldıran bir tavidir. Dergi bu yönleri ile tarihi maddeciliği reddetmekte ve kesin bir şekilde anti- Marksist bir çizgi benimsemektedir.

4.2. Tasavvuf

Türk Düşüncesi Dergisi, medeniyete etkisi nedeniyle tasavvufa da fazlasıyla önem vermiştir. Mevlana'nın ölüm yıl dönüm münasebetiyle ona özel sayı çıkaran dergide, Füzüzan Hüsrev Tokin de tasavvuf konusunu farklı bir çerçeveden ele almıştır.

Anadolu toprakları zaman içerisinde farklı medeniyetlerden göçler almıştır. Anadolu'ya göç edenler içerisinde birçok Horasan Ereni de bulunmaktadır. Anadolu topraklarında yaşayan halklar sürekli savaş halinde olmalarından ötürü manevi boşluklarını Horasan Erenleri'nin yol göstericiliği ile doldurmuştur. Halk, özellikle kendi ana dilleri ile konuşan erenleri kendilerine daha yakın bulmuş, dış dünyada bulamadıkları sakinliği, huzuru, sevgiyi tasavvuf yardımı ile kendi iç dünyalarında bulmuşlardır.²⁵⁶

²⁵⁵Ülken, Hilmi Ziya, "Tarihi Maddeciliği Reddiye II", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 55, Nisan, 1959, s. 29- 30.

²⁵⁶Tokin, Füzüzan H., "Bektaşilik Nedir?" **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 34, Aralık 1956, s. 29- 31.

Türklere İslamiyet, hicretin IV. yüz yılında gelmiş ve İslamiyet ile bünyelerinde bir takım değişimler gerçekleştirmiş olmasına karşın bazı gelenekleri terk etmemişlerdir. Özellikle şaman geleneklerini İslamiyet ile harmanlayarak devam ettirmişlerdir. İslam dünyasında göze en çok çarpan hareket tasavvufudur. Kimi bilginler tasavvufun kaynağını, Mısır, Hristiyan ve yeni Platonculuktan ibaret olduğunu savunurken, kimi de Hz. Muhammed'in hayatını, hadisleri ve Kur'an'ı kaynak olarak göstermektedir. Bu doğrultuda XIII. yüzyılın ikinci yarısında Türkler arasında kurulan en büyük ve ilk tarikat Yesevîlik kurulmuştur. Hoca Ahmet Yesevî düşünceleri ile Türklerin ruhlarında yüz yıllarca hükümlanlık sürerek onlara şifa olmuştur.²⁵⁷

Türkler, Asya'nın her tarafında Müslümanlığın yayıldığı bir dönemde Hoca Ahmet Yesevî etrafında toplanmıştır. Yesevîliğin Türkler arasında yaygın hale gelmesinin sebebi, Müslüman olurken, eski Türk geleneklerinin terk edilmemesi ve Hoca Ahmet Yesevî'nin öz Türkçe ile müritleriyle iletişim kurmasından kaynaklanmaktadır.²⁵⁸ *“Yesevîlik hakkındaki kaynaklar incelendiğinde Yesevî etkisinin dünya üzerinde başlıca üç Türk sahasında yayılmış olduğu görülmektedir: Hazar Denizi'nin Doğu kıyılarından Çin Seddi'ne kadar uzanan uçsuz bucaksız Türkistan bozkırları, Doğu Türkistan sahasının kuzeyinde İdil boyunca uzanarak Kazan etrafına kadar giden Kıpçak sahası ve Hazar'ın batısında Anadolu'yu boydan boya içine alarak Rûmeli'ye atlayan Oğuz sahası.”*²⁵⁹

Buradan anlaşılabileceği ki Yesevîlik geleneği Asya topraklarında baştan başa yayılmış, dillere ve kalplere mazhar olmuş bir gelenektir. Bugün hiçbir Türk halkı yoktur ki Yesevîlik geleneğinden payını almamış olsun. Yesevîlikten sonra ikinci Büyük tarikat Bektaşîliktir. Hacı Bektaşî Veli, Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî'nin müridi lokman Perende'den ders almış böylelikle hep Pir-i Türkistan ile münasebet halinde görülmüştür. “Velayetname” adlı esere göre Osman Gazi, Hacı Bektaşî Veli'nin duasını almış bir liderdir.²⁶⁰

Hacı Bektaşî Veli'nin yaşadığı dönemde din “batını” ve “zahiri” olmak üzere iki sistemden oluşmaktadır. Bu ikili sistemde tarikatlar batını kısmını muhteva etmektedir.

²⁵⁷Tokin, “Bektaşîlik Nedir?” s. 29- 31.

²⁵⁸Tokin, a.g.m., s. 29- 30.

²⁵⁹Bice, Hayati, **Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî**, Merkez Repro Ltd. Şti, Ankara, 2016, s. 144.

²⁶⁰Tokin, “Bektaşîlik Nedir?” s. 30-32.

Bu tarikatlar bir de bir olmayı amaç edinirler. Tasavvufa göre yaratılmış bu alem Tanrının meydana gelmiş halidir. Amaçları Tanrı ile Tanrıda sonsuz olmaktır. İnsanlığı kurtuluşa erdirecek olan zikir, riyazet, cezbe, aşk gibi durumlardır. Hacı Bektaşî Veli’de yaşadığı dönem batını akideleri ile ilgilenmiş kendini onlarla hem hal etmiştir. Onun, şahin olup uçması, gaipten haber vermesi gibi menkıbeleri tamamen Şamanizm gelenekleridir. Tasavvuf yolunu tutan bu tarikat, tamamen Şaman geleneklerinin bir yansıması durumundadır.²⁶¹

Hacı Bektaşî Veli 1299 yılında vefat etmiştir. Onun ölümünden tam 169 yıl sonra Balım Sultan Bektaşiliği tekrar gün yüzüne çıkardı. Kimi Balım Sultan’ın bir efsane ile dünyaya geldiğini kimi ise aslında bir Sırp prensesinin çocuğu olduğunu, Fatih Sultan Mehmet’in Sırbistan seferi sırasında, alıp İstanbul’a getirildiği ve yetiştirildiği de rivayetler arasındadır. Bu rivayete göre Balım Sultan kendi dini olan Hristiyanlığın bütün gerçeklerini Bektaşiliğe sokmuştur. Hz. İsa’nın 12 havarisini 12 İmam’a, Allah, İsa, Ruhulkudüs üçlemesini Allah, Muhammed, Ali üçlemesine atfettiği Bektaşilik tarihinde anlatılmaktadır.²⁶²

Zahiri erkanı iken batını erkanına dönen, yaşadığı dönem ve sonrasında tesirleri yüz yıllarca devam eden, bölümün başında da belirttiğimiz üzere derginin de önemle üzerinde durduğu isimlerden biridir. Mevlâna, Moğol istilasına uğrayan Doğu’dan, Batı’ya göç etmiş erenlerdendir. Babası ölünceye kadar Konya medreselerinde müderrislik yapmış, kendisi de babasının yolundan giderek Şems ile tanışıncaya kadar öğrenciler yetiştirmiştir. Fakat Şems ile tanıştıktan sonra içinde tasavvuf aşkına karşı koyamayarak sadece onunla meşgul olmaya başlamıştır. 40 yaşından sonra ise müderrisliği tamamen bırakmıştır. Şems-i Tebriz’inin etkisiyle fikirler şiir, şiirler; nağme, aşk ve hareket halini alarak insan ruhunu tamamen kaplayan en derin araca dönüşmüştür. Tam olarak bu noktadan sonra Mevlana’nın Sema’sı doğmuştur.²⁶³

²⁶¹Tokin, Füruzan H., “Bektaşilik Nedir? II” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 35, Ocak, 1957, s. 32-33.

²⁶²Tokin, a.g.m., s. 33- 34.

²⁶³Ülken, Hilmi Ziya, “Mevlâna ve Muhiti”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 14, Ocak, 1955, s. 83-86.

Celaleddin Rumi'nin şiir dili Farsçadır. Çünkü yaşadığı dönem incelendiğinde, bütün münevverler Farsça biliyordu. Fakat o, Divan-ı Kebir'de ve Divan-ı Şems-ül Hakayik'de Türkçe, Rumca ve Çağatayca şiirler okumuştur. Ortaya çıkan bu yeni tasavvuf anlayışı, kendi muhitinde ister istemez tepkilere yol açmış, İzzeddin Urmevi, Kadı Sıraceddin Urmevi gibi isimler hakkında fetva çıkarmaya çalışıyor, halkı Mevlana'ya karşı kışkırtıyordu.²⁶⁴

Mevlâna 1273 yılında öldüğünde, onun dinamik ve insani fikirleri, Moğol akını ve Türkmen göçünün yarattığı bozuk siyasi birliğe rağmen, Konya duvarlarını aşır Anadolu topraklarında yankı bulmaya başladı.²⁶⁵ Böylelikle Sultan Veled ile esas Mevlevilik tarihi başlamıştır. Sultan Veled sistemli bir şekilde tarikatı kurarak yaydı. Nice hükümdarlar tarafından korunmaya alınan bu tarikat yüz yıllar boyunca yaşadı.²⁶⁶

Türk Düşüncesi Dergisi'nin özel olarak yer verdiği Mevlâna, 14. sayının kapağında yer almasa da derginin bütün içeriği Mevlana ile alakalıdır. Peyami Safa, "Ya Hazreti Mevlâna" makalesi ile Mevlana'yı methetmiş, hayranlığını dile getirerek dönem koşulları içerisinde Mevlana'nın evrenselliğini yüceltmıştır. Hilmi Ziya Ülken, "Mevlâna ve Muhiti" makalesinde Mevlana'nın ilahi aşkının şiire nasıl dönüştüğünü açıklamış, çevresinde bulunan seçkin kişilerin kimler olduğuna değinmiştir. Sermet Sami Uysal ise "Mevlana'nın Muhiti ve İzırabı" makalesinde Mevlâna ve Şems arasındaki bağın, toplum tarafından yanlış değerlendirilmesi üzerine Mevlana'nın çektiği sıkıntıları kaleme almıştır. "Mevlâna ve Şems" Asaf Halet Çelebi'nin yazdığı makalede, Şems ve Mevlana'nın dostlukları anlatılmış ve tarihte ses getirmiş diğer düşünürlerin dostlukları ile kıyaslanarak açıklanmıştır. Mesnevi'nin çevirisi için hazırlanmış "Mesneviye Önsöz" yazısı ve makalelerin altında Mevlana'dan seçmeler başlığı altında Mevlana'nın sözlerine yer verilmiştir.

Dergide Kadirilik tarikatına da yer verilmiş, görüşleri özetlenmiştir. Buna göre kırk günlük inzivalara çekilmek, bu inziva müddetince oruç tutmak, gece ibadet etmek gerekir ki kişiye bazı tecelliler vaki olsun. Sembolü yeşil şerit olan Kadirilik, Tanrıya adanmak

²⁶⁴Ülken, a.g.m., s. 87.

²⁶⁵Ülken, a.g.m., s. 87- 88.

²⁶⁶Tokin, Füzûzan H., "Mevlevilik", **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 137, Mart, 1957, s. 28.

ve dünyalık zevklerden arınmak temeline dayanır. Türkiye’de de bulunan Kadirilik tarikatı, Cumhuriyet inkılabından sonra kaldırılmıştır.²⁶⁷

Sonuç olarak DP döneminde yayın hayatını sürdüren Türk Düşüncesi Dergisi dini meselelerin yanı sıra tasavvuf konusuna da değinmiştir. Tasavvuf ve mistisizm, Türk Düşüncesi Dergisi’nde ön plana çıkan meseleler arasında yer almıştır. Bu bağlamda, Mevlana için özel sayı çıkarmış, diğer tarikatlar için seri şeklinde makaleler yayınlamıştır. Tarikatların ortaya çıkışından ve yayılma alanlarından bahsetmiştir. Dergi çıktığı süre boyunca, elden geldiğince metafizik konulara sayfalarında yer vermiştir.

²⁶⁷ Tokin, Füzûzan H., “Kadirilik”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 7 Sayı: 42, Ağustos, 1957, s. 36- 39.

SONUÇ

Sonuç olarak dergiler, yayımlandıkları dönemin, fikir hayatını, fikir hayatına dair değişimleri, canlı bir şekilde sayfalarından okuyucularına aktarır. Toplumlarda yer alan farklı fikirlere ait dergiler, toplumların ne kadar canlı bir düşünce hayatına sahip olduklarını gösterir. Türk düşünce tarihi de dergi konusunda oldukça verimlidir. 2. Meşrutiyet döneminde Batıcılığı İçtihat, İslamcılığı Sebilürreşad, Türkçülüğü Türk Yurdu, milliyetçiliği Yeni Mecmua savunmuş ve Türk dergiciliğine en parlak dönemini yaşatmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra farklı görüşlerin ortaya çıkması ile sosyalist, Kemalist, Türkçü, İslamcı, muhafazakâr, Marksist, liberal dergiler yayınlanmıştır.

Bu farklı görüşlerden yayın hayatına dahil olan dergilerin, kimi uzun süreli bir şekilde varlığını devam ettirebilirken kimi dergiler kısa sürede kapanmıştır. Sistemli bir fikir hayatına sahip, belirli kitlelere hitap eden dergiler uzun soluklu ve etkili olmuştur. İçtihat, Sebilürreşad, Kadro, Yön, Türk Yurdu, Türk Düşüncesi, Forum, Birikim, Türkiye Günlüğü gibi dergiler uzun soluklu olmuş ve yayımlandıkları dönemde ses getirmiştir. Türk Yurdu, Birikim, Türkiye Günlüğü gibi dergiler hala yayın hayatına devam etmektedir. Bu süreklilik ülkemizde canlı bir fikir hayatının olduğunun göstergesidir.

Türk Düşüncesi Dergisi de uzun süre yayın hayatına devam edebilmiş, köklü bir kadroyla, belirli bir okuyucu kitlesine sahip olmuştur. Yazar kadrosunun fikir hayatına bakıldığında oldukça canlı bir yapıya sahip olan ve fikir tartışmalarını oldukça açık bir şekilde işleyen dergi 63 sayı ve 11 ciltten oluşmaktadır. Peyami Safa'nın özverili çalışmalarıyla yayın hayatına başlayan derginin önde gelen yazarları arasında Türkiye'nin tanınmış sosyologlarından; Hilmi Ziya Ülken, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Cahit Tanyol da bulunmaktadır. Türk Düşüncesi Dergisi, yanlış anlaşılmalardan sonucunda ortaya çıkan medeniyet ve kültür buhranının üstesinden gelmeyi amaçlamış, Türk kültürü, geleneği ve diğer toplumsal özelliklerini göz önünde bulundurularak bir Doğu – Batı sentezini ortaya çıkarma vaadiyle yayın hayatına atılmıştır. Yaklaşık 7 yıl kadar belirli aralıklarla yayın hayatına devam etmiş olan dergi 33. sayıya kadar Milliyetçi ve Muhafazakâr olarak nitelendirilen yazar kadrosu ile yol devam etmiştir. Ancak daha sonra Peyami Safa'nın ilgilenememesi nedeniyle kalitesini koruyamamış ve daha çok yabancı yazarların çeviri makalelerine yer verilmiştir. Dergi, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra yayın hayatına son vermiştir.

1950- 1960 dönemlerinde sosyolojik boyutlarıyla tartışılan pek çok konu dergideki makalelerde de yer almaktadır. Bir başka anlatımla, dergi incelemesiyle sosyolojinin tartıştığı konuların neler olduğunu kavramak mümkün olmaktadır. Bu bağlamda da nitel tarihsel çalışmalarda; dönemi ve konularını anlamada önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Türk Düşüncesi Dergisi'nin baştan beri üzerinde durduğu, derginin çıkış amaçlarından biri olarak tasvir ettiği mesele Doğu – Batı Sentezidir. Dergiye göre Batı'yı teknikten ibaret görmek Türkiye'yi geriliğe sürüklemiştir. Batı'nın elinde bulunan tekniği icat etmesini sağlayan onun geçirmiş olduğu evrimlerdir. Türk Düşüncesi Dergisi'nin bir kısım yazarlarına göre Türkiye, bu süreçleri göz önünde bulundurmadan taklitçi bir şekilde Batı'nın teknolojisini almak istemektedir. Ancak göz ardı edilen gerçek, Türk kültür ve medeniyeti hiçbir zaman Batı kültür ve medeniyeti ile aynı doğrultuda ilerlemediğidir. Derginin bazı yazarları Batı'nın, Rönesans'tan itibaren ürettiği her şeyin temeline bilimi koyarak dil, din, ahlak gibi insana dair temel bazı özelliklerin yok saydığı ve pozitivist bir süreç içerisinde olduğu iddia edilmiştir. Batı'yı medeniyet buhranına sürükleyen pozitivist yaklaşımdan ülkemiz kendini kurtarmasını beklemiştir. Peyami Safa'ya göre Pozitivist Batı anlayışının ülkemizde esintileri kendini ahlaksızlık olarak göstermiş hatta Allahsızlık moda olmuştur. İnsanlar işlerini dürüstçe yapmamaya başlamıştır. Bunların hepsi, dinsiz, sezgisiz, geleneksiz, yanlış Batılılaşma tasavvurunun ortaya çıkardığı durumlardır. Türk Düşüncesi Dergisi ise bunun aksine medeniyeti oluşturan unsurların hiçbirinin göz ardı etmemiş, dili, dini, gelenekleri, coğrafyası ile bütün bir şekilde medeniyeti ele almış, Türk kültürü ve geleneklerini terk etmeden, taklitten uzak bir Doğu- Batı sentezi anlayışını savunmuştur.

Bir Batılılaşma hareketi varsa, mutlaka inkılaplar da olacaktır. Ancak Türk Düşüncesi Dergisi'nin ele aldığı inkılap anlayışı tek bir adama bağlı, biranda meydana gelmiş değildir. Türk Düşüncesi için İnkılaplar, Genç Osman ile başlamış ve 1950'li yıllara kadar belirli aşamalar halinde gelişmiştir. Birçok alanda gerçekleşen inkılaplar, bazı kesimlerce yanlış anlaşılmıştır. İnkılapçılar tarafından muhafazakarlık ve inkılaplar birbirlerinin zıttı olarak değerlendirilmiş iki düşman cephe olarak görülmüştür. Oysa bu iki kavramın birbirinin zıttı değildir. Her inkılabın içerisinde muhafaza edilen yanlarının, her muhafazakarlığın içinde ise yenileşen birtakım gerçeklikler vardır. Her inkılap eskinin tamamen değişmesi olsaydı, medeniyeti var eden unsurlardan eser kalmazdı. Bu

nedenle her inkılap ortaya çıktığı topluma özgüdür. Türk inkılapları da bizim kendi tarihsel geçmişimizin meydana getirdiği zaruri değişimlerdir.

Dergide yer alan bazı makalelerde inkılapların bir kısmı desteklendiği gibi öteki kısmı da çok sert eleştirilere de maruz kalmıştır. Dergide eleştirilen alanların başında din konusunda gerçekleştirilen inkılaplar gelmektedir. Din alanında da inkılaplar gerçekleşmiş, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, laik bir devlet yapısına sahip olması sebebiyle 3 Mart 1924'te Diyanet işleri Reisliği kurulmuştur. Fakat yine de din konusu, Türkiye'de nasıl ele alınacağı bilinmeyen, bir tarafı karanlıkta kalmış bir mesele olarak devam etmiştir. Okullarda din eğitiminin sürekli aksaması, istikrar sağlayamaması, bu meseleyi içinden daha da çıkılmaz bir hale getirmiştir. Üniversitelerde açılan fakültelerden istenen verim alınamamış, 1950'li yıllarda, henüz Kur'an-ı Kerim'in tercümesi bile tam anlamıyla yapılmamıştır. Din; bilim ve ilerleme ile zıt perspektifler gibi görülmüş, bilim adamları dini konuları aydınlığa çıkarma girişiminde bulunmamıştır. Türk Düşüncesi Dergisi'nin beklentisi dinin karanlık yüzünü aydınlığa çıkaracak olan münevverlerin, bir araya gelerek din konusunu tüm yönleriyle tartışmasıdır. Çünkü Türk Düşüncesi Dergisi'ne göre Türkiye'deki birçok sorun, din meselesi çözülmediği takdirde çözülecektir.

Dergiler mevzubahis olduğunda akıllara gelen ilk alan belki de dil ve edebiyattır. İnkılaplar söz konusu olduğunda eleştirilerden nasibini alan bir diğer konuda dil ve edebiyattır. Türk Düşüncesi Dergisi, bir fikir dergisi olmasının yanı sıra şiirleri, hikayeleri, çevirileri içinde barındırarak aynı zaman edebi yönü de olan bir dergidir. Edebi yönünün yanı sıra edebiyatı da toplumsal bir mesele olarak ele almış, Divan Edebiyatı'ndan itibaren geçirmiş olduğu değişimleri açıklamıştır. Dergiye göre Türk kültür ve geleneklerinin kavranması boyutuyla toplumsal hayat tarzına ışık tutan Divan edebiyatını tenzih ederek Türkiye'de Tanzimat'tan itibaren edebi eserlerde Batılı bir tavırla kaleme alınmıştır. Batılı tarzda ele alınan eserlerde tasvir edilen toplumsal hayat ile gerçek hayatın farklı olması, edebi dilin günlük dile yaklaştırılması sebebiyle edebiyatın kalitesini düşürmüştür. 1900'lü yılların başından itibaren dili, halk diline indirme çabaları süregelmiştir. Türk Düşüncesi Dergisi'ne göre bu durum dilde sadeleşmeye değil bir uydurmacılığa sebep olmuştur. Keza Türkçe, birçok dile ait kelimeleri kendi potasında kullanacak kadar zengin bir dil yapısına sahiptir. Türkçe

dilinin bu kadim yönünü görmezden gelerek sadeleşmeyi tercih etmek, onu törpüleyecek ve eksiltecektir.

Dergide, her şeyi kapsayan mesele insandır. İnsan ve insanın şahsiyeti, farklı dönemlerde, farklı medeniyetlerde, farklı evrimlerden geçerek var olmuştur. Bir önceki insan modeli, kendinden sonraki insan modelinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Birçok konuda olduğu gibi insan konusunda da Batıdan farklı bir tavra sahip olduğumuz açıktır. Batı Rönesans'tan itibaren her şeyin merkezine insanı koymuş, gözünü yer yüzüne dikmiştir. Her şeyin yaratıcısı olarak insanı görmüştür. Fakat Türk Düşüncesi Dergisi'ne göre insan yaratmamış yaratılanı bulmuştur. İnsanın üstünlüğü zekasından değil, Allah'tan almış olduğu ruhtandır. Batı'dan farklı olarak benimsediğimiz bu tavır bize yeni bireylerin topluma nasıl kazandırılacağı konusunda da yol göstermektedir. Her insan şahsiyeti yetişmiş olduğu çevre doğrultusunda şekillenmektedir. Türkiye'de yetişen bireylerde kendi milli benliklerini inşa ederek yetişmeli, kendi değerleri doğrultusunda şahsiyetini oluşturulmadır.

19. yüzyılda Batı'dan geldiği iddia edilen mesele milliyet fikridir. Fransız ihtilalinden sonra ortaya çıkmış olan bu fikir, Osmanlı ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'nde de sert rüzgarlar estirmiştir. Zira, çok uluslu bir medeniyete sahip olan Osmanlı Devleti'nde bu fikir ayaklanmalara ve iç karışıklıklara sebep olmuştur. Türk Düşüncesi Dergisi'nin en başından beri yoluna ışık tutan ideoloji aslında Milliyetçiliktir. Çünkü, işlediği bütün meselelerde milli benlik üzerinde durmuş, Türk toplumunun asla kaybetmemesi gereken konu olarak milli benliğini göstermiştir.

Marxizm ve komünizm Türk Düşüncesi Dergisi'nin karşıt ideoloji olarak ele aldığı konulardır. İktisadi olayları temele alan Marksist görüş, bireylerden çok sınıflara odaklanmıştır. Marksizm'in sınıflı yapısının temelinde sürekli zulme uğradığı ileri sürülen, iktisadi ihtiyaçları karşılanmayan, emekleri sömürülen proletaryadır. Marksist anlayışa göre bu sınıf, yaşadığı zulümlerin sonucu olarak en gelişmiş ülkelerde Komünist devrimi gerçekleştirecektir. Ancak beklendiği gibi olmamış, komünizm gelişmiş ülkelerde kendine yer bulamamış, elde etmeye çalıştığı topraklara ulaşamamış ve tüm dünyada kaybetmeye başlamıştır. Türk Düşüncesi, Marksizm'in çürük yönlerini vurgulayarak çelişkilerini değinmiştir. Keza derginin ana istikameti, Mustafa Kemal Atatürk'ün komünizme asla sıcak bakmayışı, Türk toplum ve geleneklerinin de

komünizmle örtüşmediği, komünizmin, medeniyetin kurucu unsurlarından biri olan dine açtığı savaş boyutuyla da düşünüldüğünde Marksizm'i ve komünizmi net bir şekilde reddettiği açıktır.

Dergi, 1950'li yılların gündemde olan, milliyetçi ve muhafazakâr kesimler tarafından sert bir şekilde eleştirilen masonluk konusuna da sayfalarında yer vermiştir. Dergiye göre masonluk, tarih boyunca fikir adamları tarafından merak edilmiş bir konudur. Dergi masonluğu tarafsız olarak okuyucularına aktarılması iddiasındadır. Amerika, Almanya gibi ülkelerin ansiklopedilerinden, farklı düşünürlerin masonluk üzerine kaleme aldığı makalelerden çeviri yapılarak hazırlanan masonluk özel sayısında, masonluk ideali, Masonluk oluşumunun iç dinamikleri, tarihi gerçekliği, yayıldığı bölgeler ele alınmıştır.

İrtica, birçok alanda olduğu gibi bizde ve Batı da farklı şekillerde gerçekleşen ya da gerçekleşmesi arzu edilen bir fikirdir. Türk Düşüncesi Dergisi, toplumumuzda gerçekleşmesi arzu edilen irtica hareketlerinin sebeplerini tek bir esasa dayandırmamıştır. Bu hareketler kimi zaman dini kendine siper ederek ortaya çıkmış kimi zamanda toplumda yankı bulmayacak inkılap hareketlerine bir reaksiyon olarak kendini göstermiştir. Türk Düşüncesi Dergisi'nin üzerinde durduğu mesele ise her irtica hareketinin gericilik gibi algılanması ya da dini sabote ederek ortaya çıkmasının yanlış bir tavır olmasıdır.

Türk Düşüncesi Dergisi'nin ele aldığı konular arasında felsefi akımlar da bulunmaktadır. Egzistansiyalizm, Bergsonculuk, Pozitivizm, Tarihi Maddecilik gibi felsefi akımlar alanlarının uzman isimleri tarafından incelenmiştir. Egzistansiyalizm akımı, dini temellere dayanan ve kesinlikle dini reddeden olmak üzere iki kola ayrılmaktadır. Allah'ın varlığını esas alan eğilim dergiye göre Egzistansiyalizm olarak değerlendirilmemekte, ancak Allah'ı reddeden eğilim ise mantıksız bulunmaktadır. Türk Düşüncesi Dergisi'nde Allahsızlar olarak tanımlanan kesim, karar verme mekanizmasının danışacağı bir dayanak olmaması sebebiyle anlamsız olarak nitelendirilmiştir. Bergson tasavvufa yakın görüşleri itibari ile dergi yazarları tarafından yüceltilmiştir. Hilmi Ziya Ülken Bergson'u indeterminist olarak tanımlamış ve bunun üzerine Peyami Safa, Bir Münzevi takma adıyla Hilmi Ziya Ülken'i bu konuda eleştirmiştir. Safa, Bergson'un tek bir kalıba sokulamayacağını açıklamıştır.

Türk Düşüncesi Dergisi, toplumun var olmasını sağlayan medeni değerlere önem vermiş, derginin farklı sayılarında, ahlak, iyilik, güzellik, gelenek, milli değerler gibi konularını kaleme almıştır. Materyalizm ise Türk Düşüncesi Dergisi'nin benimsediği yolun zıttı bir perspektife sahiptir. Bu nedenle dergide Hilmi Ziya Ülken'in tarihi maddeciliği reddettiği yazısına yer verilmiştir.

Tasavvuf Türk Düşüncesi Dergisi'nin Batı'dan bağımsız olarak ele aldığı bir konudur. Bu konu ile alakalı makaleler ele alındığında, genellikle Türk kültürüne münhasır erenlerden ve bu erenlerin Asya topraklarında yarattıkları etkilerden bahsedilmektedir. Piri Sultan Türkistan Hoca Ahmet Yesevi, Hacı Bektaşî Veli, Mevlâna gibi tasavvuf liderlerinin estirdikleri rüzgarları, lideri oldukları Yesevilik, Bektaşîlik, Mevlevilik, Kadirilik tarikatlarını Türk gelenekleri ile ilişkileri kapsamında ele alınmıştır.

Türk Düşüncesi Dergisi, maddi imkanları el verdikçe özel sayılar da çıkarmıştır. İsmail Safa, Mevlâna gibi önemli şair ve kişilerin hayatlarına değinerek bu kişileri anmak amacıyla özel sayı çıkarmışlardır. Bu kişiler dışında 1950'li yıllarda toplum için özel meseleler olan irtica, inkılap, komünizm, masonluk gibi ideolojileri ele almıştır. Dergi, komünizme karşı bir tavır sergilemiş, irtica ve inkılap hareketlerini açıklamış, masonluğa karşı tarafsız davranmaya çalışmıştır. Kıbrıs sayısını ise Yunanistan'ın Kıbrıs'a hâkim olmayı arzulaması, Kıbrıs halkının çektiği zulümlere karşı kayıtsız kalınmadığını göstermek üzere yayınlamıştır.

Tek partili dönemden sonra, DP döneminin başlaması ile birlikte milliyetçi muhafazakar bir çizgide olan, mistisizmi yazılarında ön plana çıkaran Türk Düşüncesi Dergisi, hükümet ile iyi ilişkiler içerisinde kalarak birçok meseleyi gündeme taşımıştır. Özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nden hemen sonra, muhafazakarlık; materyalizm, Marxizm ve komünizme karşı önemli bir kalkan olmuştur. Kendini muhafazakâr olarak tanımlamaktan itina eden Peyami Safa, Hilmi Ziya Ülken, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Cahit Tanyol gibi isimler, tek partili dönemde Cumhuriyet inkılaplarına ve 1950'lerde söylem haline gelen komünizme karşı bir tepki olarak muhafazakarlık kavramının yükselmesini sağlamışlardır. Bu yükseliş, 1950'li yıllarda Cumhuriyet'in laik yönlerini, geleneğe ve kültüre dayanarak eleştirebilecek bir ortamın doğması sebebiyle gerçekleşmiştir. Ancak buradan derginin Cumhuriyet'e karşı net bir şekilde zıt bir tavır takındığı manası çıkmamalıdır. Çünkü özellikle din konusuna oldukça fazla yer veren

dergi yazarları, Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan inkılapların, dönem şartları içerisinde gerekli olduğu için yapıldığını savunmuştur.

Türk Düşüncesi Dergisi'nin ilk 33 sayısında ele aldığı konular dönemin fikir hayatını canlı bir şekilde aktarmaktadır. Edebiyatçı kimliği ile bilinen Peyami Safa, dergide fikir yazılarıyla ön plana çıkmaktadır. “Doğu – Batı sentezi, Batılılaşma, yanlış Batılılaşma, inkılap, irtica, hangi Batı?” konularını Türkiye için belirsiz birer mesele olan, medeniyet, dil, din, kültür vs. konuları çerçevesinde açıklamaya çalışmış, Cumhuriyet inkılaplarını yanlışlarını gündeme getirmiş, yeniden kaleme alarak yorumlamak istemiştir. Batı'ya karşı bir sempati beslediği açık olan Safa, Batılılaşma sürecinin, milli ve kültürel değerlerin bir kenara itilmeden gerçekleşmesini arzular. Ayrıca Peyami Safa; Mevlâna, Bergson, egzistansiyalizm, yazılarıyla derginin mistisizme olan yakınlığını göstermiştir.

Türk Düşüncesi Dergisi'nin sosyolog kadrosunda yer alan Hilmi Ziya Ülken'in görüşleri ise dergiye felsefi bir temel kazandırmaktadır. Ele aldığı konuları ayrıntılı bir şekilde işleyen Ülken de Doğu – Batı sentezi, kültür – medeniyet, inkılap – irtica konularına dair makaleler kaleme almış, Peyami Safa'nın fikirlerini tamamlamıştır. Batılı insanı derinlemesine analiz etmiş, Marksizm'in felsefi temellerini açıklamıştır.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, dergide en fazla makalesi olan sosyologlardan biridir. Toplumu yakından ilgilendiren, din, eğitim, din eğitimi, milliyet, irtica gibi konuların yanı sıra Kur'an tercümelerindeki hatalar, ilahiyat fakültesinin eksikliği, dilin sadeleşmesi gibi konulara değinmiştir. Dinin sosyolojik bir gerçeklik olduğunu vurgulayan Baltacıoğlu, Kur'an tercümelerinde yabancı kelimelere fazla yer verilmesi sebebiyle bu tercümeleri toplumsal açıdan yeterli bulmamaktadır. Bu nedenle Kur'an'ın tercümesini yapan Baltacıoğlu, Türkiye'nin dinle kalkınacağını öne sürmüştür.

Sonuç olarak çalışmamızda Türk Düşüncesi Dergisi'ni tez konusu olarak ele almamızın sebebi, dergilerin yayınlandıkları dönemin fikir hayatını canlı bir şekilde aksettirmesi ve değişen sosyolojik görüşlere sayfalarında yer vermesidir. Keza bu farklılıkları anlamak için dergiler incelenmesi gereken en önemli dokümanlardır. Türk Düşüncesi Dergisi'nin yayınlanmış olduğu 1950 -1960 yılları arasında mistisizm temelli bir bilim anlayışı egemendir. Bu bilim anlayışının önde gelen temsilcilerinden olan

derginin külliyyatı incelendiğinde milliyetçi – muhafazakâr düşüncenin o döneme ait genel kabullerine, tezlerine, ulaşmak ve bilgi sahibi olmak mümkün olabilmektedir. Türk Düşüncesi Dergisi, bir topluma misyon yükleyen din, dil, kültür, gelenek, bilim, yenilik, ideoloji, felsefe gibi birçok meseleye dair makalelere sayfalarında yer vermiştir. Ele aldığı her meseleyi, güncel olduğu kadar tarihe ve geleceğe dayandırarak açıklamış, toplumla ilgili birçok konuya kendi perspektifinden açıklamalar getirmiştir. Konuları toplumsal yönleri ile ele almış, polemiklere girmekten kaçınmamıştır. Dönemin, baskın olan fikir hayatını; makalelerle, dergiye yönelik yapılan eleştirilere vermiş olduğu cevaplarla, şiirlerle, tercümelerle canlı bir şekilde aksettirmiştir.

KAYNAKÇA

- “Alman Ansiklopedilerinde Masonluk”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çeviren; Ali Said Yüksel, Cilt:11, Sayı: 60- 61, Eylül- Ekim, 1959.
- “Amerikan Ansiklopedilerinde Masonluk” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çeviren: Züleyha Münir, Cilt:11, Sayı: 60- 61, Eylül- Ekim, 1959.
- “Bildiri”, **Yön Dergisi**, Yıl:1, Sayı:1, Aralık, 1961.
- “Çıkarken”, **Birikim Dergisi**, Sayı:1, Mart, 1975.
- Akçura, Yusuf, **Türkçülük, Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, Türk Kültür Yayını, (Yayına Hazırlayan: Sakin Öner), İstanbul, 1978.
- Akpolat, Yıldız, “Türk Devrimine Muhafazakâr Kanattan İki Farklı Bakış: Peyami Safa ve Mümtaz Turhan” **Türkiye’de Karşıt Muhafazakarlık Biçimleri: Modern Muhafazakarlıktan Küreselci Değersizleşmeye Sosyoloji Yıllığı 23**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013.
- Atatürk ve Masonluk”, **Türk düşüncesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 60 -61, Eylül – Ekim, 1959.
- AYTAÇ, Pakize; “Türk Düşüncesi Dergisi ve Milliyetçilik”, **Türk Yurdu Dergisi**, Sayı: 285, Mayıs, 2011.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Bir Türk, İslam İlahiyat Fakültesi İstiyorum”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 18, Mayıs, 1955.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Devrilmek Bilmeyen Pedagoji”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 6, Mayıs, 1954.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Din Nasıl bir Gerçektir?”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 15, 1955.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Hangi Pedagoji, Hangi Pedagog?”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 20, Temmuz, 1955.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “İnsan Kişiliğini Yaratan Dil”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 2, Temmuz, 1954.

- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Milliyet Nedir? Ne Değildir?” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:12, Kasım, 1954.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, “Türkiye Din ile Kalkınacak”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 35, Ocak, 1957.
- Bardiaeff, Nicolos, “Marksizm’in Kendi Kendisiyle Çatışması IV.”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çeviren: M. Feridun Bellisar, Cilt:7 Sayı: 37, Mart, 1957.
- Bardiaeff, Nicolos, “Marksizmin Kendi Kendisiyle Çatışması V.”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çeviren: M. Feridun Bellisar, Cilt:7 Sayı: 38, Nisan, 1957.
- Bardiaeff, Nicolos, “Marksizmin Kendi Kendisiyle Çatışması”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çeviren: M. Feridun Bellisar, Cilt:6 Sayı: 34, Aralık, 1956.
- Bardiaeff, Nicolos, “Marksizmin Kendi Kendisiyle Çatışması III.”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çeviren: M. Feridun Bellisar, Cilt:6 Sayı: 36, Şubat, 1957.
- Başgil, Ali Fuat, “Türkiye’de İrtica Var mı?” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 55, Mayıs, 1959.
- Berk, Bekir, “Millele Mal Olmayan Bir İnkılap”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı: 57, Haziran – Temmuz, 1959.
- Bice, Hayati, **Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi**, Merkez Repro Ltd. Şti, Ankara, 2016.
- Bir Münzevi, Bergson ve İndeterminisme” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:3 sayı:15, Şubat, 1955.
- Bischoff, Robert Von, “Türk İnşasına Dair”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:57, Haziran – Temmuz, 1959.
- Bürün, Vecdi, “Tarihimizde İnkılap ve İnkılapçı Hükümdarlar,” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:57, Haziran – Temmuz, 1959.
- Bürün, Vecdi, “Tarihimizde İrtica”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı: 55, Mayıs, 1959.
- Bürün, Vecdi, “Türkiye’de Komünizm”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:54, Mart, 1959.

- Bürün, Vecdi, “Türkiye’de Masonluk”, **Türk düşüncesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 60 -61, Eylül – Ekim, 1959.
- Camus, Albert, Komünizm ve Tenkitleri içinde, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:54, Mart, 1959.
- Cem, İbnutayyar Semahaddin, “İslam Medeniyetinde Türkler”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 18, Mayıs, 1955.
- Cem, İbnüttayyar Semahaddin, “İslam Medeniyetine Giriş”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:5 Sayı:25, Aralık, 1955.
- Cevdet, Abdullah, “Peyami Safa’ya Mektup”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Aralık, 1953.
- Coşar, Ömer Sami, “Kıbrısta Türk Azmi”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cil:8/9,Sayı: 48/49, Şubat- Mart, 1958.
- Demirci, Fatih, “Kadro Hareketi ve Kadrocular”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:15, 2006.
- Dunnet, A. V.,“Masonluk İdeali” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 60 -61, Eylül – Ekim, 1959.
- Efe, Adem, “Sebilürreşad”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV İslam Ansiklopedisi)**, Cilt: 36, İstanbul, 2019.
- Efe, Adem, “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad,” **Merife Dergisi**, Sayı:2, Güz, 2008.
- Einstein, Albert, Komünizm ve Tenkitleri içinde, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:54, Mart, 1959.
- Ercan, Recep, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011.
- Gökalp, Ziya, “**Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak**”, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.
- Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Ötüken Yay., 7. Baskı, İstanbul, 2018.

- Huxley, Aldoux, “Marx’ın Proletaryası ve İhtilaller”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çeviren: Vecdi Bürün, Cilt: 10, Sayı: 54, Mart, 1959.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram, **Türk Sosyolojisinde Temalar 2**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2019.
- Kaya, Yakup, “Kadro ve Yön Hareketlerinin İdeolojik Analizi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt:7, Sayı: 2, 2018.
- Kohen, Sami, “Komünizm Dünyada Kaybediyor”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:54, Mart, 1959.
- Levend, Agah Sırrı, “Beşyüz Yılın Panoraması”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Aralık, 1953.
- Levend, Agah Sırrı, “Edebiyatta İrtica Olur mu?” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:6, Mayıs, 1954.
- Marx, Karl, - Engels, Friedrich, **Komünist Manifesto**, Çeviren: Nail Satlıgan-Tektaş Ağaoğlu, Yordam Kitap, İstanbul, 2014.
- Maulnier, Thierry, Komünizm ve Tenkitleri içinde, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:54, Mart, 1959.
- Meriç, Cemil, **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, 26. Baskı, İstanbul, 2005.
- Mithat, Ahmet, “Avrupa’yı Beğenelim mi Yoksa Ondan Nefret mi Edelim?” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, Ocak, 1954.
- Özcan, Azmi, “Masonluk” **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV İslam Ansiklopedisi)**, Cilt:28, Ankara, 2003.
- Özdarendeli, M. Necmettin, “Din Hayatımız II”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 32, Temmuz, 1956.
- Özdarendeli, M. Necmettin, “Din Hayatımız”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 31, Haziran, 1956.
- Özdarendeli, M. Necmettin, “Edebiyatımızda Bazı Tehlikeli Akımlar”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 15, Şubat, 1955.
- “Program” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Aralık, 1953.

- Renon, Komünizm ve Tenkitleri içinde, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:54, Mart, 1959.
- Safa, Peyami, “Avrupa Ve Türk Milliyetçileri”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 57/58 Haziran – Temmuz, 1959.
- Safa, Peyami, “Bilgi ve Kültür” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:45, Kasım, 1957.
- Safa, Peyami, “Hazıra Konuculuk ve Yaratıcılık” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:7, Sayı:43, Eylül, 1957.
- Safa, Peyami, “Allahsızlık Modası”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:17, Nisan, 1955.
- Safa, Peyami, “Arap Harfleri”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 59, Ağustos, 1959.
- Safa, Peyami, “Batıyı Niçin Yanlış Anlıyoruz?”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:55, Nisan, 1959.
- Safa, Peyami, “Biraz Daha Aydınlık”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:4, Mart, 1954.
- Safa, Peyami, “Dil Otarşisi ve Dil Yetersizliği”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 24, Kasım, 1955.
- Safa, Peyami, “Egzistansiyalizm II”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:6 Sayı:35, Ocak , 1957.
- Safa, Peyami, “Egzistansiyalizm”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:6 Sayı:34, Aralık, 1956.
- Safa, Peyami, “Eski Yeni Kavgası”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:6 Sayı: 31, Haziran, 1956.
- Safa, Peyami, “Geriliğimizin sebepleri”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:35, Ocak, 1957.
- Safa, Peyami, “Hukuki ve İktisadi İzahlar”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:57/58, Haziran – Temmuz, 1959.

- Safa, Peyami, “İnkılabın Mimarı”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:20, Temmuz, 1955.
- Safa, Peyami, “İnkılap Anlayışımızdaki Hatalar”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:57, Haziran – Temmuz, 1959.
- Safa, Peyami, “İnsanın Yeni Manası”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt 1 Sayı: 3, Şubat, 1954.
- Safa, Peyami, “İrtica Nedir?” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:55, Mayıs, 1959.
- Safa, Peyami, “Kıbrıs, Yine Kıbrıs, Daima Kıbrıs! **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:8/9, Sayı: 48/49, Şubat- Mart, 1958.
- Safa, Peyami, “Marxizm Yapısı ve Çürük Temelleri”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı, 54, Mart, 1959.
- Safa, Peyami, “Nereye Gidiyoruz?” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı:27, Şubat, 1956.
- Safa, Peyami, “Nesirde Konuşur Gibilik”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:8, Temmuz, 1954.
- Safa, Peyami, “Teşekkür”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, Ocak, 1954.
- Safa, Peyami, “Türk Düşüncesi ve Batı Medeniyeti”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Aralık, 1953.
- Safa, Peyami, “Yirminci Asrın Manası”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Aralık, 1953.
- Safa, Peyami, **20. Asır Avrupa ve Biz**, Ötüken Yayınlar, İstanbul, 1990.
- Safa, Peyami, **Doğu – Batı Sentezi**, Yağmur Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1976.
- Safa, Peyami, **Eğitim Gençlik Üniversite**, Ötüken Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2018.
- Safa, Peyami, **Objektif Serisi: 01 Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, Ötüken Yayınları, 10. Basım, İstanbul, 2018.
- Safa, Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ötüken Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2017.
- Sarper, Selim, “Yunanistan’ın Kıbrısımızla Alakası Yoktur.” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cil:8/9, Sayı: 48/49, Şubat- Mart, 1958.

- Tanyol, Cahit, “Dün ve Bugün İrtica – İnkılap” **Türk düşüncesi Dergisi**, cilt:10, Sayı: 55, Mayıs, 1959.
- Tokin, F. Hüsrev, “Bektaşilik Nedir? II” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:6 Sayı:35, Ocak, 1957.
- Tokin, F. Hüsrev, “Bektaşilik Nedir?” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:6 Sayı:34, Aralık 1956.
- Tokin, F. Hüsrev, “Kadirilik”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:7 Sayı:42, Ağustos, 1957.
- Tokin, F. Hüsrev, “Mevlevilik”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı:37, Mart, 1957.
- Tokin, F. Hüsrev, “Jeolojinin ve Tarihin Işığında Kıbrıs” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cil:8/9,Sayı: 48/49, Şubat- Mart, 1958.
- Toynbee, Arnold, “Türk İnkılabı ve Ortadoğu İnkılapları”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Çev.: Vecdi Bürün, Cilt:10, Sayı: 57, Haziran - Temmuz, 1959.
- Tuncer, Hüseyin, “Türk Yurdu”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV İslam Ansiklopedisi)**, Cilt: 41, İstanbul, 2012.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Bir Münzevi’ye Cevap”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:3 sayı:16, Mart, 1955.
- Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1992.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Bugünün İnsanı II”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:5, Nisan, 1954.
- Ülken, Hilmi Ziya, “İçtimai Değişme ve inkılap”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 57/58, Haziran – Temmuz, 1959.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Kültür ve Medeniyet”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 13, Aralık, 1954.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Medeniyetimizin Değerler Sistemi” **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı.1, Aralık, 1953.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Mevlana ve Muhiti”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:14, Ocak, 1955.

- Ülken, Hilmi Ziya, “Tarih Boyunca İnsan İdeali”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:3, Şubat, 1954.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Tarihi Maddeciliği Reddiye II”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:55, Nisan, 1959.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Tarihi Maddeciliği Reddiye”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:54 , Mart, 1959.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Türk Düşüncesi ve Dergilerimiz”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, Ocak, 1954.
- Ülken, Hilmi Ziya, **Felsefeye Giriş II**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008.
- Wetter, Gustave Andrew, “Proletarya Felsefesi II”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 57- 58, Haziran- Temmuz, 1959.
- Wetter, Gustave Andrew, “Proletarya Felsefesi”, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:11, Nisan, 1959.
- Yıldırım, Sinan, “Muhafazakarlık ve Türk Muhafazakarlığı Üzerine Peyami safa”, **Journal of Historical Studies Dergisi**, Sayı: 1, 2003.
- Yıldız, Aytaç, “Kuruluş Sürecinde Cumhuriyet Muhafazakarlığı: Peyami Safa’nın Kemalizm Yorumu”, **Doğu-Batı Dergisi**, Sayı:58, Ağustos-Eylül- Ekim, 2011, Ankara.
- Yılmaz, Eray, “Şevket Süreyya Aydemir ve Milli Sol Yaklaşım”, **Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 16, Güz, 2012.
- Zombart, Werner, Komünizm ve Tenkitleri içinde, **Türk Düşüncesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:54, Mart, 1959.